

T.C.

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN
‘MÜŞAHEDAT’**

ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ

HAZIRLAYAN:

Merve GALİÇ MURATOĞLU

İstanbul, 2018

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN
‘MÜŞAHEDAT’
ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ**
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ

HAZIRLAYAN:
Merve GALİÇ MURATOĞLU

150796003

DANIŞMAN:
PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

İstanbul, 2018

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Ahmet Mithat Efendi’nin ‘Müşahadat’ Romanının Tematik Açıdan İncelenmesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 19/01/2018

Aday:.....

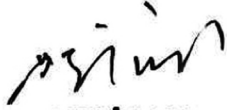

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ,
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

28. /12../2017

Enstitümüz *Türk Dili ve Edebiyatı* Anabilim Dalı *Türk Dili ve Edebiyatı* Programı yüksek lisans öğrencilerinden 150796003 numaralı **Merve GALİÇ MURATOĞLU** "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Ahmet Mithat Efendi'nin Müşahadat Romanının Tematik Açıdan İncelenmesi* " konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 12.09.2017 tarih ve 2017/35 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (50) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında oyçokluğu/oybirliği ile ~~Kabul/Red~~ veya ~~Düzeltilme~~ kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Ali ŞEYLAN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Didem ADALI BÜYÜKKARMAN
(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Merve Galiç Muratoğlu
Danışmanı : Prof. Dr. Önder Göçgün
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2018
Alanı : Türk Dili ve Edebiyatı
Anahtar Kelimeler : Ahmet Mithat Efendi, Müşahedat, roman, Tanzimat

ÖZ

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN ‘MÜŞAHEDAT’ ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Bu çalışmada Ahmet Mithat Efendi tarafından 1890-1891 yıllarında kaleme alınan Müşahedat isimli romanın tematik incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Eserde kullanılan, dönemin diğer romancıları tarafından da sıklıkla kullanılan belli başlı temalar çeşitli başlıklar altında toplanmış, temaların görevleri, kullanılış amaçları, kullanılış yöntemleri açık bir biçimde ifade edilmiştir. Müşahedat romanında en dikkat çekici konuların başında, insanlar arasındaki ilişkilerden doğan aşk, dostluk, evlilik gibi konular yer almaktadır. Yazar romanın kurgusunun ve olay örgüsünün ayrılmaz bir parçası olarak aşk temini kullanmış, çeşitli ikircikler, aşk üçgenleri ile temanın işlevselliğini artırarak romandaki çatışmayı da canlı tutmayı başarmıştır. Ahmet Mithat’ın, Batılı temaların kullanımına önem verdiği gözlemlenmiş, özellikle kızların eğitimi, sanat, edebiyat gibi konulardan da faydalandığı tespit edilmiştir. Romanda kendine yer bulan temaların bir kısmının, işlerliğini kahramanlar üzerinden gerçekleştirmesi ise oldukça dikkat çekicidir ve gayrimüslimler, yabancılar ve mirasyediler de romanda sıkça bahsi geçen tiplerdendir.

Name and Surname : Merve Galiç Muratoğlu
Supervisor : Prof. Dr. Önder Göçgün
Degree and Date : Yüksek Lisans, 2018
Major : Türk Dili ve Edebiyatı
Key Words : Ahmet Mithat Efendi, Müşahedat, novel, Tanzimat

ABSTRACT

THEMATIC ANALYSIS OF AHMET MITHAT EFENDİ'S 'MÜŞAHEDAT' NOVEL

This study focuses on the thematic examination of the novel entitled Müşahedat by Ahmet Mithat Efendi in 1890-1891. The main themes used in the study, which were frequently preferred by the period's novelists, were gathered in various titles. Their duties, purposes and forms of use were clearly stated. At the beginning of the most remarkable subjects in Müşahedat are love, friendship and marriage which arise from relationships among people. The author has used the theme of love as an essential part of the storyline. The novelist has been succeeded in keeping the conflict alive in the novel by increasing the functionality of the theme with diverse ambiguities and love triangles. It has been identified that Ahmet Mithat attaches importance to the use of western themes. Also, it has been particularly observed that he has benefited from the subjects were girls' education right, art, literature. It is quite conspicuous that a part of the themes in the novel are performing their functions through the characters, including non-muslims, foreigners and extravagant characters are often taking part in the novel.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	1
I. BÖLÜM	
1. AHMET MİTHAT'IN HAYATI VE ESERLERİ	2
1.1. Ahmet Mithat'ın Hayatı	2
1.2. Ahmet Mithat'ın Romancılığı ve Romanları	9
1.2.1 Ahmet Mithat'ın Romancılığı	9
1.2.2 Ahmet Mithat'ın Romanları	14
1.3. “Müşahadat” Hakkında	16
II. BÖLÜM	
1.AHMET MİTHAT'IN “MÜŞAHEDAT” ROMANIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ	21
1.1 Sosyal İlişkiler.....	21
1.1.1 Aşk, Evlilik ve Aile.....	22
1.1.2. Arkadaşlık ve Dostluk İlişkileri	36
1.2. Batılı Temalar.....	41
1.2.1. Sanat ve Edebiyat.....	42
1.2.2. Eğitim	49
1.2.3. Ticaret, İş, Kazanç ve Ekonomik Konular	52
1.2.4. İstanbul ve Çevresi, Mekân Kullanımı, Gündelik Hayat	57
1.2.5. Giyim-Kuşam.....	62
1.3. Kahramanlar Eksenindeki Temalar	65
1.3.1. Gayrimüslimlerin ve Yabancıların Ele Alınışı.....	66
1.3.2. Kadının Düşmüşlüğü.....	70
1.3.3. Mirasyedilik	75
1.4. Münferit Temalar	76
1.4.1. Ölüm.....	76
III. BÖLÜM	
1.SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	80
ÖZ GEÇMİŞ	81

ÖN SÖZ

Tanzimat Dönemi, Gülhane’de okunduğu andan itibaren büyük sükse yaratan aynı adlı ferman ile toplumun her alanında filizlenen, yenilik ve modernleşme hareketlerinin, sanat ve edebiyat çevrelerinde de tezahür etmesi ile doğmuştur. Yüzünü Batıya dönen bu edebiyat, yine Batıdan aldığı edebî mahsulleri, değiştirip dönüştürerek kendi külliyyatı ile harmanlamak suretiyle var olmuştur. Hak, eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramları merkezine alan Tanzimat Edebiyatı, getirdiği yeni türler ve yeni zihniyetin sonucu olan yeni temalar ile oldukça önemli bir yere sahiptir.

Modern Türk romanının doğmasında ve gelişmesine katkıda bulunan mihenk taşlarından biri Ahmet Mithat’tır. Yazarın, kalemi ile sürdürdüğü meddahlık geleneği, okuyucusuna gösterdiği babacan ve sevimli tavrı, her daim öğretmenliğe ve eğitmeye hazır oluşu; bu çalışmayı gerçekleştirmemdeki başlıca etkenlerdir.

Edebiyatın hemen her türünde eser veren yazarımız, gazeteci kimliği, girişimci ruhu ve asla kaybetmediği edebi heyecanları ile kaleme aldığı sayısız romanı, atmış sekiz senelik ömrüne sığdırmıştır. Çalışmamda, bu usta kalemin, romanının adından da anlaşılacağı üzere, gözlemlerini okuruna sunduğu, kendi tabiriyle ‘tabii bir roman olan’, çeşitli otoritelerce meta-roman ve üstkurmaca olarak da değerlendirilen “Müşahadat” isimli eserini, tematik düzlemde değerlendirmeye çalıştım. Yazarımızın metnin yazılış sürecini romanlaştırdığı bu eserini tematik olarak inceleyerek, Ahmet Mithat’ın çeşitli sosyal meselelere bakış açısını da derinlemesine irdelemiş ve kıymetli danışmanım Prof. Dr. Önder Göçgün’ün de yardımlarıyla da tez çalışmamı tamamlamış bulunmaktayım.

Tez çalışmam boyunca benden desteğini, sabrını ve bilgisini esirgemeyen saygıdeğer hocam Önder Göçgün başta olmak üzere; lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince, üzerimde büyük emekleri olan, her türlü bilgi ve birikimini benimle paylaşıp gerçek anlamda bir birey olabilmem için çaba sarf eden kıymetli bölüm hocalarıma teşekkürü borç bilir, saygılarımı sunarım. Her türlü adımımın tek güvencesi olan değerli aileme ve hayat arkadaşım sevgili eşime teşekkür etmek de en büyük vazifelerimdenidir.

Merve Muratoğlu

İstanbul, 2018

I.BÖLÜM

1. AHMET MİTHAT'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Ahmet Mithat'ın Hayatı

Ahmet Mithat, 1844 yılında İstanbul'un Tophane semtindeki Karabaş Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Anadolu'dan gelip İstanbul'a yerleşen bezzaz Süleyman Ağa, annesi ise 1829'da Kafkasya'dan göçen Çerkes kökenli Nefise Hanım'dır. Dört çocuklu bu yoksul aile, geçimini Nefise Hanım'ın diktiği giysilerin Süleyman Ağa tarafından satılmasıyla sağlıyordu. Ailenin sefaletini ve Ahmet Mithat'ın çocukluk yıllarını Mehmet Aydın şu sözlerle anlatır:

“Gelirleri o kadar azdı ki, Ahmed’e yılda ancak bir çift yemeni alabiliyorlar, bunu da yalnız tatil günü olan Cumaları giymesine izin veriyorlardı. O da haftanın altı günü yalınayak, başıkabak, üzerinde mavi bezden eski bir elbise ile sokak sokak gezer, bütün zamanını ya sokak çamurları içinde veya servi ağaçlarının tepesinde geçirirdi. Mahallede ‘küçük Ahmet’ lâkabiyle anılan bu küçük haşarının, yaramazlıklarından herkes yaka silkerdi.”¹

İçinde bulunduğu hayat şartları Ahmet Mithat'ı beş-altı yaşlarındayken Mısır Çarşısı'ndaki bir aktarın yanında çıraklık yapmaya sevk etmiş, çalışma hayatı bu küçük yaştaki çocuğa oldukça ağır gelmiştir. Bu duruma, bir de ustasının sert ve acımasız tavırları da eklenince Ahmet Mithat, hırpalanmaktan, dayak yemekten ve köle gibi çalıştırılmaktan bıkmış bir vaziyete düşmüştür. Bununla birlikte, yaşadıklarının Ahmet Mithat'a olumlu bir katkısı da olmuştur. Nitekim ileride yazarımız, “ezilmekten yoksulluktan, bilgisizlikten kurtulma isteğini çektiği acıların uyandırdığını” söyleyecektir.² Yazarımızı bilgi sahibi olmaya, okuma yazma öğrenmeye iten güç, yaşadığı zor zamanlardır, diyebiliriz.

Aynı yıllarda babasını da kaybeden Ahmet Mithat, 1853 yılında³ annesinin ilk evliliğinden olan ve Vidin'de memurluk eden ağabeyi Hâfız Ağa'nın yanına gitmeye karar verir. Burada, hep eksikliğini hissettiği okuma yazma öğrenme isteğini ve İstanbul'daki hayatında esnaftan öğrendikleriyle tatmin etmeye çalıştığı bilme ve öğrenme açlığını, gerçek

¹ Mehmet Aydın, *Meşhur Olan Fakir Çocuklar*, Ant Yayınları, İstanbul 1959, s.11.

² Aydın, a.g.e., s. 13

³ Yazarımızın Vidin'e gidiş tarihi konusunda edebiyat çevreleri fikir birliğinde değildirler. Nitekim, Cevdet Kudret, Nüket Esen gibi isimler Ahmet Mithat'ın dokuz-on yaşlarında yani 1853-54 yılları arasında Vidin'e gittiğini söylerken; Orhan Okay bu tarihi İslam Ansiklopedisi için yazdığı makalede 1857 olarak gösterir.

bir eğitim kurumunda doyurma kararı vererek Sıbyan Mektebi'ne kaydoldu. Ailesi İstanbul'a geri dönünce, yazarımız da eğitimini Tophane'de devam ettirir ve 1861 yılında ilköğrenimini tamamlar.

Ahmet Mithat'ın bu zamana kadar olan eğitim ve öğrenim hayatı çoğu edebiyatçı tarafından yeterli görülmez. Bu konuyla ilgili olarak Nüket Esen, onun “çarşı esnafından okuma yazma öğrenip, Galata'da bir yabancından Fransızca dersleri alarak ‘derme çatma’ bir eğitim sahibi olmaya başladığını” belirtir.⁴

Ahmet Mithat'ın hayatında önemli bir yeri olan Mithat Paşa, Niş Valiliği'nde göreve getirilince, yazarımızın ağabeyi de Niş'te Paşanın ekibinde görev alır ve ailesini de buraya yerleştirir. Böylelikle, Ahmet Mithat'ın Niş yılları da başlamış olur. Niş'e yerleşen yazarımız, burada rüşdiyeye kaydolar ve tahsilini 1863-64 yıllarında tamamlar.

Ahmet Mithat'ın, Mithat Paşa'nın peşinde geçen yıllardan olan Rusçuk yılları da O'nun Tuna Valiliği dönemine denk gelir. Ahmet Mithat, burada yüz kuruş maaşla Vilayet Mehtubî Kalemi'nde memuriyete başlar. Onun Rusçuk'taki ilk yıllarını Mustafa Nihat Özön şu sözlerle özetler:

*“1863-64'te rüştiyeyi bitirerek vilayet merkezi olan Rusçuk'a geldi ve Rusçuk'ta Vilayet Meclisi Kâtibi oldu. Başboş bir hayat geçirmeye başladı. Çevre buna çok uygun olduğu gibi ağabeyi de onunla fazla uğraşmaya vakti olan biri değildi. Avcılıkla şehir dışında ve hovardalıkla şehir içinde istediği gibi yaşıyordu. Gençti, arkadaşları vardı. Bu yaşayış biçimi ona ileriki hayatı için çok yararlı olmuştur (fakat kendisinin de birçok defa söylediği gibi, aksi de olması çok mümkündü). Hayatının her evresinden birçok anı topluyordu. Rumeli'nin o şiddetli kışlarında avcılık deliliğiyle kırlarda gecelediği zamanları özlemle anar.”*⁵

Özel hayatındaki tutumlarıyla takdir toplayamasa da, memuriyetteki olumlu halleri, tavırları ve çalışkanlığı ile dikkat çeken Ahmet Mithat, Mithat Paşa'nın ilgisini kazanmayı başarmıştı. Bir yandan Paşa'nın akrabaları ile cami derslerine devam ediyor, bir yandan da memuriyetteki arkadaşları olan Dragan Efendi ve Odyan Efendi'nin öncülüğünde, Paşa'nın da desteğiyle Fransızca dersleri alıyordu. Bu sıralarda La Fontaine'i tanıyor, batılı tarzdaki çeşitli gazete ve dergileri buldukça okuyordu. Böylece, Batı Edebiyatı ile tanışan yazarımızın bu

⁴ Nüket Esen, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 27.

⁵ Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 185.

edebiyatla bağı asla kopmayacak ve neredeyse hayatının yarısını bu tarzda eserlerle uğraşarak harcayacaktı.

Memuriyet yaşamına devam eden Ahmet Mithat'a yeni yeni kapılar açılmaya başlamıştı, Mithat Paşa'nın desteği ve himayesine bir de isim mevzuu eklenmişti. Yazarımızın 'Ahmet' olan ismine Mithat Paşa kendi ismini ekleterek, ona isim babalığı da yapmıştı ve yazarımız artık "Ahmet Mithat" adıyla anılmaya başlanmıştı. O dönemlerde çıkarılan Vilâyet Teşkilat Kanunu'na göre, vilayette resmi bir gazete çıkarılacaktı. Tuna ismi verilen bu resmî gazetede yazarımız da çalışmaya başlamıştı. Küçük çapta çeviriler yapmak ve yazılar yazmaktan ibaret olan bu görevin Ahmet Mithat'ın hayatındaki izlerini, onun ileriki yıllarda çıkaracağı gazetelerde görmek mümkündür.

Ahmet Mithat, gazetede ki çalışma hayatına bir mühendise çeviriler yapması için Sofya'ya gönderilmesiyle ara verdi. Yazarımız bu sıralarda yirmili yaşlarının başındaydı. Özel hayatındaki hovardalıklarını da göz önünde bulundurduğumuzda, dönemin şartlarına uygun olarak artık evlenmesi gerekiyordu ve Sofya'da Servet Hanım ile evlendirildi. Bir müddet Sofya'da kaldıktan sonra, tek başına Rusçuk'a geri döndü ve Tuna gazetesindeki görevini de başyazarlık mertebesine yükseltmeyi başardı. Cevdet Kudret "onun bu yıllarda Tuna İdare-i Nehriyyesi'nde sandık eminliği yaptığını" da belirtir.⁶ Görevi ne olursa olsun, Ahmet Mithat değişmiyor, kendi tabiriyle de 'çılginca' yaşamaya devam ediyordu. Bu durum ağabeyini iyiden iyiye üzmeye başladı ve nihayet iki kardeş kavga etmiş yazarımız ağabeyinin yanından ayrılıp Şakir Bey'in himayesine girmişti. Şakir Bey, Ahmet Mithat'ı evinde uzunca bir süre ağırladı, eşini yanına getirtti ve ona iş imkânları sundu. Bunun yanı sıra, Şakir Bey'in karısının müzik ile uğraşması yazarımızın ilmî dünyasını geliştiren, Batı sanatı ile bağını kuvvetlendiren sebeplerden biri olarak karşımıza çıkar.

Ahmet Mithat, bu dönemlerde her ne kadar Şakir Bey'in himayesindeymiş gibi görünse de isim babası Mithat Paşa ile olan bağını bir türlü koparamadı. Mithat Paşa'ya yeni verilen Bağdat görevi yazarımız için de önemli bir merhale teşkil etti. Mithat Paşa Bağdat'a giderken yanında bir memur heyeti götürecekti, Ahmet Mithat da bu heyete katılıp orada çıkarılacak resmî gazetede aktif olarak görev almayı planlıyordu. Planlarını hayata geçirmek üzere İstanbul'a hareket etti burada gazete çıkarmak için gerekli envanteri edindi; ardından heyete katıldı ve deniz yoluyla Bağdat'a gitti.

⁶ Cevdet Kudret, *Türk Diline Emek Verenler: Ahmet Mithat*, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, Ankara 1962, s. 8.

Bağdat'a varınca, hemen işe koyuldu ve Zevra⁷ isimli yerel gazeteyi çıkarmaya başladı. Bağdat'taki çevre, Ahmet Mithat'ın hayallerini yaşadığı çevre olmuştur, diyebiliriz. Şöyle ki, bu şehirdeki kültür-sanat muhiti, gazetedeki yüksek rütbeli görevi ve çevresindeki insanlar sayesinde yazarımızın hayat kalitesi oldukça yükselmiştir.

Ahmet Mithat, Bağdat'ta geçen yıllarında yüksek tempolu çalışma hayatına dalıp kişisel gelişimini asla geri plana atmamıştır. Bu yıllarda tanıştığı iki kişi yazarımızın düalist hayatının adeta sembolleri olmuştur. Hamdi Bey ki, kendisi ünlü ressam ve arkeoloji müzesinin kurucusudur; Ahmet Mithat'ın Batılı tarafını; kimi zaman aşırı ve çöşkun olarak anılan, Farsça, İbranice, Arapça, Hintçe, İngilizce gibi dillere ve bu dillerin edebiyatlarına hâkim, dini konulara yoğunlaşmış bir isim olan Can Muattar ise, Doğulu tarafını oluşturan sembol isimler olmuştur, diyebiliriz. Yazarımız bir yandan Osman Hamdi'nin tavsiyesiyle oluşturduğu listesinden Fransızca okumalar gerçekleştiriyor, bir yandan da Can Muattar sayesinde Arapça ve Farsça ve bilgisini geliştirmeye çalışıyordu.

Bu esnada Mithat Paşa yeni bir girişimde bulunur ve vilayetlerde Sanayi Mektebi açılmasını sağlar. Bu mekteplerdeki çocukların eğitimi meselesinde yazarımız Ahmet Mithat'a da bir görev düşer ve çocukların okullarda kullanması için çeşitli konularda bilgiler veren *Hace-i Evvel*'i ve öğrencilere okuma metinleri sunmak amacıyla da *Kıssadan Hisse*'yi yazar ve basar. Kalem işçiliği yaptığı bu çalışmadan son derece memnun olan yazarımız, bu sayede ilk yazarlık deneyimini de yaşamış olur.

1871 yılına gelindiğinde, Ahmet Mithat ağabeyinin vefatı üzerine İstanbul'a dönme kararı alır. Bu dönüşün sebebini Orhan Okay, Cevdet Kudret gibi isimler, “ağabeyinden kalan aile reisliğini devralmak ve ailenin geçimini sağlamak” olarak açıklar. Ancak bu konudan Mustafa Nihat Özön şöyle bahseder:

“Bu arada Ahmet Mithat'a kafasında İstanbul havasını estiren bir olay yer alıyor. İstanbul'da Maarif Nezareti, sıbyan mekteplerinde okutulmak üzere birtakım kitaplar yazılmasını konu alan bir yarışma açıyor; Ahmet Mithat, üçüncü defa basılmak üzere gözden geçirmekte olduğu Hace-i Evvel müsveddelerini bir mektupla İstanbul'a gönderdiği gibi kendi de İstanbul'da kalemiyle geçinebilme düşleri kurmaya başlıyor. İstifasını Mithat Paşa'ya

⁷ Bu isim bazı kaynaklarda “Züvera” olarak geçer.

güçlükle kabul ettiriyor ve Bağdat'tan yola çıkıp  li Paŗa'nın ölümünden birkaç ay önce  stanbul'a geliyor.”⁸

Kalem iŗ ilięi ile aile geçimini sağlamak üzere  stanbul'a gelen yazarımızın, hayli bel bağladığı yarıŗma hayal kırıklığı ile sonuçlanır. Zor sayılabileceğimiz bu günlerde yazarımızın imdadına bir teklif yetiŗir ve arkadaŗı Feyzi Bey, ona haftalık olarak basılan Ceride-i Askeriyye'de baŗyazarlık teklif eder. Teklifi kabul eden yazarımız bir yandan baŗyazarlık görevini sürdürürken, bir yandan da evinde kurduğu matbaada ailesinin yardımıyla kitaplarını basar ve bastığı kitapları satıcılara dağıtarak günlerini geçirir.

Çocukluğundan beri yakasını bırakmayan geçim sıkıntısı, bu dönemde yazarımızı farklı arayıŗlara y nlendirmiŗtir. Her teklifi değerlendiren Ahmet Mithat, sonunda Basiret gazetesinde de yazılar yazmaya baŗlar, mali durumunu biraz d zeltince de matbaasını Sirkeci Asmaaltı'ndaki Camlıhan'a taŗıyıp yanına da birkaç  alıŗan tutar. Dört elle sarıldığı bu matbaacılık iŗine epey ısınan Ahmet Mithat, Sirkeci'den Bab-ı  li'ye taŗıdığı matbaasını geliŗtirmeye  alıŗarak, Avrupa'dan Latin harfleri dahi getirtir ve baskı yelpazesini geniŗletmeye baŗlar. Bu yıllarda yazarımızın matbaası için yaptığı son hamle, onu Beyoğlu'na taŗımak olmuŗtur.

1872 yılının Temmuz ayında  alıŗmamızda adını sıkça andığımız Mithat Paŗa, sadrazam olmuŗtur. Paŗa'nın y kseliŗi Ahmet Mithat için de önemli geliŗme olarak kabul edilebilir. Yazarımız bu esnada, muharrirlik yaptığı Ceride-i Akeriyye'den istifa etmiŗ ve Basiret ile iliŗięini kesmiŗ, kendi gazetesini çıkarma hevesine d ŗm ŗtir. Hayallerini hayata geçirerek Ağustos ayında ömrü tek sayı olan Devir'i, Eylül ayında da on üç sayılık Bedir isimli mecmuaları-gazeteleri çıkarır. Devir'in bu denli kısa ömürlü olmasının sebebi, Mithat Paŗa'yı muhatap alarak kaleme alınan bir açık mektuptur. Mektubun dili h k met e çok ağır bulunmuŗ ve gazetenin kapatılmasına karar verilmiŗtir. Bu geliŗmelerden dolayı yazarımız gazetecilik serüvenine bir süreliğine ara verir ve daha çok yazı iŗleriyle ilgilenmeye baŗlar.

Ahmet Mithat'ın hayatının sadece bu döneminde baŗı hükümetle derde girmiŗtir. Namık Kemal ile tanışması, Bağdat yıllarında Can Muattar'dan aldığı reformist  slami fikirler, dönemin sosyal ve siyasi hayatında muhalifliğin trend haline gelmesi ve yazarımızın da bu muhteviyatta yazılar yazması gibi sebeplerden dolayı,  stanbul h k meti ile yazarımız arasındaki, ipler gerilir. Ahmet Mithat'ın o yıllarda çıkarmakta olduğu Dağarcık'ta kaleme

⁸ Mustafa Nihat  z n, *Türkçede Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 190.

aldığı “Duvarıdan Bir Sadâ” isimli yazısı, eleştiri oklarını üzerine çekip ve epeyce yadırganır. Eleştiren kesimin bayraktarlığını yapan Ahmet Mithat’ın eski çalıştığı kurum Basiret, onu cahillikle suçlayıp İslam düşmanlığı ile itham eder. Yine aynı dönemde Hoca İshak Efendi’nin yazarımızı kâfir ilan etmesiyle hükümet ile ipler tamamen kopar ve nihayetinde Ahmet Mithat sorguya çekilir.

1873’ün bahar aylarında Ahmet Mithat, seyrettiği bir tiyatrunun çıkışında tutuklanarak Genç Osmanlılar ile birlikte Rodos’a sürüldü. Sürgüne gönderilme sebebini bir türlü anlayamayan yazarımız, vapurdayken dahi derin bir şaşkınlık içerisindeydi ve Handan İnci’nin de belirttiği gibi “halka faydalı bilgiler vererek eğitmek iddiası taşıyan bir yazar, bu ‘zararlı yayın’ suçlamasına çok içerlemiştir. Ona göre bu cezaya olsa olsa sadece Namık Kemal’le o günlerdeki yakınlıkları yol açmıştır.”⁹ Tanpınar, Handan İnci gibi isimlerin de belirttiği üzere kanaatimizce de yazarımızın sürgüne gönderilmesinin mesuliyetini büyük sanatçı Namık Kemal’e yüklemek yanlıştır ancak yazarımız hayatı boyunca bu dostluktan dert yanmış ve adını temize çıkarmak için hamleler yapmıştır.

Ahmet Mithat, hayatındaki kara leke olarak atfettiği bu sürgünü değerlendirmeyi başarmış ve bunu bir fırsata çevirmeyi becermiştir. Şöyle ki, Rodos’ta çocukları eğitmek için Mekteb-i Süleymâniyye isimli kurumu kurmuş ve burada öğrencilere dersler vermiştir. Bunun yanında ilk romanlarını burada yazmaya başlamış, yazdıklarını Mehmet Cevdet aracılığı ile bastırarak geçimini sağlamaya çalışmıştır. 34 sayılı Kırk Anbar isimli dergi için yazılar, Hasan Mellah, Hüseyin Fellah, Felâton Bey ile Rakım Efendi gibi çeşitli öyküler sürgün yıllarının meyvesidir.

Padişah değişimi ve akabinde Abdülhamid’in tahta çıkışı ile 1876 yılında sürgünlerin affedilmesi gündeme geldi ve yazarımız İstanbul’a dönme fırsatı yakaladı. Bu dönemde yazarımız Ahmet Mithat, Rodos’taki ivmesini kaybetmemek adına adeta yazma işine saldırmıştır, diyebiliriz. Yine aynı yıllarda İttihat isimli bir dergi basıp, dönemin siyasal ortamının çalkantısına kapılmadan sergilediği çekimser tavrın getirisi olarak Takvim-i Vakâyi müdürlüğüne atanır. Zamanla tamamen yönetim yanlısı tavır sergileyip hükümetle ters düşmeden kalem oynatan yazarımız sarayın himayesini kazanmıştır.

⁹ Nüket Esen, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 29.

1878 yılında Ahmet Mithat, Tercüman-ı Hakikât'ı sarayın da maddi ve manevi desteğini alarak çıkarmaya başlar. Gazete de yazdıklarının tefrikalarını yayımlamayı da ihmal etmez.

1884 yılı yazarımızın özel hayatı açısından son derece önemli bir yıl olmuş, ilk eşi Servet Hanım'ın üzerine 'Melek' adıyla anılan Rum asıllı Angliko Karakaş ile evlenmiştir. Bu yıllarda kızını da Muallim Naci ile evlendirerek aile hayatında önemli gelişmeler yaşayan yazarımız ömrünün geri kalanını iki eşinden olan on evladı ile mutlu ve refah içinde geçirecektir.

1889 yılında hükümetin kendisine verdiği görevle, diğer şarkiyatçılar ile beraber Stockholm'e giderek Müşterikler Kongresi'ne katılıp çeşitli ödüller ile mükâfatlandırılan yazarımız için bu gezi son derece önemlidir. Kendisinin ilk Avrupa seyahati olmasıyla birlikte bu gezi tam iki buçuk ay sürmüş ve çok sayıda ülke ile tanışmasını sağlamıştır. Kongre dönüşünde Karantina Başkatıplığı'ne atanıp ikinci reislik mertebesine kadar yükselir. Bunun dışında "Balâ" ve "Utufetlû" gibi unvanlar kazanır.

Bunun yanında edebiyat alanındaki atik tavrı özel hayatında da sürmekte idi. Orhan Okay, Nüket Esen ve çalışmamızda adını sıkça andığımız Mustafa Nihat Özön'ün verdiği bilgiler ışığında yazarımızın bu yıllarda Sırmakeş suyunu şehre getirttiğini, evlere dağıtıp Sirkeci'deki dükkânında satışını yaptığını, kuluçka makinesi, arı kovani gibi modern teçhizatlar ile donattığı çiftliğini işlettiğini bilmekteyiz.

Bu arada yazarımız çeşitli vakıf, dernek ve hayır kurumlarıyla da yakından ilgiliydi. Hayatının son yıllarında Darüşşafaka için çalıştı, dinler tarihi hocalığı yaptı. 28 Aralık 1912 tarihinde¹⁰ Darüşşafaka'da nöbetçi olduğu bir akşamda kalp krizinden hayata gözlerini yumdu. Yazarımızın kabri, Fatih Camii haziresinde yer almaktadır.

¹⁰ Ahmet Mithat'ın ölüm tarihi ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı tarihler yer almaktadır. Örneğin Orhan Okay ve Mehmet Aydın 28 Aralık tarihini gösterirken, Mustafa Nihat Özön ve Cevdet Kudret yazarımızın vefatını 30 Aralık olarak kabul eder.

1.2. Ahmet Mithat'ın Romancılığı ve Romanları

1.2.1. Ahmet Mithat'ın Romancılığı

Ahmet Mithat, şüphesiz ki edebiyatımızın mihenk taşlarından biridir. Çalışmamızın bu bölümünde edebiyatımıza üretken olmak, öncü olmak, iyi bir muharrirlik geçmişine sahip olmak gibi vasıflarla dokunan yazarımızın romancılığını irdelemeye çalışacağız.

Ahmet Mithat ismi anıldığında çoğu zaman akıllarda beliren üç sıfat vardır. Bunlardan ilki onun ne kadar “velut” bir yazar olduğudur. Gerçekten de yüzölçümüyle ifade edilen kurmaca metin, bunun yanında tiyatrolar, seyahatnameler, çeviriler, anılar, makaleler, gazetelerde yer bulan tefrikalar görkemli bir külliyatı doğurmuştur. Üretkenliğini en çok romancılık alanında kullanan yazarımız hemen her türde roman yazmıştır. Polisiye romanlar, macera romanları; romantizm gibi çeşitli akımların etkisindeki romanlar; günümüzde adını sıkça duyduğumuz yönelimlerden üstkurmacaya göz kırpan romanlar -ki çalışma alanımız bu sınıfa girmektedir- ve hatta yaşadığı dönemdeki çeşitli bilim dallarına ait buluşları okurlarına sunmak için kurguladığı romanları dahi vardır. Örneğin *Dürdane Hanım* isimli eserinde yeni bir icat olan telefon aracılığı ile olay örgüsü kurulur, düğümlenir ve çözüme kavuşur.

Ahmet Mithat'ın üretkenliğini onun heyecanlı ve meraklı kişiliğine; bildiği, gördüğü duyduğu her türlü olay, durum ve olguyu okuyucuya aktarma hevesine; çok gezen, çok gözlemleyen ve böylelikle anı, tecrübe ve birçok kıssadan hisse biriktiren lafazan bir kişinin paylaşma ihtiyacına bağlamak mümkündür. Ayrıca bir önceki cümlede sarf ettiğimiz birçok kelimeyi onun romancılığının kilometre taşları olarak da verebiliriz: Eserlerinde gözlem, deneyim, anı ve tecrübelerini paylaşmak, hemen her romana bir kıssadan hisse yerleştirmek, okuyucusuyla bildiği her şeyi paylaşmak gibi...

Yazarımızın bu tavrı çoğu zaman edebiyat tarihçilerimizce onaylanmaz ve okura sanatsal yönü zayıf, estetik ve edebî hazlardan yoksun eserler sunmuş olması ile ilgili eleştirilir. Aslında çok üretme, halk için üretme, her kesimden okuyucuda karşılık bulma gibi hissiyatla yazan bir müellif için bu eleştiriler normaldir. Farklı bir amaç uğruna yazan bir yazarın romanının sanatsal yönünün zayıf olması kabul edilebilir bir zaafıdır. Cevdet Kudret, yazarımızın bu konu hakkındaki sözlerini bizlerle paylaşmıştır:

“Daha ilk yazılarından beri bir halk yazarı olarak ortaya çıkan Ahmet Mithat, o yoldaki görevini başarıyla yürütmüş, edebiyat eserinde dahi öğretmeği sanata yeğ saymıştır. Nitekim, oğlunun bir sorusuna verdiği karşılıkta, “edebî” sayılabilecek hiçbir eser

yazmadığını; çünkü o sıralarda memlekette nüfusun yüzde doksan dokuzunun edebiyattan anlamadığını; kendisininse çokluğa seslenmek, onları aydınlatmak, onların dertlerini dile getirmek istediğini; nüfusunun yüzde doksan dokuzunun koyu bilgisizlik içinde olan bir memlekette en basit düşünceleri sökemiyen kimselere “edebî” eser vermenin, aç bir kimseye meyve ikram etmek kadar yersiz bir davranış olacağını söylemiştir.”¹¹

Yazarımız ile bütünleşen ikinci özellik ise “yerel” sıfatı ile altını doldurabileceğimiz tarzıdır. Aslında, muharrir Ahmet Mithat’ın en önemli özelliklerinden biri onun yerel olmasıdır, diyebiliriz.

Çalışmamızda Ahmet Mithat’a bu sıfatı yakıştırmamızın belli başlı sebepleri vardır. Bunlardan ilki eserlerinde göze çarpan yerel-mahallî nitelikleri olan konular, tipler kullanması ve hatta kendisinin de tamamen bu yönde bir profil çizmesidir. Öyle ki yazarımız yerelliği ile eleştirilmiş, Nüket Esen’in de dediği gibi isminin sonuna Anadolu kökenli kimselere verilen “Efendi” kelimesi yakıştırılmıştır, bu durumun da “*zaten avam sayılan Ahmet Mithat’ın saygınlığını zedeleyen bir unsur olduğu düşünülebilir.*”¹²

Yaşadığı dönemi düşündüğümüzde Ahmet Mithat’ın roman ve romancılık hakkındaki fikirleri tıpkı kendi çağdaşları gibidir ancak yazarımız romancılığın ilk olarak Batı’yı taklit etmekle başladığını savunur. Böylelikle yazarımız Batılı romancıları taklit ederek oluşturduğu roman anlayışını yerli ve bizden olan belli başlı unsurlarla süsleyerek okuyucusuna sunar. Batılı düşünce ve tekniğin “yerel” unsurlarla harmanlandığı bu düalist yapı, Türk-İslam düşüncesine uygun davranan tiplerle, idealize edilmiş yerli hissiyat ve düşünce ile perçinlenerek yerelleştirilir. Artık tamamen bizden olan bu roman anlayışı, halkın anlayacağı “yerel” dille kurulmuş ve yine “yerel halkın” beğenisine sunulmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Mithat’ı işte tam da bu sebeplerle eleştirir. Tanpınar, onun “*attar çıraklığı yaptığı Mısır Çarşısı esnafının içinde, onlarla yarenlik edermiş gibi yazdığını*”¹³ söyleyerek okuyucusunun da kendisinin de deniz seviyesinde olduğunu belirtir.¹⁴

Yazarımızda yerelliğin bir getirisi olarak tezahür eden dilde sadeleşme mevzusuna da değinmek gerekir. Basmakalıp ifadelerle anlatmak gerekirse yazarımızın açık, anlaşılır ve herkesi kuşatan ve herkesçe anlaşılabilen bir dili vardır. Bu kolay dile eklenen samimi ve

¹¹ Cevdet Kudret, *Türk Diline Emek Verenler: Ahmet Mithat*, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, Ankara 1962 s. 16-17.

¹² Nüket Esen, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 18.

¹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 447.

¹⁴ Tanpınar, a.g.e., s. 447.

babacan tavır, onu toplumdan kendini soyutlamış aydın romancı ve kelimelerle dans eden dil cambazlığı sıfatının yükünden adeta kurtarır ve aramızdan biri hâline getirir. Okuyucusuyla samimi bir ilişki yaratan yazar ona dilediği, düşündüğü, gördüğü, hayal ettiği her şeyi anlatır; okuyucusunu adeta bir öğretmen edasıyla eğitir, akıl hocalığı dahi yapar. Okuyucu yazarın varlığını asla unutamaz çünkü yazar okuyucuya kendisini kimi zaman bir öğretmen, kimi zaman şehirden gerçek manzaralar sunan bir gözlemci kimi zaman da ona çeşitli aktarımlarda bulunan bir müellif olarak kendini hatırlatır. Edebi yetkinlik tartışmasının dışında, böyle bir tutum sergileyen Ahmet Mithat'ın yüksek zümreye hitap edecek, kelime oyunları ile bezenmiş, zor bir dil kullanması neredeyse imkânsızdır.

Ahmet Mithat'ın büründüğü sıfatlardan üçüncüsü ise edebiyat tarihçilerince “meddah” kelimesi ile karşılanan, aslında yazarımızın sanatının merkezi olan gözlem, hikâye anlatma ve aktarma hevesi ile harmanladığı halk için yazma anlayışıdır.

Meddahlık, eski geleneklerimizden biri olan, halkın huzurunda yalnızca belli başlı dekor ve aksesuarlardan faydalanarak gerçekleştirilen taklit ve canlandırma gibi tekniklerden yararlanan hikâye anlatma sanatıdır. Meddahlar çeşitli kurmacaları yahut dönemin siyasal, kültürel konumuna uygun anlatıları topluma doğrudan yahut dolaylı biçimde ileten kişilerdir. Ahmet Mithat ise meddah kimliğini her zaman cebinde taşıyan bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Nihat Özön'e göre yazarımız “*doğuştan gelen bir meddahlık yeteneğine sahiptir ve meddahların tarzlarını inceltip kendince yorumlayarak eserlerine taşımıştır.*”¹⁵

Yazarımızın romanlarında sıkça karşımıza çıkan akışı keserek okuyucuyla temasa geçme durumu işte bu meddahlık geleneğinden kaynaklanmaktadır. Olay örgüsünü canlı tutarak, okuyucuya soru soran, okuyucuya sezdirmeden söz arasında yahut alenî biçimde onunla diyalog kuran, ünlemlî-hitaplı cümlelerle okuyucusuna seslenen yazarımızın babacan tavrını da yine meddahlığın bir getirisi olarak kabul edebiliriz. Orhan Okay, Ahmet Mithat'ın okuyucuyla diyalog kurma durumuyla ilgili şöyle bir saptamada bulunmuştur:

“... hemen her konuya duyduğu ilgi ve tecessüsünü okuyucuya da aşlamaya çalışmıştır. Romanlarında, çok defa tenkit edilen ve hatta alay konusu hâline getirilen ‘istitrat’ kabilinden bilgi verme tavrını ve okuyucusu ile diyalog kurma alışkanlığını biraz da bu endişesi ile izah etmek doğru olur.”¹⁶

¹⁵ Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 292.

¹⁶ Orhan Okay, “Ahmed Midhat Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, c.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, s. 101

Meddahlık sıfatına bürünme telaşı her hâlden belli olan yazarımızın okuyucusuna beslediği sevgi ve saygı, takdire şayandır. İncelediğimiz Müşahadat isimli romanda ve diğer romanlarında da okuyucusuna kıymetli, sevgili, muhterem gibi sıfatları yakıştıran yazarımız bir bağlamda da okuyucusunun dikkatini de açık tutmayı hedeflemektedir.

Yazarımız ve onun romancı kimliği üretkenlik-yerellik-meddahlık üçgenine sığmayacak kadar büyüktür. Orhan Okay *Kitap-lık* dergisindeki yazısında Ahmet Mithat'ı “altmış küsur yıl mütemadiyen işleyen olağanüstü makine”, “yorulmak bilmeyen ‘on iki beygir gücünde’ bir yazı makinesi”, “hayatını teşebbüse adayan bir müteşebbis” gibi sıfatlarla anarak aslında yazarımıza hakkını teslim etmiştir, diyebiliriz.¹⁷

Ahmet Mithat üzerine önemli çalışmalar yapan değerli isim Nüket Esen, daha önce değinilmemiş bir konuya değinir ve Ahmet Mithat'ın eserlerindeki giriş bölümleri üzerine çıkarımlarda bulunur. Öyle ki, yazarımız eserini ilgi çekici kılmak adına merak uyandıran başlıklar kullanmaktadır. Yine giriş bölümlerinde yazarımız dolaylı olarak yahut doğrudan beslendiği kaynakları belirterek kendini, yazdıklarını açıklamış sayılır.¹⁸

Ahmet Mithat yaşamı boyunca bir takım yeni fikirlerin, görüşlerin sahibi olsa da mevcut Türk-İslâm düşünce sistemine ters düşmeyen yeniliklerden yanadır. Yazarımızın bu tavrı onu ister istemez ahlâkçı bir tutuma sürükler ve ona apolitik bir hüviyet kazandırır. Apolitik oluşu kimi çevrelerce eleştirilen yazarımızın, eserlerindeki ahlâkçı-yönlendiren ve kimi zaman müdahale eden tavrı da edebiyat çevrelerinin dikkatinden kaçmamıştır.

Yazarımızın romancılığı düşünüldüğünde dikkat çeken bir diğer nokta da zaman ve mekân öğelerinin kullanım yoğunluğu ve şeklidir. Yazarımızın eserlerinde zaman ve mekân olayları canlı bir biçimde aktarmaya hizmet etmekle görevlidir. Mekânlar çok derin ve hemen hemen gerçeğe uygun bir dille tasvir edilir, gerçek hayattan mekânlar gözler önüne serilir. Zaman ise iç içe geçmiş bir biçimde okuyucuya sunulur.

Ahmet Mithat'ın romancı yönünü anlatmaya çalıştığımız bu bölümü yazarımızın kendi ağzından romancılığı nasıl algıladığı ve romanlarında neleri uyguladığı ile ilgili bir pasajla bitirmek istiyoruz:

“Seyahat-ı fikriye yaptırmak; İstanbul'da köşelerde bucaklarda dolaştırmak; alaturka alemlerde gezdirmek; alafranga alemlerde eğlendirmek; beşeriyetin hiçbir yerde ve hiçbir

¹⁷ Orhan Okay, “Teşebbüse Sarfedilmiş Bir Hayatın Hikâyesi” , *Kitap-lık Dergisi*, 2002, sayı: 54, s. 136.

¹⁸ Nüket Esen, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.115-125

*zaman yakasını kurtaramadığı felaketleri gösterip rikkat-i kalbiyeyi davet etmek; gene beşeriyetin hiçbir zaman ve hiçbir yerde kendisini kurtaramadığı türlü gariplikleri gösterip kahkahalarla güldürmek...*¹⁹

¹⁹ Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 296.

1.2.2. Ahmet Mithat'ın Romanları

Velut yazarımız Ahmet Mithat'ın edebiyatımıza damga vurmuş romanlarını kronolij sırasına göre şöyle sıralayabiliriz:

Hasan Mellah (1874)

Dünyaya İkinci Geliş (1874)

Zeyl-i Hasan Mellah (1875)

Hüseyin Fellah (1875)

Karı Koca Masalı (1875)

Felatun Bey ile Rakım Efendi (1875)

Paris'te Bir Türk (1876)

Çengi (1877)

Kafkas (1877)

Yeryüzünde Bir Melek (1879)

Henüz On Yedi Yaşında (1881)

Karnaval (1881)

Dürdane Hanım (1882)

Acaib-i Âlem (1882)

Vah! (1882)

Esrar-ı Cinayât (1884)

Cellat (1884)

Arnavutlar-Solyotlar (1888)

Demir Bey (1888)

Gürcü Kızı (1889)

Müşahedat (1891)

Ahmet Metin ve Şirzad (1892)

Gönüllü (1897)

Jön Türk (1910)

1.3. Müşahedat Hakkında

Müşahedat, Ahmet Mithat tarafından 1890-91 yıllarında kaleme alınmış, önceleri Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edilip ardından basılmış bir romandır. Ana hatlarıyla yazarımızın genel melekelerine ve tarzına uygun biçimde yazılmış, aşk ve çeşitli batılı temalar etrafında şekillenen bir eserdir. Ancak romanı tüm teknik nitelikleri ve tematik boyutuyla düşündüğümüzde, eser bizleri şaşırtmaktadır ve üzerinde durulması gereken önemli bir roman olduğunu kanıtlamaktadır.

Müşahedat'ı tüm detaylarıyla değerlendirebilmek için, öncelikle olay örgüsünden ve konusundan bahsetmek gerekmektedir. Eser, yazarımız Ahmet Mithat'ın okuyucusuyla sohbet bölümüyle başlar ve ardından olayların akışı okuyucuya verilir. Yazarımız Ahmet Mithat, vapurda üç Ermeni kadın ile karşılaşır ve bu Ermeni kadınların konuşmalarına kulak misafiri olur. Sohbetten öğrendiği kadarıyla kadınlardan esmer olanı kötü kalpli bir adamın ihanetine uğramıştır ve bu adamı himayesine almış bir başka efendiden de bahsedilmektedir. Ardından kadınlardan esmer olanının, iyi giyimli bir adamı yine aynı vapur yolculuğunda tokatlamasıyla yazarımız merakına yenilir ve hem sohbet mevzuunu hem de tanık olduğu olaylardan bir roman yazma fikri ile kadınları takip ederek onlarla tanışma fırsatı bulur. Bu şans, eline mesleği sayesinde geçmiştir. Kadınlardan esmer olan Siranuş, Ahmet Mithat'ı romancı olarak tanımakta hatta Felatun Bey ile Rakım Efendi romanını da bilmektedir. Bundan sonraki süreçte olaylar gelişmeye başlar. Bu aşamadan sonra okuyucu romanın, yazılış safhalarına tanıklık edecek ve romanın hem yazar-kahramanı olan Ahmet Mithat, hem de diğer kahramanlar tarafından nasıl şekillendirildiğini görecektir.

Ahmet Mithat Siranuş'a sergüzeşti ile ilgili sorular sorup, cevapları da defterine kaydedip romanın taslağını oluşturmaya başlar. Siranuş'un anlattıklarından hareketle Refet ile 'Siranuş hakkında bir mektup aldığı yalanını söyleyerek' tanışır. Olayların bildiği kadarını ona da anlatarak Refet'ten de tasdik alır ve delikanlı hikâyenin eksik taraflarını da anlatır. Yazarımıza onu Siranuş ile tanıştırmayı teklif eder. Yazarımız zor durumda da kalsa, bu teklifi mecburen kabul eder. Bunun üzerine yalanı yalanla örterek Siranuş'tan kendisinin yalanına ortak olmasını ister. Diğer yandan yazarımız, Siranuş'un arkadaşı olan vapurdaki sarışın kadını, Agavni'yi de tanıma fırsatı yakalar. Siranuş yazarın ricasını kırmaz ancak bu dörtlü bir araya geldiğinde muharrir hem bu insanlara hissettiği yakınlıktan hem de söylediği yalandan utanır ve işin aslını onlara anlatır. Böylelikle, bu dörtlünün arasında bir dostluk bağı kurulur. Bir yandan romanı yazmak için toplanıp, bir yandan da gündelik hayatlarını beraber

geçirerek sanat, edebiyat, müzik gibi her türlü mesele üzerine sohbetler ederler. Kahraman-yazarımız Agavni'nin hayat hikâyesini bu aşamada okuyucuya sunar. Agavni; zengin, İtalyan asıllı bir zat olan Kolariyo'nun evlilik dışı çocuğudur. Annesi Maryam, Agavni küçük yaşta iken ölür ve Agavni de eğitimini Madam C. isimli şahsın pansiyonunda tamamlar. Pansiyondan çıktığında babasının mirasına kavuşarak yazarımızın 'bataklik' olarak sunduğu bir sefahat hayatını sürmeye başlar. Bu esnada Refet ile tanışan Agavni, bir dönemler mirasyedilik yapıp pişman olan bu ideal Türk-İslam gencinin çekimine kapılarak kötü hayatına bir son verir ve böylece ikili, ilişkilerini yaşamaya başlarlar. Yazarımız bu aşamada Refet aracılığıyla Refet'in patronu Seyit Mehmet Numan ile tanışır. Seyit Mehmet Numan, romandaki hemen her kahramanın ve tabii ki yazarımızın hayatına bir şekilde dokunmuş olan bilge bir zattır. Aslen Mısırlı olan Seyit Mehmet Numan; romanda alınteri, emek, ticaret, bilgelik gibi kavramların hayat bulmuş şeklidir ayrıca yaptığı cömertlikler sebebiyle de büyük önem taşır. Refet'i mirasyedilik batağından kurtarması, Siranuş'un babasının arkadaşı olmasından mütevellit kıza kol kanat germesiyle yazar-kahramanımızı adeta büyüleyen Seyit Mehmet Numan ve Siranuş ilişkisinden hareketle olay örgüsü ilerlemeye devam eder. Okuyucu bu esnada Siranuş'un hayat hikâyesini okumaya başlar.

Siranuş ilk doğduğunda bir kilisenin kapısına bırakılmış evlilik dışı bir bebektir. Ardından, babası olduğunu öğreneceğimiz Tunus asıllı bir asker tarafından geri alınır ve annesine teslim edilir. Siranuş küçükken annesi ve babası rahmetli olur. Kızcağız, tıpkı Agavni gibi Madam C.'nin pansiyonunda eğitim görmeye başlar ve oradan çıkınca Vartov Dudu ve eşinin himayesine girer. Agavni'nin üvey kardeşi Karnik ile tanışarak evlilik yolunda ilerlemeye başlarlar. Evlilik günü Karnik, düğün masrafları için patronu Seyit Mehmet Numan'dan aldığı paralarla beraber, başka bir kadınla kaçır. Okuyucu bu aşamada vapurda bahsedilen konunun işte bu olduğunu öğrenir ve olay akışı geriye dönüşlerle ve şimdiki olayların sunumuyla devam eder.

Diğer yandan yeni bir gelişme, romandaki şimdiki zamana ait olarak okuyucuya sunulur. Seyit Mehmet Numan'ın hastalıklı ve çirkin olarak tanımlanan kızı Feride, Refet'e âşık olur ve onunla evlenmek ister. Bu işi başlarda asla kabul etmeyen Refet, işin ciddiyetini anlayınca kendince Seyit Mehmet Numan için bir iyilik yapmak ister ve fikrini değiştirir. Aynı fedakârlığı Agavni'den de bekler ancak umduğunu bulamaz. Bu esnada Feride gözünü karartarak, Agavni'yi vapura bindiği esnada öldürtür. Denizde boğulan Agavni'nin cesedi birkaç gün sonra bulunur ve bu olaydan sonra dörtlü dostluk bağı bir müddet sekteye uğrar. Siranuş yas tutar, Refet ise yaşadıklarının şokunu Büyükada'ya taşınarak atlatmaya çalışır.

Diğer yandan Karnik kaçtığı şehirlerde birçok suç işlemiştir ve nihayetinde tutuklanarak idam istemi ile yargılanmaya başlar. Feride ise çok geçmeden hastalanıp ölür. Kötüler bir yandan cezalarını çekerken, Siranuş cephesinde de iyi gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Genç kız yazar-kahramanın desteği ile öğretmenlik yapmaya başlamıştır ve bir yandan da Seyit Mehmet Numan sayesinde babasının vasiyetine ulaşır. Evladını kaybeden Seyit Mehmet Numan, Hicaz’a taşınırken eteğindeki tüm taşları döker, mirasını da çalışanları ve sevdikleri arasında paylaşırma kararı alır. İşte bu vasiyet mevzuu da buradan hareketle, okuyucuya sunulur. Yine geriye dönüşlerle, Seyit Mehmet Numan ve Siranuş’un babası arasındaki dostluk bağı verilir, Seyit Mehmet Numan’ın Siranuş’a niçin kol kanat gerdiği de böylelikle belli olur.

Düğünlerin çözülmesi, Refet ve Siranuş arasındaki aşkın ortaya çıkması ve Siranuş’un hem gönülden gelen bir şevk ile hem de babasının vasiyetinden etkilenip, Müslüman olmasıyla devam eder. Bir müddet sonra Refet de işleri için Mısır’a taşınır ve ardından Seyit Mehmet Numan’ın ölüm haberiyle roman son bulur.

Romanın konusu, eserin teknik özellikleri ile ilgili bilgiler verse de romanı ilginç kılan sebeplerden bahsetmek gerekmektedir. Yazarımız okuyucuyla sohbet etmek için yazdığı girizgâh kısmında, yazdığı eserin “Natüralist” bir roman olduğunu açıkça beyan eder ve ekler:

*“Bu romanı karilerime ‘tabii’ romanlardan bir numune olmak üzere takdim eyliyorum. Hatta ‘millî’ de değildir. Öyle olsa sırf cemaat-i İslâmiye meyanında güzeranı lâzım gelir ki bunda mucib-i letâfet olacak renkler dahi içtima edemez.”*²⁰

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere yazarımız, Natüralist bir roman kaleme almak istemiş, yine aynı bölümde dillendirdiği üzere ‘Emile Zola ve rüfekası’ gibi sadece kokotları, sefilleri, kötüler ve kötülükleri; yerel ve milli olanları değil güzellikleri de eserine dâhil etmekten yana bir tavır sergilemiştir. Müşahadat’ın ‘alâmet-i farıkası’ Ahmet Mithat’ın kendince Natüralizm denemeleri yaptığı bir eser olmasından ziyade gerek konusu ve gerekse konuyla var olan tekniğidir. Berna Moran bu hususta bizce çok tatmin edici bir düşünce ortaya koyarak önemli olanın Ahmet Mithat’ın natüralizmi aktarışından çok, icat ettiği yöntem olduğunu belirtir ve bu yöntemi üç noktada toplar:

“Birincisi, kendisinin romandaki kişiler arasına karışması. Ahmet Mithat bunu çok önemsiyor ve getirdiği yeniliğin asıl bu olduğu inancında. Oysa önemli değil bu nokta. Çünkü

²⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, sy. 6

Ahmet Mithat'ın kendi başından geçmiş bir olayı anlatıyor gibi davranması, söylediklerinin gerçek olduğuna okuru inandırmak için. Ama bunun aslı olmadığını da gizlemiyor. Bu durumda kendi yerine, roman yazarı olan bir karakter koysaydı sonuç değişmezdi.

İkinci yenilik yine bilerek yaptığı bir şey: Romanın yazılması eylemine roman kişilerini de katması.

Üçüncüsü önemsemediği bir yenilik: Romanın yazılışını romanın konusu haline getirmek.”²¹

Berna Moran'ın da belirttiği üzere yazarımız 'şahıs kadrosuna kendisini de dâhil ettiği, romanın yazılış sürecini konu alan, romanın yazılışına karakterleri ve okurunu da kattığı bir roman kaleme almıştır.' Yazarımız okuyucusuna hem tanıklık deneyimi sunmuş, hem de okurun adeta ete kemiğe bürünerek yazarla ve okuduğu romanın kahramanlarıyla samimiyet kurma fırsatı sağlamıştır. Böylelikle okur, romanın teknik açıdan kusursuzluğunu yahut natüralizmin bir örneği olup olmadığını tartışmayı bir kenara bırakıp kendini romana teslim etmektedir.

Jale Parla ise Müşahedat'ın natüralist bir roman olmadığını ancak meta-roman tanımına tamamen uyduğunu şu sözlerle belirtir:

“Kendi yazılma sürecini anlatan romanlara meta-roman diyoruz; Müşahedat bu tanıma mükemmel uyuyor. Yazar bu kadarla kalmayıp, olay örgüsü arasına yazılma sürecini de katarken, okunma sürecini de deniyor. Yani Müşahedat, Batı romanına ilişkin terminolojiyi benimseyecek olursak, yalnızca bir meta roman değil, aynı zamanda okuma eylemini de romanın içine yerleştiren eleştirel bir roman.”²²

Günümüzün postmodernist yaklaşımlı romanlarını düşündüğümüzde, Müşahedat'taki romanın yazılış safhasının romana dâhil edilmesi durumunun, 'üstkurmacaya' göz kırpması da dikkat çekici bir mevzudur. Bunun yanında incelemekte olduğumuz eser, yazıldığı döneme dair ipuçları sunması, dönemin belli başlı problemlerini dillendirmesi, örneğin Ahmet Mithat, 'sakat yük hayvanlarının kebabçılara satılmasıyla' ilgili bilgiler dahi verir. Batılılaşma meselesi ve Doğu-Batı medeniyetlerinin kıyaslanması fikri, çatışmalarla, aşk üçgenleriyle süslenmiş aşk teması, yaşayan bir şehir olarak ele alınan İstanbul ve çevresi, yazarın

²¹ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, S.70.

²² Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 70.

okuyucusuna gönderdiği tenkitler ve telkinler ile edebiyatımızda ayrı bir yere sahip nadide eserlerdendir.

II. BÖLÜM

1.AHMET MİTHAT'IN MÜŞAHEDAT ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

1.1. Sosyal İlişkiler

Çalışmamızın bu kısmında insanlar arası ilişkilerden doğan başlıca bağlardan aşk, evlilik, dostluk ve aile olma durumunu detaylı olarak ele alacağız. Yazarımız eserinde bu temalar etrafında birçok kurgu gerçekleştirmiş, bu temaları irdelemiş ve önemsemiştir. Hatta kendisi de romanda yazar-kahraman olarak, hemen hemen tüm kahramanların birbirleriyle olan münasebetini anlatırken, “adeta bir roman” tabirini kullanarak, ilişkiler arasındaki bağıntıyı açıklamış sayılmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi, yazar-kahraman olarak yer aldığı romanında kahramanlar arasındaki ilişkiyi tabiri caizse bir örümceğin kusursuzca ağ örmesi gibi örmüştür. Romanda, kahramanların hemen hepsi birbirleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili; tanışık yahut birbirlerinden haberdarlardır. Örneğin Seyit Mehmet Numan, roman kişilerinden hemen hepsiyle ilişkilidir. Refet ile kurduğu derin bağ ve patron-çalışan ilişkisi, Karnik'in patronu oluşu, Siranuş'un babasının kadim bir dostu olması ve bu sebeplerle yazar-kahramanımızla kurduğu dostluk münasebeti dikkat çekicidir.

Bu çerçevede romanda yer alan insanlar arasındaki ilişkileri, iki başlık altında toplayıp incelemek uygun olacaktır.

1.1.1. Aşk, Evlilik ve Aile

Dünya ortak mirası kabul edebileceğimiz geçmişte yazılmış, gelecekte yazılacak olan her bir yaratıcı edebî yazın için aşk teması, vazgeçilmez bir unsurdur. Aşkın insana, insan hayatına, insanın psikolojisine hatta insanın dolaylı ve doğrudan ilişkisi bulunan çevresine etkisi; aşkın bireyde uyandırdığı hisler, bireye kazandırdıkları, bireyden çaldıkları, kısacası aşkla ilgili her şey, yazarlar tarafından okuyucuya sunulan başlıca konulardandır.

Çalışmamıza yön veren isim Ahmet Mithat, romanlarında aşk temini sıkça kullanır. Ne var ki yazarımız kadın-erkek ilişkilerini kaleme alırken, özellikle ideal bir Türk-İslam erkeği ile yerel nitelikleri olan Türk kadının ilişkisini evlilik öncesi hali ile vermekten kaçınır. İncelediğimiz romanı düşündüğümüzde de evlilik öncesinde flört eden bir Müslüman kızı bulunmamaktadır. Türk erkeği ile yabancı kadınların ilişkilerini anlatan yazarımız, aşk temasını bazı maceralar, entrikalar ile süslemeyi de sever. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde kullandığı aşk teminin geniş bir ele alınış şekli olduğunu belirterek, inceleme alanımız Müşahadat'ta bu temin tezahürüne bir göz atalım:

Romanda ilk dikkat çeken aşk hikâyesi, Agavni ve Refet arasında geçer. Refet babasını kaybedip, hovardalık ve mirasyedilik rüzgârına kapıldığı, yazarımızın tabiriyle “bir avucunda lira diğer elinde kama”, bıçkın, çapkın ve zenginlik içinde yaşadığı sıralarda birçok kadın ile haşır neşir olmuştur. Ne var ki, bir kadın -ki bu Agavni'dir- alışkın olduğunun aksine Refet'i reddederek onu şaşkınlığa uğratar. Refet bu durumu ilkinde naz, niyaz olarak algılayıp tekrar kadının peşine düşer, ancak yine hüsrana uğrar. Agavni de o dönemlerde en hoppa zamanlarında, eğlence âlemlerinin tadını çıkarmakla meşguldür. Refet, birkaç yıl boyunca bu sevdadan vazgeçmeyerek Agavni'nin peşinden koşmuş, ancak artık yorulmuştur. Aradan geçen zamanda elinde avucunda kalan tüm parayı da bitirmiş, tamamen iflas etmiştir. Bir gün Şişli dolaylarında dalgın dolanırken, karşısına birden Agavni çıkar ve Refet'i kendi dairesine davet ederek bir ılık yakar. Burada ikili, sevgilerinden konuşurlar. Agavni Refet'e onu bunca zamandır kabul etmeme sebebinin mal mülk olduğunu söyler. Genç kadın, Refet'in düşeceği bu halleri önceden hissetmiş ve mirasını yiyen aslında kendisiymiş gibi görünmemek adına Refet'i reddetmiştir. Üstelik sevgisinin Refet'e değil de, altınlara yönelik olduğunun düşünülmesinden de çekinmiştir. Artık mal-mülk bitmiş, kadının tasaları da gitmiştir. Üstelik şimdi Refet'e olan saf sevgisini gösterip, Refet'in uzattığı el ile düştüğü sefahat batağından kurtulmak istemektedir. İşte ikilinin aşkı, o gece başlamıştır ve Agavni'nin ölümüne kadar da kesintisiz devam edecektir.

Görüldüğü üzere, yerli bir erkek ile yabancı bir kadın üzerinden kurgulanan bir aşk vardır. Agavni ile Refet arasında geçen aşkın en dikkat çekici boyutu, şüphesiz ki bir misyonunun oluşudur. Yazarımız bu temaya yüklediği ulvî görev ile Agavni'yi sefahat âleminden, Refet'i de onu tüketen mirasyedilik ve hovardalıktan kurtarır. Agavni, romanda muhibbi olarak tanıtılan, aslında arasındaki bağı daha sonradan irdelleyeceğimiz Karnik aracılığı ile Refet'i hem patronu hem de babasının dostu olan Seyit Mehmet Numan ile barıştırarak bir bakıma tövbekâr olmasını sağlar. İşte bütün bu olanlar romanda şu pasajla okuyucuya sunulur:

*“Bu kadının Karnik namında bir muhibbi var imiş. Ama bu nev’ mahlukât nezdinde ‘dost’ kelimesine verilen manaya göre değil. O Karnik başka bir kıza mensub imiş. Kendisi de tacir-i meşhur Seyid Mehmed Numan’ın hizmetinde bulunur imiş. Kadın tarafından edilen rica ve talimat üzerine bu Karnik Refet’i alıp Seyid Mehmed Numan’a götürerek ve elini öptürerek barıştırmış.”*²³

“Değişmeyen tek şey değişimdir” ilkesi, Refet ve Agavni ilişkisinde de hissedilmeye başlar. Refet ve Agavni arasındaki aşk, ilk sınavını araya giren üçüncü şahıs ile verir. İşte tam bu noktada aşk temasına eklenen çatışmayla, temanın kullanımı canlandırılır. Öyle ki yazar-kahramanımız bir gün Siranuş’tan bir sır öğrenir. Siranuş, ona hanelerindeki dirliğin bozulacağından dert yanarak, Seyit Mehmet Numan’ın kızı Feride’nin Refet’e âşık olduğunu söyler. Feride, Refet ile izdivaç isteğinin, konaklarına girip çıkan, aynı zamanda Siranuş’un manevi annesi olan Vartov Dudu aracılığıyla Refet’e iletilmesini istemektedir. Siranuş da olan biteni Refet’ten önce Ahmet Mithat’a bildirerek, ona akıl danışır.

Yazar-kahramanımız bu noktada oldukça şaşırır ve durumu Alexander Dumas’ın romanlarına benzetir. Yazarımız ve Siranuş, bir anlık Agavni için üzülürler, Agavni Refet’i çok sevmekle beraber, onunla evlenme fikrini hiç dillendirmemektedir. Zaten bu ilişkinin evliliğe gitmeyeceği, aradaki din farkından dolayı bellidir. Yazar-kahramanın bundan sonra atacağı adım, kanaatimizce çok önemlidir. Çünkü Ahmet Mithat, ortada Agavni ve Refet ile yaşadığı ilişki yokmuşçasına, Refet’in bir izdivaç gerçekleştirebilmesini arzuladığı için ona Feride ile evlenmesini önerir. Ahmet Mithat’ın hem bir yazar hem de bir kahraman olarak sergilediği bu tutumu kendisinin öz-benliği ile desteklediği “Türk-İslam toplumunun yapısına uygun davranma” anlayışına bağlayabiliriz. Ayrıca romandaki çatışma düzeyini artırıp,

²³Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 75.

serüven ve macera yaratma, okuyucuyu şaşırtma gibi hedefleriyle de değerlendirmek mümkündür.

Refet, yazarımızın teklifini düşünmeden reddeder. Çünkü Feride, okuyucuya tanıtıldığı üzere çirkin, eğitimsiz, hastalıklı, sıksa ve cahildir. Bu duruma, yazarımızın iyi yüreği tartışılmaya açılmayan, güzel, eğitilmiş Agavni'nin karşısına, Feride tipini çıkarması ise dikkat çekicidir. Bunun yanında Refet'in verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere, Agavni'ye karşı duyduğu his aşktan ziyade saygı ve Agavni'nin attığı adımlara istinaden duyduğu hürmettir. Refet romanda okuyucuya, vefalı ve sadık bir kimse olarak tanıtılır. Karakter özelliklerini de bu olay aracılığı ile göstermiş olur. Temanın sunulması, Feride'nin yolladığı mektup ile devam eder. Feride artık harekete geçmiş, Refet'e bir mektup yollamış ve izdivaç isteğini yinelemiştir. Söz konusu mektup çalışmamız açısından son derece önemlidir ve çalışmamızın diğer bölümlerinde de bahsi geçecektir. Ancak aşk temi açısından değerlendirildiğinde, böylesine bir mektubun bir kadın tarafından kaleme alınması, başka bir deyişle bir kadının bir erkeğe gönlünü bu denli açması ayıptır, ayrıca Feride'nin içinde bulunduğu durum da acınasıdır:

*“Zavallı Feride Refet’e olan muhabbetinin kıdeminden bahs ediyor. Kendisini Arzu’ya Refet’i Kanber teşbih ediyor. Çocukluktan beri kendine meyli muhabbeti olduğunu temin ile beraber ‘yârim’ tabiriyle Refet’in hüsnüne cemaline evsafına ahvaline dair diller döküyor.”*²⁴

Mektubun yazar-kahramanımızca hoş karşılanmadığı açıktır. Ahmet Mithat'ta uyanan acıma ve ayıplama hisleri, tamamen yazarımızın ahlâkçı yaklaşımı ile ilgilidir. Yazarımız, duyguları ve hissiyatı bu yolla ahlâktan üstün tutmadığını belirtmiş olur. Üstelik aynı tavrı okuyucudan da beklemektedir. Böylelikle aşk, normlara ve belli başlı ahlaki kurallara yenilmiştir demek doğru olacaktır.

Yazarımız bir sonraki adımda, yine aynı hislerle ve Refet'in erdemli karakterinden hareketle, Refet'i bu izdivaca razı olarak sunar. Refet hem bunca yıldır büyük iyiliğini gördüğü Seyit Mehmet Numan'a olan borcunu bu vesile ile ödemiş olacak hem de karakterinin gereğini yerine getirecektir. Aşk temasının bu şahıslar arasındaki işleyişine Agavni yeniden dâhil olur ve Refet Agavni'den bir fedakârlıkta bulunarak bu izdivaç için salahiyet ister. Ancak Agavni bu duruma karşı çıkar ve Refet'in bu tavrının sebebini, Seyit Mehmet Numan'ın zenginliğine bağlar.

²⁴ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 214.

Refet-Agavni ve Feride arasındaki aşka yazarımız son müdahaleyi bir entrika ile yapar. Gözünü iyice karartan Feride, bir Yahudi uşağa Agavni'yi vapura binerken öldürtür. Agavni'nin boğulmasıyla engel ortadan kalmış gibi görülebilir ancak yazarımız Feride'yi de ölümle cezalandırmayı tercih ederek umulmadık bir biçimde Refet'i başka bir şahıs ile birleştirmeyi yeğleyecektir.

Görüldüğü üzere aşk teması bu şahıslar arasında bir 'aşk üçgenine' dönmüştür. Belli başlı çatışmalar ve entrikalarla süslenmiş nihayetinde bir felaketle sonuçlanmıştır. Agavni-Refet-Feride arasındaki çatışmalı aşk üçgeninde, okuyucuya sonunda masumiyetini yitirmiş bir aşk teması verilir. Temaya eklenen cinayet, bunun en açık örneğidir.

Romanda irdelediğimiz temaya yön veren isimlerden biri de Siranuş'tur. Siranuş yazarımız tarafından güzelliği, sahip olduğu yüksek ahlâk ve erdemli tavırları dolayısıyla yüceltilen bir karakterdir. Siranuş'un yaşadığı, yaşayamadığı demek daha doğru olacaktır, yaşayamadığı evlilik ilişkisi ve bundan doğan çatışmalarla yazarımız kendine farklı bir tema alanı yaratmıştır. Romanımızın konusu üzerinde dururken Karnik olan ilişkisinden bahsetmiştik.

Bilindiği üzere Karnik, Agavni'nin babasının nüfusuna kayıtlı, aslında Agavni'nin babasından olmayan bir çocuktur. Birbiri içine geçmiş, garip ilişkiler silsilesi ile dolu romanı düşündüğümüzde Agavni ile Karnik arasındaki ilişkiyi üvey kardeşlik olarak tanımlamak doğru olacaktır. Bu aile-güruh arasındaki ilişkileri daha sonra irdeleyeceğimizi belirterek Siranuş ile Karnik arasındaki ilişkiyi ele alalım.

Karnik, Siranuş ile bir yola girmeden önce Seyit Mehmet Numan'ın huzuruna çıkarak, ona Müslüman olma isteğinden bahsetmiştir. Bu istek, sanıldığı üzere maneviyat ile ilgili bir durum olmaktan ziyade tamamen maddidir. Seyit Mehmet Numan, Karnik'in gerçek amacını anlayarak genci kovar ve Karnik bir müddet ortalıktan kaybolur. Bir süre sonra Seyit Mehmet Numan, Refet'i yanına çağırarak, Karnik'in gönlünün esasen Siranuş'ta olmasından dolayı onu reddettiğini ve Siranuş ile maddi açıdan rahat bir hayat sürebilmek adına Feride ile evlenmeyi düşündüğünü bildiğini belirtir. Ancak Karnik Siranuş ile evlenirse ona yüklü miktarda düğün parası vereceğini ve aynı zamanda hizmetinde kullanarak maaşına zam yapacağını belirtir. Bu mesaj iletdikten sonra geriye dönüşlerle Siranuş ile Karnik arasındaki ilişkinin başlangıcı okuyucuya açıklanır. Öyle ki Karnik, Siranuş Madam C.'nin pansiyonunda iken onun etrafında dolanmaya başlamıştır. Ancak Siranuş başlarda Karnik'i Agavni'den kıskandığı için pek yüz vermemiştir. Üzerine Agavni, Siranuş'u Karnik'in kötü

şöhreti sebebiyle uyarınca, Siranuş durumu tamamen yanlış anlamıştır. Ardından ikili birkaç görüşme sonrasında evlilik yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Burada dikkat çeken husus, Siranuş'un yazarımızın gelenekleştirdiği 'yabancı kadınların aşk macerası yaşaması' durumundan uzak olmasıdır. Genç kız görüşmelerini belli bir seviyede tutarak, kendi karakterine uygun davranarak evliliği tercih etmiştir. Yine dikkatlerin yoğunlaşması gereken bir diğer husus da kıskançlık meselesidir. Siranuş'un romanın bu evresine kadar çizdiği profil ile uyuşmayan tavır romanın finalinde kılıfına uydurulacaktır.

Aşk temasının akışı gerçekleşemeyen bir evlilik ile devam eder. İkilinin bir pazar günü kilisede evlenmesine karar verilir, bir perşembe günü davetiyeler dağıtılmakta, yine o gün Karnik'e düğün masrafları için beş yüz Fransız altını da teslim edilmiştir. Ertesi Pazar, nikâh günü gelip çatığında herkes kilise toplanmıştır. Ancak Karnik ortalarda gözükmemektedir. Bekleyle geçen süreden sonra akşam olmuş ve durum ortaya çıkmıştır. Karnik altınları da alıp kendinden oldukça yaşlı ve çirkin bir kadınla kaçmıştır. Siranuş ise kalbi kırık, sinirli ve yardıma muhtaç bir biçimde ortada kalmıştır.

Görüldüğü üzere yazarımız aşk temasının Siranuş ve Karnik arasındaki işleyişini bir 'çıkar ilişkisi' yahut 'bir emel uğruna bir bireyin kullanılması' temeline dayandırır. Karnik, paralara ve mirasa konabilmek için Siranuş'u adeta kötü emellerine alet etmiştir. Yazar-kahramanımız, Refet ile bu konu hakkında konuşurken akışa, Siranuş'un sahip olduğu miras mevzusunu eklemesi ve düğün için Seyit Mehmet Numan'ın verdiği meblağı açıkça belirtmesi ile bu durumu okuyucusuna hissettirir.

Çalışmamızın bu kısmında şu ana kadar andığımız her iki aşk teması da felaketle sonlanmış, mutlu sona ulaşamamış 'kırık' ilişkilerdir. Aradaki sevgi bağına bakılmaksızın yazarımızın kurguladığı bu ilişkilerin sonu, sürpriz değildir. Romanın en başından beri olumlanan iki karakterden Siranuş ve Refet'in başrollerde olduğu bu ilişkilerin aslında kaderi mutsuz sondur. Çünkü romanın sonlarına doğru ortaya çıkan bir gerçek vardır: Siranuş ve Refet aslında en başından beri birbirlerine âşıktır.

Romanı oluşturan bölümlerden sonuncusunu, yazarımız tam bir çözülme bölümü olarak kurgulamıştır. Bu bölüme gelene kadar Refet ve Siranuş birbirini yakından tanıyan iki arkadaş hatta kardeş olarak okuyucuya takdim edilir. Bu kardeşlik bağını anlatabilmek adına bir pasajda yer alan ve ikili arasında geçen diyalogu çalışmamıza almak faydalı olacaktır. Seyit Mehmet Numan'ın, Siranuş'a Karnik yüzünden yaşadığı hüsrana sebebiyle kol kanat germek isteğini, kızın tüm masraflarını üstlenmek arzusunda oluşunu Refet aracılığı ile

Siranuş’a iletmek ister ve Refet de bu isteği Siranuş’a ulaştırır. İşte bu esnada Siranuş, aslında böyle bir tazmine ihtiyacı olmadığını ama kadir kıymet bilmek adına bu iyiliği kabul edeceğini belirtir ve olaylar devamında şöyle gelişir:

“Koca Refet! O sâhib-dil kızın bu nimetşinâsâne sözünden müteessir olarak ve gözleri dolarak ayağa kalkıp elini uzattı ve:

-Öyle ise karındaş olduk! dedi. Siranuş ise:

-Bu dest-i kerem-peyvesti evvelâ bana babalık teklif eden zat-ı muhteremin eline vekildir diye kabul ederek müteakiben de bir....bir karındaş elidir diye kabul ediyorum. dedi.”²⁵

Görüldüğü üzere duyguların coştığı, minnet ve şükran dolu gönülden gelen hislerle sunulmaya başlayan diyalog, Siranuş’un bir anlık tereddüdü ile sonlanıyor. Siranuş bu dost elini tutuyor tutmasına, ancak ağzından zar zor dökülen kelimeler okuyucu için romanın akışı açısından bir ipucu olarak akıllarda yer ediyor.

Bir sonraki aşamada yazarımız ikili arasında tezahür eden aşk temini küçük parçalar halinde gözler önüne sermeye başlar. Bunlardan ilki olarak, Agavni’nin ölümünü göstermek doğru olacaktır. Roman açısından derinliği olan bir karakter olarak karşımıza çıkan Agavni’nin umulmadık bir biçimde ölmesinin sebebini, ileride Refet-Siranuş arasında yaşanacak aşka engel olmamak olarak açıklayabiliriz. Zira romanın en başından beri idealize edilen Türk-İslam genci Refet ile ahlaklı ve erdemli davranışlarıyla daima olumlanan Siranuş, Agavni’ye sırt dönerek bir ilişki yaşayamazdı. Bunun yanında bu iki ideal karakteri bir çatışmanın içine dâhil edip, bir aşk üçgeni yaratma durumu da romanın genel seyrine ve yine bu iki olumlu karaktere yakışmaz. Yazar-kahramanımız, kendisinin de dâhil olup içselleştirdiği bu samimi dost ortamını böyle bir aşk ile dağıtma fikrini de hoş bulmamış olacak ki Agavni’nin ölümü ile ‘engelleri’ ortadan kaldırmayı yeğlemiştir.

Agavni’nin ölümünden sonra Refet, bir müddet kafa toplamak adına Büyükağa’ya taşınmıştır. Refet’in İstanbul’a geri döndüğü esnada bir olay gerçekleşir. Muallimelik yapmakta olan Siranuş’a bir talip çıkmıştır. Ancak akıllarda izdiham yaratan bir mesele vardır: Siranuş’un gayrimüslim olması. Bununla beraber yazarımızın bizlere sunduğu üzere aile oldukça köklü ve zengin bir ailedir. Yazarımıza da çevresi tarafından Siranuş’a çok

²⁵ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 155.

huzurlu ve rahat bir yaşam sunacakları yönünde fikir beyan edilmektedir. Yazarımıza ulaştırılan bu talep, ilk önce yazar-kahramanımız tarafından hiddetle karşılanır. Ancak biraz düşündükten sonra Ahmet Mithat, kızcağızın da mutlu bir evlilik yapması için iyi niyet göstermeye başlar. Siranuş ile buluşmaya gitmek için yola çıkar ve bu esnada ‘tesadüfî’ bir şekilde Refet ile karşılaşır. Refet’e bu izdivaç meselesini açar ve delikanlı bu duruma çok şaşırır ve itiraz edermişçesine bir tavır takınır. Yazarımız gencin bu tavrından şüphelense de, bu düşüncesini savuşturur ve Refet ile beraber Siranuş’a giderler. Siranuş’a durumu izah ederler ve Siranuş hiç düşünmeden itiraz eder. Yazarımız bu tavrı en başta naz-niyaz zanneder ancak Siranuş’un ciddi olduğunu sonradan anlar. Burada dikkat çekici olan, Siranuş’a yapılan evlilik teklifi ve bu teklife Refet’in de dâhil edilmesidir. Uzun zamandır civarda olmayan Refet, bu teklifin akabinde geri dönmüş ve Siranuş’un olumsuz cevabına şahit olmuştur. Hatta durum karşısındaki tavrıyla biraz da olsa şüphe uyandırmıştır. Yazarımız bu kurgusuyla ikili arasındaki aşk temasına biraz olsun çatışma katmayı ve bu çatışmayı ‘masumane’ sayabileceğimiz bir olayla gerçekleştirmiştir.

Siranuş-Refet arasında cereyan edenlerden yazar-kahramanımızın haberdar olması yine Refet’in şüpheli tavırları ile ortaya çıkar. Refet yazarımızla görüştüğten sonra tiyatroya gideceğini söyleyerek ondan ayrılıp, tiyatroya gitmemektedir. Yazarımız, onun eski günlerdeki gibi zevk ve sefa âlemlerine geri döndüğünü düşünerek Refet’i takip ediyor ancak takibin ilk seferinde Refet’i gözden kaçırarak başarılı olamamıştır. Daha sonra Refet yine aynı yalanı söyleyerek yazarımızın yanından ayrılır. Ancak yazarımız bu sefer Refet’i başarılı bir şekilde takip ederek Siranuş’un evine gittiğine şahit olmuştur. İşte bu esnada yazarımızın dünyası başına yıkılır. Bu iki genç için beslediği iyi niyetler, samimi ve dostane hisler yerini öfkeye bırakır. Bu sahneler romanda şöyle kaleme alınmıştır:

“Tepeden tırnağa kadar buz gibi bir ter içinde kaldım beynim dönmeye gözlerim kararmaya başladı. Düşmemek için sendeleyerek Vartov’un hanesinin karşı sırasındaki evlerden birinin kapısına kadar vardım. Kapının önündeki taş merdibanın üstüne oturdum.

Dirseğimi dizimin üzerine çenemi de dirseğimin üzerine dayatarak ve gözlerimi Vartov’un hanesine dikerek bakıyorum, düşünüyorum.

Ama bakıyorum da ne görüyorum? Düşünüyorum da zihnimde neyi buluyorum?

Hiç. Bilkülliye hiç.”²⁶

Bu pasajdan hareketle, belirtilmesi gereken iki nokta vardır: Bunlardan ilki, şüphesiz ki yazar-kahramanın bu gençler ile kurduğu derin münasebettir. Bu gençlere karşı beslediği dostane hisler, romanda geçen tüm dostluk bağlarının samimiyetine örnektir. Diğer de, Refet-Siranuş birlikteliğinin, yazar-kahraman tarafından dahi bu denli hayretle karşılanmasıdır. Zaten yazarımızın, Refet-Siranuş arasında gelişen aşk temasına dair yapmaktan keyif aldığı şeylerin başında da bu ‘ters köşe’ durumu yer alır.

Temanın akışı, yazarımızın eve girmesiyle devam eder. Eve giren yazar-kahraman, düşündüğü gibi Refet ve Siranuş’u sarmaş dolaş yakalamaz. Aksine iki genç, Vartov Dudu ve eşi ile beraber bu durumu kendisine nasıl izah edeceklerini düşünmektedirler. İşte bu andan itibaren tüm düğümler teker teker çözülür. Dikkate değer bir biçimde Siranuş, yazarımıza itirafa başlar. Refet’in bu esnada, biraz mahcup ve utangaç bir tavır takınarak suskun kalması ise, daha önceden bahsettiğimiz yazarımızın ilkeleri ile ilgilidir.

Siranuş’un itiraflarına göre iki genç en başından beri birbirlerini sevmektedirler. Ancak Siranuş’a gelen son evlilik teklifine kadar, ikisi de bu aşkı kalplerine gömerek kendilerince çeşitli fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Örneğin Siranuş, hiçbir duygu hissetmemesine rağmen Karnik ile evlenmeyi kabul etmiştir. Bu itiraftan sonra okuyucu, Karnik-Siranuş ilişkisini ve Refet’in Agavni ile ilişkisini hatta Siranuş’un Agavni karşısında daha da yüceltilmiş olma durumunu daha iyi anlamlandırmıştır.

Nitekim Refet, Siranuş’a olan duygularını şu şekilde ifade eder:

*“Agavni hakkındaki ilk hevesim yalnız çocukça mirasyedice bir heves idi. Muahharen Agavni ile birleşmeğe rıza gösterişim anın arzu ettiği hülâsa benim refakatimle nail olabileceğini iddia eylemesinden naşi idi. Sonra zaman geçtikçe kızcağızın ıslâh-ı nefis hususundaki ciddiyet ve sebatı bende kendisi için bir hürmet-i âzime peyda eyledi. Kalbimin en derin bir köşesinde bir Siranuş’un mahfuz olması bu hürmet-i azimeye bir muhabbetin inzımamını men edemedi. Çünkü gönlüm ile Siranuş’un yekdiğerine nispeti bir sanemhane ile bir sanem arasındaki nispetin aynı idi.”*²⁷

Görüldüğü üzere delikanlı, taparcasına sevdiği bu kıza olan ilgisini, bir başka kadına olan hürmetinden dolayı saklamayı yeğliyor. Refet’in Agavni’ye olan hislerinin de en açık

²⁶ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 301.

²⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 307.

hâliyle verildiği bu paragraf, Ahmet Mithat'ın ahlakçı tavrı ile kaleme alıp aşk karşısında daha erdemli gördüğü saygı kavramını yüceltmesi ile alâkalıdır.

Bütün engellere ve zorluklara rağmen Siranuş, kendisine gelen evlilik teklifinden sonra Refet'e açılmayı tercih etmiştir. Bu açılma sanıldığı gibi bir birliktelik teklifinden ziyade, bundan sonra olacaklar için Refet'e danışma niteliğindedir:

*“Bu izdivaç teklifine karşı size verdiğim cevab-ı reddi hâlâ Refet’le yüz yüze bir teati etmeksizin verdim. Müteakiben gönlümü Refet’e açtım. Bu teklif teceddüt edecek veyahut başka bir talib çıkacak olur ise ne yolda davranacağını sordum. O da ağlayarak beni de ağlatarak bütün esrarımızı meydana koydu.”*²⁸

Gözyaşları eşliğinde birbirlerine açılan iki genç, romanın sonunda Siranuş'un Müslüman olması üzerine evlenirler. Temanın çözülmesi, serimi ve düğümü kadar geniş çaplı ele alınmamış, bu iki genç neredeyse bir çabuklukla evlendirilmiştir. Düğünün sadece güzelliğine değinilmiştir. Evlilik yaşantıları hakkında yazarımız okuyucuya herhangi bir sunumda bulunmadan, bir buçuk yıl sonrasını anlatmaya başlayarak Refet'in işleri münasebetiyle Mısır'a gidişini ve delikanlının buradan gönderdiği Seyit Mehmet Numan'ın vefatıyla ilgili olan mektupla romanını sonlandırmıştır.

Eserin tümünü düşündüğümüzde, yazarımız çoklu aşk ilişkileri ve aşka karışan bir takım entrikalar ve felaketlerle temasını sunmayı tercih etmiştir. Hem romanın hem de aşk temasının işleyişinin sonunda, iyi karakterlerin mutlu bir evlilik ile ödüllendirilmesi de oldukça dikkat çekicidir.

Romanda okuyucuya sunulan bir diğer evlilik de Agavni'nin babasının gerçekleştirdiği evliliktir. Antuvan (Antonyo) Kolariyo isimli bu zat, aslen Cenevizli bir İtalyan'dır. Kolariyo, Ermeni Katoliği yirmi beşini geçmiş bir kadın olan Novart ile evlenir. Novart, çok zengin olmayan daha doğrusu geçmişte servetini kaybetmiş, lâkin zenginmişçesine hareket etmekten ve gösterişten hoşlanan bir aileye mensuptur. Bu aile parasızlıktan ötürü kızlarına çeyiz verememiş, hatta Kolariyo kıza evlenirken harcaması için beş yüz Avusturya altını vermiştir.

Yazarımız işlediği bu pasajda, Novart'ın drahoma, yani çeyiz verememiş olmasını altını çize çize okuyucuya anlatır. Evlilik öncesi aşamada kızın çeyiz vermesi fikri, yazarımızca desteklenen bir âdettir. Öyle ki “Siranuş ile Refet'in evlilik öncesinde,

²⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 311.

Siranuş'un maddî açıdan hiçbir desteğe ihtiyacı olmadığını, ancak çeyiz hazırlıkları için bir annenin kılavuzluğuna ihtiyacından" bahseder.²⁹ Böylelikle evlilik temasının ele alınışını düşündüğümüzde, yazarımız işleyeceği evliliğin kurallara, kaidelere toplumsal norm ve ananelere uygun olması arzusundadır, diyebiliriz.

Kolariyo ve Novart arasındaki evlilik akdinin gerçekleşmesinden on-on beş gün gibi kısa bir müddet sonra, adeta bir 'skandal' meydana gelir. Kolariyo karısıyla yakınlaştığı esnada, kadının karnında bir hareketlilik fark eder. Dikkatlice dokunup baktığında kadının hamile olduğunu anlar. Üstelik bebek, üç aylıktan ziyadedir. Kolariyo, sesini dahi çıkarmayarak o günden sonra karısı ile tüm gemilerini yakar ve yalnızca yemekten yemeğe görüşüp küskünlüğünü kimselere belli etmeden yaşamaya çalışır. Kolariyo'nun bu cezalandırma sisteminden oldukça rahatsız olan Madam Kolariyo ise, çareyi müsriflik ve sefahatte bulur. Çocuğun doğumundan sonra, onu bakıcılara teslim ederek gezip tozma işlerine dalmıştır. Novart'ın tutumlarını çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylıya inceleyeceğimizi belirterek, Novart'ın ikinci çocuğu doğuracak kadar ileriye gittiğini söyleyelim. Kolariyo, yazarımızın tabiriyle Novart'ı "kendine zevce saymadığından" onun bu haline karışmıyor idi. Etrafindakiler tarafından uyarılar almaya başlayan Kolariyo, boşanmayı istese de başaramaz. Bu boşanma girişimi yazarımız tarafından şöyle kaleme alınmıştır:

*"Şu hâl Kolariyo'yu ziyadesiyle müteessir ve bizar eylediğinden böyle bütün ömrünü bir işkence suretinde geçirmekten ise kiliseye ve İtalya Kançılaryası'na bi'l müracaa 'seperasyon dö kur' denilen ve yalnız vücutça müfarakattan ibaret bulunan müfarakatı istida eylemek istedi ise de bu istidanın is'afı için ya karısı da istidaya iştirak etmek veyahud kilise ve kançılaryaca meşru ve makbul görülebilecek bir sebep göstermek lâzım gelir idi. Bu iki şartın ikisi de mevcud olmaması bî-çare adamcağızı bu teşebbüsde de mecalsiz bırakmış idi."*³⁰

Boşanma mevzuu özelinde yazarımız eserinde, Katoliklerde boşanmanın kesinlikle yasak olduğunu vurgular. Böylesine bir vurgunun yapılmasının sebebi olarak 'Batı ve Türk-İslam medeniyetinin kıyaslanmasını' gösterebiliriz. Kendi istekleriyle evlenen bireyler, yine kendi arzularıyla boşanabilmelidir, tezini savunan bir pasaj vardır. Bu pasajda yazarımız, Antuvan Kolariyo'nun hayat hikâyesini Agavni, Refet ve Siranuş nezaretinde kaleme

²⁹Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 318.

³⁰Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 94-95.

almakta, onların da müdahil olmalarıyla eserini meydana getirmeye çalışmaktadır. Kolariyo'nun Novart'ın hamileliğini farketmesi üzerine çılgına döndüğünü ve hemen boşanmak istediğini dile getirdiğinde Agavni yazarımızın sözünü keser ve şöyle der:

*“Katolik mezhebinde fesh-i nikâh yoktur ki mümkün değildir ki davaya kıyam etsin.”*³¹

Temanın akışında ise yeni gelişmeler vardır. Kolariyo karısını terk ederek bir otele gider ve bir müddet sonra da bir ev kiralayarak metresi ile oraya yerleşir. Buraya kadar temanın işleyişi, mutsuz ve gerçek evlilik gereklerinin yerine getirilmediği, hatta ahlak açısından da çökmüş bir evlilik üzerinden devam etmekteydi. Bu aşamadan sonra Kolariyo, resmî olarak gerçekleşmese de karısından ayrılınca başka kadına, bir üçüncüye dönmüştür.

Aşk ilişkisinin tematik ilerleyişinde üçlü aşkları devreye sokmayı seven yazarımız, bu durumu evlilik olgusuna da uyarlamıştır.

Kolariyo'nun sevgilisi, Ermeni asıllı, fakir bir dul olan Maryam'dır. Maryam yirmi sekiz yaşlarında, yazarımızın bizlere sunduğu üzere namus ehli, çalışkan ve iş bilen bir kadındır. Vaktiyle, Kolariyo ailesinin dikişlerini diken bu kadına, Kolariyo gizli bir ilişki yaşama isteğini duyurur. Maryam da en baştan utanıp sıkılsa da, ikinci üçüncü ısrarda Kolariyo'nun gizli eşi olması ricasına karşı gelemmez. İkili, bir müddet gizli bir ilişki yaşamaya başlarlar ve Maryam hamile kalır. Kadın başlarda intihar etmeyi, çocuğu düşürmeyi düşünse de, Kolariyo'nun çocuğu istemesiyle bebek dünyaya gelir. Madam Novart'tan ayrılan Kolariyo da Maryam ile olan ilişkisini artık gizlememektedir. Dünyaya gelen bebek Agavni'den başkası değildir.

Kolariyo kızını küçük yaşlardan itibaren okutmaya başlar, onlarla sık sık bir araya gelerek vakit geçirir. Ne var ki Kolariyo hummadan ölür. Evi elçilik tarafından mühürlenerek, Maryam sokağa atılır. Ancak Kolariyo'nun vasiyeti açıklanınca, Kolariyo'nun mirasının yarısını Maryam ve kızına, yarısını da Novart 'a bırakmış olduğu ortaya çıkar. Bu aşamadan sonra Maryam peşinde koşan erkeklere yüz vermeden, dikiş dikerek geçimini sağlama derdine düşer ve Kolariyo'nun vasiyeti gereği kızının eğitimine önem verir. Agavni on iki yaşındayken de Maryam vefat eder.

Kolariyo-Novart-Maryam arasında gelişen ilişkilerde önem taşıyan bir husus vardır: Yazarımız irdelediğimiz temanın akışını, evliliğinin gereklerini yerine getiremeyen düşük ahlaklı bir kadın ile evlilik dışı bir ilişki yaşayarak romana dâhil olan yüksek ahlaklı diğer

³¹ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 93.

kadının kıyaslanması üzerine kurgulamıştır. Yine yazarın bakış açısına bağlı olarak, kısmen aynı fiili işleyen ve tipolojik tasnif açısından değerlendirildiğinde; toplumca yadırganan iki ayrı kadın tipinden birinin yüceltilip, diğerinin yadırganması ilginçtir. Gerçekte ise romandaki ele alınışları farklı olsa bile, her iki kadın tipi de toplum normlarının dışında, ahlaki değerler açısından aynı olumsuz çizgidedir. Evet, Novart okuyucuya sunulduğu üzere iflah olmaz bir sefahat düşkünü olsa dahi, Maryam da evlilik dışı bir çocuk dünyaya getirmiştir. Maryam-Novart çatışmasının romanda bulunan çevrelerdeki tezahürüne dair şöyle bir pasaj kaleme almıştır:

*“Kolariyo’nun karı yüzünden ne kadar bedbaht olduğunu bilenler az değil idiler. Evvelce dahi haber vermiş olduğumuz vechle en samimi dostlar buna dair adamcağıza bazı ihtaratta da bulunmuşlar idi. Fakat adamcağızın bir güzel metresi olduğu ve hatta o metresten bir de kızı tevellüd etmiş bulunduğu zevcesinden vuku-ı müfarakatıyla beraber şayi olunca lisanlar değişti. Antuvan’ı zevcesinden ayıran metresidir denildi. Herkes zevcesi Novart’a acımağa başladı.”*³²

Toplumda ayıplanan, hatta çevresinin ona yüz çevirdiği bir tip olarak bizlere sunulan Novart, araya üçüncü bir kadının girmesiyle çevresi tarafından olumlanan bir tip hâline gelmiştir. Ancak Ahmet Mithat’ın pasajı kaleme alırken takındığı tavrıdan da anlaşılacağı üzere, o hâlâ Maryam’ın tarafındadır.

Yazar-kahramanımız Kolariyo’nun evlilik dışı ilişki yaşamasını destekler nitelikte şöyle bir açıklamada bulunur:

*“Kolariyo’nun bir metresi olduğu zevcesinden müfakat eylediği zamana kadar âdeta hiç kimsenin malumu değil idi. Lâkin adamcağızın karı denilecek bir karısı olmadığı halde bir metresi bulunduğu velev ki şayi olmuş olsun kim ne diyebilecek? O yaştaki kâmil bir insan gençler için bile tayibe şayan yerlerde düşüp kalkacak değil a?”*³³

Görüldüğü üzere yazar, Kolariyo’nun sefahat âleminde düşüp kalkmasındansa, evlilik dışı olan, ancak Kolariyo’ya sıcak ve düzgün bir yuva, aile yaşamı sunan bu ilişkiyi destekler.

Ahmet Mithat genel tavır olarak aşk, flört, evlilik, boşanma gibi temalar aracılığıyla Batı medeniyeti ile Türk-İslam medeniyetinin kıyasını yapmaktan hoşlanır. İncelediğimiz eserde de bu minvalde birçok kurgu yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi de, Novart’ın

³² Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 94.

³³ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 97.

Kolariyo ile evliliği esnasında dünyaya getirdiği ancak Kolariyo'dan olmayan çocuklarla alâkalıdır. Yazarımız ve dostları, Antuvan Kolariyo hakkındaki roman bölümünü kaleme alırken Agavni şöyle bir bilgi verir:

*“Novart’ın ilk doğurduğu çocuğu Kolariyo bir gün sokakta görmüş ve yanında bulunan bir dostu işte bu çocuk kendi oğlu tanındığını haber vermiş idi de babası addolunan Kolariyo tanıyamamış idi.”*³⁴

Yazarımız bu bilgi üzerine, okuruyla şaşıрма ve ayıplama ile karışık şu hislerini paylaşmaktan geri kalmaz:

“Adamcağızın kendi zevce-i menkûhası olacak aşüfteden mütevellid olması hasebiyle hatta kendinin tanımamakta bulunduğu bir mevlûd-ı muhakkar veled-i meşru addolunsun!

*Medeniyet-i nasraniyenin bu yoldaki garabetleri kendi erbab-ı kaleminin de istigrablarını mucib olmuştur.”*³⁵

Yazar-kahramanımızın yine bu pasajda da değindiği ve Müşahedat romanında aşk temasına yerleştirdiği bir diğer mesele de “gayri meşru çocuk” durumudur. Gayri meşru çocuk temi yazarımızın romanlarında, genelde yabancı çevrelerde görülür ve yazarımıza göre bu durum, Türk toplumuna da Beyoğlu çevrelerindeki yabancılardan sıçramıştır. Yazarımızın ahlâkçı bir nazarla ele aldığı bu mesele, Müşahedat’ta da yabancı çevrelerde görülür. Örneğin Kolariyo ve Maryam’ın evlilik dışı çocukları Agavni, Novart’ın dünyaya getirdiği Karnik ve kız kardeşi Takuhi, Tunus asıllı bir baba ile Ermeni asıllı bir anneden doğan ve doğar doğmaz kilise eşiğine bırakılan Siranuş, romanda yer alan gayri meşru çocuklardır.

Ahmet Mithat’ın romanlarında sıkça kullandığı aşk teması Müşahedat’ta da kendine geniş bir yer bulur. Yazarımız Agavni ve Refet ilişkisinde saygı bağına dayanan ve ulvi bir görev yüklediği aşk temasını kullanır. Novart-Kolariyo-Maryam arasındaki aşk-evlilik temasının tezahüründe ahlâki açıdan çöken bir aile kurumu, tamamen yoldan çıkmış bir evlilik ve araya üçüncü bir kadının girmesi dikkat çekicidir. Refet ve Siranuş’un aşkı ise tüm yönleri ile yüceltilen iyi ahlâklı ve iyi yürekli bu iki gence adeta bir armağan olarak sunulan ve romanda mutlu sona ulaşan tek ilişkidir. Sonuç olarak yazarımız, aşk-evlilik temasını ele alırken, aşk üçgeni, ölüm ve çeşitli entrikalarla temayı süslemeyi tercih etmiş; ele aldığı

³⁴ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahedat*, 1307, s. 100.

³⁵ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 100.

temayı Türk-İslam ve Batı medeniyetini kıyasladığı bir araç olarak kullanmış ve aşk temasını işlerken çeşitli çatışmalardan faydalanarak temaların işlerliğini sağlamıştır.

1.1.2. Arkadaşlık ve Dostluk İlişkileri

Ahmet Mithat'ın, kalabalık şahıs kadrosu ve iç içe geçmiş insan ilişkileri ile ördüğü romanında, zamanla kendisinin de mensubu olduğu bir arkadaş çevresini kaleme almıştır.

Yazar-kahramanımız vapurda karşılaştığı kadınların konuşmalarına kulak misafiri olunca, bu konuşulanlardan hareketle bir roman yazma fikrini hayata geçirmeden evvel, gündelik hayat içinde tesadüf ettiği bu kadınlar ve onların çevresi ile hiçbir tanışıklık içinde değildi. Kadınları takip edip onlarla tanışmış ve ardından onların ilişkili olduğu şahıslarla da tanışarak romanını oluşturmaya başlamıştır. Bunu yaparken de neredeyse kendine bir dost çevresi de yaratmıştır. Yazar-kahramanımızın yalnızca hayat hikâyelerini dinleyip, sergüzeştlerini kaleme aldığı bu insanlarla, kurmaca olsa dahi, derin ilişkiler kurması en başta gerçek kimliği ile Ahmet Mithat'ın sevecen ve babacan karakteri ile alâkalıdır.

Yazarın, romanında dostluk ve arkadaşlık temasını ele alışı da, yine karakterinin tesiri ile samimi bir biçimde 'candan' sıfatı ile tanımlayabileceğimiz şekildedir.

Romanda dostluk kelimesi ile özdeşleşen bir karakter vardır: Seyit Mehmet Numan. Bilge, mütevazı, cömert, temiz kalpli ve yüksek karakterli bir kimse olarak ele alınan bu ihtiyar adam, kurduğu sosyal ilişkileriyle, dostluk bağı açısından kıymeti olan tavırlarıyla yazarımızın dostluk ve arkadaşlık teması adına vermek istediği her türlü mesajı ileten bir aracı görevindedir.

Seyit Mehmet Numan'ın kurduğu münasebetlerden en kıymetlisi şüphesiz ki Refet ile yaşadığı baba-evlat ilişkisini merkezine alan, derin ve sarsılmaz dostluk ilişkisidir. İkili arasındaki ilişki Refet'in babası Bedrettin Bey'in ölümü ile başlar. Anadolu ve Rumeli'de aşar vergisi toplamakla görevli olan bu bey rahmetli olunca ondan geriye kalan mirasın yönetilmesi işini yakın dostu Seyit Mehmet Numan gerçekleştirir. Ne var ki Refet, sefahat âleminin büyüğü ile mirasın tamamını bitirip annesinin payına da el atınca Seyit Mehmet Numan devreye girer. İlk iş olarak Refet'i para istemeye geldiğinde mağazadan kovup, annesini çağırarak "eğer Refet böyle devam ederse ona tek kuruş para vermeyeceğini, annesi de oğluna para vermeyi isterse, mirasın kendi idarelerinden alınıp Bedrettin Bey'in de kendisi gibi bir kardeşi olmadığını saymalarını ve ona göre davranmaları gerektiğini" söylemiştir. Seyit Mehmet Numan'ın bu tavrı okura hayli sert görünse de yaptığı bu hamle ile Refet'i, Agavni'nin de yardımıyla doğru yola sevk etmiştir. 'Gerçek dost' kavramının içini dolduran

bu tutum, babacanlığın da vurgulanması açısından önemlidir. Yazarımızın bu yaşanmışlık ile okuruna sunduğu tezini, “dost acı söyler” atasözü ile açıklamak doğru olacaktır.

Dostluk temasının ete kemiğe bürünmüş hâli Seyit Mehmet Numan, Refet’in kendisinden özür dileyip, elini öpmesiyle onu affeder ve o günden sonra ikili arasında derin bir dostluk münasebeti başlar. Öyle ki Refet, Seyit Mehmet Numan’ın hizmetine girerek ona ticaret işlerinde yardımcı olmakla kalmaz, ihtiyar adana gönülden bağlanır. Refet’in farklı olaylar nezdinde Seyit Mehmet Numan ile ilgili olarak kurduğu cümleler dikkat çekicidir. Aşağıda yer alan ilk cümlede Refet, Seyit Mehmet Numan’ı efendisi olarak addeder:

*“Cismimle canımla sadıkane bağlanmış olduğum efendimden bu işi ketm idegidemez idim.”*³⁶

Yine aynı konuşmanın devamında Ahmet Mithat, Seyit Mehmet Numan’ın kendisi hakkında neler düşündüğünü Refet’ten öğrenmek ister ve ondan şu cevabı alır:

*“Yok azizim! Vakıa aramızda addolunan dostluk pek ciddidir ama bende-i sadık ile efendisi arasındaki hususiyatı ifşaya mecburiyet gösterecek hiçbir kuvvet tasavvur olunamaz.”*³⁷

Bu ilişkide, Seyit Mehmet Numan da Refet’e sonsuz bir muhabbetle bağlanmıştır. Öyle ki kızı Feride’nin Refet ile evliliği gündeme geldiğinde, refet her türlü fedakârlığı yapmaya hazırdır; ancak Seyit Mehmet Numan, kızını Refet’e layık görmemektedir.

Çevresi ile kuşatıcı ve derin dostluk bağı kuran Seyit Mehmet Numan, dostları tarafından sadakat ve vefa ile ödüllendirilir. Refet’in dostuna gösterdiği sadakat yazarımızca da yüceltilmiştir. Ahmet Mithat, işlediği dostluk temasının vazgeçilmez bir elemanı olarak ‘sadakat’ kavramını da önemsemektedir.

Seyit Mehmet Numan’ın dostluğuyla dokunduğu kişilerden biri de Siranuş’tur. Genç kızı himayesine alması, onun masraflarını karşılayarak ‘mahmiyesi’ ilân etmesi takdire şayandır. Bazı çevrelerce, bu himâye altında bazı anlamlar aranmış ve Siranuş da buna oldukça içermiştir. Ancak, Siranuş’a çevresindekilerin ve yazarımızın telkinde bulunması ile bu sorun ortadan kalkar:

³⁶ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 159.

³⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 159.

“Herif seksen yaşına gelmiş. Servet ve samanı yolunda. İktisab-ı daimiyesi daha yolunda. Zevkce safaca eğlencece bu dünyada başka bir nasibi yok. Sizi himaye sizinle iştigal maddesinin öyle bir ihtiyarda mucib olacağı zevk-i ruhaniye söz mü ister?”³⁸

Romanın ilerleyen bölümlerinde Siranuş ve Seyit Mehmet Numan arasındaki münasebet daha da anlam kazanır. Siranuş’un babasının Seyit Mehmet Numan’ın kadim bir dostu olduğu ortaya çıkar. Uğraştığı ticaret işleri vesilesi ile Siranuş’un babasıyla tanışan Seyit Mehmet Numan, bu Tunuslu asker ile derin bir dostluk kurar. Dostu öldüğünde, kendisine bıraktığı bir mektupla kızını himayeye almasını vasiyet ettiği ortaya çıkar. Ayrıca Siranuş’a bırakılan vasiyet mektubu da yine Seyit Mehmet Numan tarafından muhafaza edilmektedir. Böylelikle Seyit Mehmet Numan’ın da ne kadar iyi ve vefakâr bir dost olduğunu, dostluk vazifesini yıllar boyu, kusursuzca yerine getirişinden çıkarabiliriz.

Seyit Mehmet Numan, Siranuş’u hiç görmeden, kendisini de hiç göstermeden ona yıllarca tabiri caizse “babalık” etmiş, kol kanat germiştir. Bütün bu iyiliklerin karşılığı olarak Siranuş da, Seyit Mehmet Numan İstanbul’dan taşınırken onu uğurlamaya gelmiş, ihtiyarın elini öperek ona minnetini sunmuştur. Seyit Mehmet Numan ise, onun kulağına “Refet ile evlenmesi gerektiğini” fısıldayarak yine büyüklüğünü ortaya koymuştur.

Ayrıca yazar-kahramanımız Seyit Mehmet Numan ile yaptığı görüşmeler neticesinde onun dostluğunu kazanmıştır. Kısa sürede birbirlerine derin muhabbet duyan bu iki zat arasındaki dostluk bağının muhteviyatını şu pasajla açıklamak doğru olacaktır:

“Bu adama olan muhabbet ve hürmetimin derecesini anlatmaya medar olmak için kemal-i iftihar ile haber veririm ki mecbur olduğu şu tatil-i muamele ve kat’-ı hesap esnasında en mü’temen müsteşar-ı hası ben olmuş idim.”³⁹

Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere, ikili arasında dostluk ilişkisinin en temel şartlarından biri olan güven bağı kurulmuş idi. Bir yandan dostuna derin bir saygı besleyen ve onun için bir şeyler yapmaktan mutluluk duyan bir zat; diğer yandan da, tüm mal-mülk sayımını ve iktisadi işlerinin yükünü gözü kapalı dostuna devreden bir diğer zat, yazar-kahramanımızca kurgulanan dostluk temasının niteliğini bizlere bildirir.

Siranuş etrafında gelişen dostluk temasının kilometre taşlarından biri de Vartov Dudu ile olan dostluğudur. Siranuş Madam C.’nin pansiyonun çıktığında, kilise nezaretinde Vartov

³⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 169.

³⁹ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 280-281.

Dudu ve eşinin himâyesine verilir. Bu çift, Siranuş'u öz evlatları gibi görürler ve bakımında kusur etmezler:

*“Vartov Dudu ve Begos Aga gerçekten erbâb-ı nâmus ve istikametten bulunarak bu okumuş terbiyeli kız hakkında analık babalık vazifesini bi-hak ifa eyledikleri cihetle Siranuş adeta hali ve vakti yolunda bir familya kızı gibi giyinip kuşanmakta yiyip içmekte gezip yürümekte ve yerine göre gülüp oynamakta idi.”*⁴⁰

Yine Siranuş ile dostluğunu baba-kız mertebesine çıkartmış bir kahramanımız daha vardır ki bu, epeyce dikkat çekicidir. Yazar-kahramanımız kendini, yazdığı romandaki kahramanlardan birinin babası olarak görüp, kızı da “mahmiyesi” ve “evlâdı” sıfatları ile anmaktadır. Yazarımızın Siranuş'a olan muhabbeti, onu ilk gördüğü andan itibaren belirir. Genç kızı görünce heyecanlanan, onu gördüğünde mutlu olan yazarımız, bir erkek ile kadın arasında bu tarz hissiyatın yalnızca aşk ile sınırlı olmadığını okuruna hatırlatarak, onu bir evlat, korunmaya muhtaç bir kız çocuğu kabul ederek, dostluk temasının işlerliğini de sağlar.

Örneğin, yazarımız ve Siranuş bir toplantıları esnasında Siranuş'un Seyit Mehmet Numan'ın himayesinde oluşuna ve bu himayenin kesilmesi durumunda olacıklara dair konuşmaktadırlar. Eğer böyle bir şey gerçekleşirse Siranuş, Refet ve Agavni'nin mahmiyesi olacağından ötürü epeyce dertlidir. Yazarımız kızın bu halini görerek, uzun zamandır ona karşı beslediği dostane, pederane hislerin de etkisiyle Siranuş'a kendi himayesini sunmayı düşünür ve kızın kendisi hakkındaki düşündüklerini de merak ettiğinden, durumu ona doğrudan açıklayamaz.

Ancak Siranuş durumu çoktan anlamıştır ve aslında onun da arzuladığı tam olarak budur. Ardından ikili hem eğlenmek hem de meraklarını gidermek için bir kâğıda, “yazarımızın düşünüp de söyleyemediklerinin ne olduğunu yazmaya” karar verirler. Malum olduğu üzere ikisi de himaye mevzuundan söz eder. Siranuş, yazarımızın “mahmiyesi” olmak istemekte, yazar-kahramanımız da genç kızı kendi himayesine almayı arzu etmektedir. İşte bu yaşananlardan sonra, yazar-kahramanımız artık Siranuş'un manevi babasıdır ve ikili arasında şöyle bir diyalog geçer:

“Beyan ettiğiniz yolda mazhar-ı himayeniz olur isem benim için gerçekten ikinci Tunuslu siz olursunuz.

Ben: Gerçekten ikinci babanız ha?

⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 183.

Siranuş: Bilâ-şübhe.

Ben: Öyle ise demin men ettiğim şeyi şimdi işte kendim teklif ediyorum. Alınız kızım ikinci babanızın elini öpünüz.”⁴¹

Siranuş ile Agavni arasında da, ikilinin Madam C.’nin pansiyonundaki yıllarından beri devam eden köklü bir dostluk vardır. Ancak yazarımızın, Siranuş ve Agavni’yi, birbirleri ile her daim kıyaslamasından dolayı ve Agavni’nin ölümü ile roman sahnesinden çekilmesi ile bu dostluk bağı, temalaşamamıştır.

Dostluk ve arkadaşlık teması Müşahadat romanının geneline sindirilmiş ve romanın işleyişinin en önemli sağlayıcılarından biri olarak okura sunulmuştur. Yazarımız kendisine kurduğu bir dostluk ortamını kaleme almış hatta romanın bazı kısımlarına kardeşi Cevdet Bey’i de dâhil ederek, roman kahramanları ile tanışıklığını sağlamıştır. Kardeşi Cevdet Bey’in Siranuş ve Refet hakkındaki hislerini duyurarak onun Siranuş ve Refet’in evlenecek olmasından duyduğu mutluluktan bahseder.

Yazarımız eserinde dostluk-arkadaşlık temasını, genellikle babası olmayan karakterler ve onlara babalık gösterenler üzerinden döndürür. Refet-Seyit Mehmet Numan ilişkisini, Siranuş-Seyit Mehmet Numan ve Ahmet Mithat ilişkisini düşündüğümüzde bu sav doğrulanmış olur. Bunun yanında dostluk kavramının içini vefa, sadakat, dürüstlük ve güven gibi erdemlerle doldurarak okuyucusuna akıl verme, kıssadan hisse sunma vazifesini de yerine getirmiş olur. Romandaki arkadaşlık-dostluk temasının ele alınışında iyi karakterlerin iyi dostluklar kurmuş olmasının da etkisi dikkat çekicidir.

⁴¹ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 203.

1.2. Batılı Temalar

Ahmet Mithat, Batılılaşma fikri üzerine düşünen, bu doğrultuda yapılması gerekenleri aktarmaya çalışan bir edebiyat insanıdır. Batı medeniyetine sanat, bilim ve müspet ilimler açısından duyduğu sempatiyi hiçbir zaman inkâr etmemiştir. Hayatı boyunca Türk-İslam geleneğine uygun bir biçimde yerel gelenek, görenek ve ananelerimiz ile harmanlanmış Batılı bir yaşayış tarzı hayalini kuran yazarımız, eserlerinde de Batılı temaları kullanmaktan geri durmaz. Çalışmamızın bu bölümünde yazarımızın Batılı fikirler ışığında kaleme aldığı temaları inceleyeceğiz.

1.2.1. Sanat ve Edebiyat

Sanat ve icrası, Ahmet Mithat'ın her zaman dikkatini çeken bir tema olmuştur. Yazarımız kendi özel hayatında da sanat icrasına özen göstermiş, özellikle müzik ile ilgilenmiş ve piyano çalmaktan hoşlanmıştı.

Ahmet Mithat'ın kaleme aldığı Müşahedat'ta kendine önemli yer bulan temalardan biri de edebiyattır. Yazar, eserin ilk kısmını oluşturan 'kariîn ile hasbıhal' başlıklı bölümden itibaren edebî konuları kullanarak bir tema oluşturmuştur.

Çalışmamızın, Müşahedat hakkındaki görüşlerimizi ve eserin özelliklerini açıkladığımız kısmında, yazarımızın kendi sözlerinden hareketle Müşahedat'ın natüralist bir roman sayılabileceğini belirtmiştik. Yazarımız bu haberi okuyucusuna yukarıda adı geçen 'kariîn ile hasbıhal' başlıklı bölümde vermiş idi.

Romandaki edebiyat temasını incelediğimizde dikkatlerden kaçmayan, önemli bir husus vardır. Yazarımız teknik bir hamle olarak kendi özünü romana dâhil etmiştir. Bu dâhil oluşun altını da biraderini, gazetecilik hayatını, Beykoz'daki evini, olgunlaşmış evresindeki yazar kimliğinin dahiliyeti ile doldurmuştur. İşte bu hamleyi çalışmamız açısından bir inceleme alanı olarak kabul ederek, edebiyat temasının kullanımı açısından da değerlendireceğiz.

Yazarımız vapur yolculuğu esnasında karşılaştığı Siranuş, Agavni ve Vartov Dudu ile edebiyatçı kimliği sayesinde tanışır. Öyle ki kadınlar vapurdan indiğinde onları peşleri sıra takip etmiş evlerini öğrenmiştir ve kapılarını çalarak, onlara kendini tanıtmak ister. Kadınların vapurdayken 'çolpa Türk pilotu' yakıştırmasına maruz kalan yazarımız, tanışmanın ilk kısmında kendini böyle tanıtır ve ardından Siranuş da kendisinin kimliğinden haberdar olmadıkları için böyle bir yakıştırma yaptıklarını söyleyerek şu cümleyi kurar:

“-Ahmed Midhat ism-i marufu meçhulünüz olabilir mi?

-Osmanlılarca biraz marufiyetini ümid edebilirim.

-Acayib! Bizce neden maruf olmasın? Asarınızdan bazılarını Tercüman-ı Efkar gazetesi Ermeni hurufiyle tefrika yollu tab' etmiştir. Bunlar sizi Ermeni karileri nezdinde de maruf eylemiştir. Kaşki cümlesi tab' edilseler!”⁴²

⁴² Ahmet Mithat Efendi, *Müşahedat*, 1307, s. 35.

Bu pasajın iki önemli yönü vardır. Bunlardan ilki tema akışına dâhil edilen, yazar-kahramanımızın gerçek hayatından izlerdir. İkincisi ise tefrika ve çeviri meselesidir. Yazarımız bu pasajla Türkçe eserlerin Osmanlı sınırları içinde yaşayan farklı etnik kökenden dillere çevrilmesi ve böylelikle eserlerin farklı kitlelere ulaşması fikrini ifade etmiştir, diyebiliriz.

Aynı konuşmanın devamında edebiyatımızda önemli işler başarmış Ermeni edebiyatçıların ismi Siranuş tarafından anılır:

*“Vartan Paşa’nın Ponosyan’ın ve sair Ermeni hurufiyle Türkçe yazan muharrirlerin asarını kâmilten okumuşumdur. Sizin bazı asarınızı da okuyabilişim bu münasebetledir.”*⁴³

Görüldüğü üzere dönemin edebiyat camiasının önemli isimlerinin anılması ve genç bir kadının okuduğu eserlerden bahsetmesi edebiyat temasının kullanılışı açısından son derece önemlidir. Aslında bu kullanım yazarımızın her daim dillendirdiği “iyi bir okur olma” olgusu ile de yakından alâkalıdır.

Siranuş ile yazar-kahramanımız arasında geçen ilginç bir konuşma da Rakım Efendi üzerinedir. Bilindiği üzere Rakım Efendi, yazarımızın yarattığı roman karakterlerinden biridir. Siranuş yazarımız ile görüşmesini sonlandırmadan evvel ona, Rakım’ın dostluğuna güvendiğini ve ondan yanında Rakım’ı da getirmesini ister. Yazarımız bunun üzerine şöyle bir pasaj kaleme alır:

*“Karîlerimiz tahattur buyururlar ki Siranuş Hanım’ın dermiyan eylediği Rakım Efendi bundan on beş sene kadar mukaddem Rodos’da yazmış bulunduğum romanlar meyanında ‘Felâtun Bey ile Rakım Efendi’ nam romanının kahramanıdır. Kezalik gerek İslâm’dan gerek Ermeniden olan karilerim derhatır ederler ki bundan on onbir sene kadar mukaddem yani Tercüman-ı Efkâr namıyla lisanı Osmanlıca ve Hurufî Ermenice olarak tesis edilen gazeteye tefrika yollu ilk basılan romanım da bu roman idi ki sonra kitap olarak dahi ayrıca basılıp Ermeni karilerim nezdinde bir rağbet-i mahsusa ile telakki olunmuş idi.”*⁴⁴

Bilindiği üzere Ahmet Mithat ile ilgili anahtar kelimelerden birisi ahlâktır. Yazarımızın ahlâkçılığı çoğu kesimlerce malumdur ve yazarımız eserlerindeki hemen her temaya da ahlâk ve ahlakî boyutu olan her türlü şeyi sindirmeyi tercih eder. Edebiyat temasının kullanımı için de aynı durum söz konusudur. Yazarımız Feride’nin yazdığı aşk

⁴³ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 35-36.

⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 40.

mektubundan hareketle kimi ahlâkçıların kadınlara roman okutulmaması konusunda fikir beyan ettiklerini, hatta bir kısmının romana tümden karşı olduklarını belirtir. Buna cevaben de, aşk konusunu işleyen, içsel duygulara seslenen yazınların sadece romanlardan ibaret olmadığını belirtir. Devamında geleneksel edebiyatımızda geçen aşk konularını anlatmaya başlar. Sayfalar boyunca açıklama yapar, yeni tarzdaki romanları savunur, geleneksel edebiyatımızdan aşk temalarına örnekler sunar. Açıklamalarına, “tüm k llyatımızı ortadan kaldırılabileydik, romanların yazılmasını da engellerdik ve böylelikle sözde kadınların ahlakını bozan etmenleri de ortadan kaldırmış olurduk” diyerek bunun imk nsızlığını belirtir ve ekler:

*“Mademki bu cihet muhaldir o hâlde bize kalır ise kadınlara kızlara da roman okutulmalıdır. Bizim okutmaklığımıza ihtiyaçları yok ya. Biz ne kadar men etmek ister isek isteyelim anlar yine okuyorlar ya. O hâlde diyelim ki anların roman okumalarından o kadar büyük hafırlara endişelere düşmeyelim. Belki bu kıraatlerin nef’ini de düşünelim.”*⁴⁵

Yazarımızın okuma-yazma gibi çoğu edebî işe, pragmatik bir gözle baktığı açıkça bilinmektedir. Bu pasajdan da anlaşıla ığı üzere yazarımız, romanındaki edebî temayı okuyucusu ile muhabbet edip onları e itme, onlara fayda sağlama amacıyla kaleme almaktan kaçınmamıştır.

Romanda, edebiyatın kişisel gelişim aracı olarak algılandığı temanın akışı, Refet üzerinden gerçekleştirilir. Yazarımız Refet ile ilk tanıştığında, delikanlı gazeteciliğın, yazarlığın ne olduğu bilmemekte, hatta yazarımızı arzuhalci sanmaktadır. Yazarımız gazetelere yazı yazdığını söylediğinde ise hiç gazete okumadığını, bunun işine gelmediğini belirtir. Bu diyalogun üzerinden zaman geçer, tanışıklıkları ilerleyen yazarımız ve Refet çok yakın dost olurlar. Bununla beraber inki af kaydeden sadece dostlukları değil, aynı zamanda Refet’in kendisidir. Yazarımızın da etkisiyle delikanlı kitap ve gazete okumaya başlamış ve kendini geliştirmiştir. Ahmet Mithat, Refet’in terakkisinin, dost meclisine de sirayet ettiğini ve toplantıların artık çok daha neşeli olduğunu söyleyerek delikanlının edebiyat, muharrirler, şairler, filozoflar hakkında konuşmaya başlamış olduğunu bildirir ve durumdan memnuniyetini dillendirerek, şöyle der:

⁴⁵ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 215.

“Avrupa’nın seksen yüz kadar meşahirinin tercüme-i hallerini okumuş. Mecmu-ı asarları hakkında birer fikir peyda etmiş. Bazılarının eşher-i asarını mütalaa eylemiş.”⁴⁶

Romanda edebiyat teması asla popülerliğini kaybetmeden, devamlı mevzu bahis edilip, kullanılmıştır. Yazarımız bununla bağlantılı olarak bazı romancıların isimlerini de sık sık anar. Bunlar biri de, gerçekleşen bir diyalogda karşımıza çıkar. Yazarımız Feride’nin Refet’e olan aşkını öğrendiğinde “Kendimi Aleksandr Duma’nın romanları içinde kayb etmiş ihtiyarlara benzeteceğim geliyor.”⁴⁷ diyerek ünlü yazarın edebî tarzına selam göndermiştir. Bunun yanında Agavni’nin Madam C.’nin pansiyonunda şahit olduğu genç kızların tavırlarını romanlardaki karakterlerin tavırlarına benzetir. Burada şu isimleri anar:

“Emil Zola’nın da yazdıkları da bir şey mi? Pol de Kok acaba o ka’ba vasil olmuş mu? Bu mektepli matmazeller henüz cismen değilse de kalben Manon Lesko’ya nazire olabilecek romanlarda kahraman diye tasvir olunabilirler.”⁴⁸

Edebiyat temasıyla ilgili noktalara değinirken Tercüman-ı Efkâr gazetesinden, yazarımızın buradaki tefrikalarından bahsetmiştik. Tercüman-ı Efkâr gibi, edebiyatımız açısından son derece önemli bir diğer gazete Tercüman-ı Hakikat de eserde anılmıştır. Öyle ki, Agavni’nin boğularak ölmesi, basın organlarında kendine yer bulmuştur. Ancak çoğu gazete bu olayı yanlış bir biçimde aksettirmiştir. Diğer gazeteler gibi yazarımızın ‘bizim gazete’ olarak bahsettiği Tercüman-ı Hakikat de olayı yanlış yazmıştır.

Romanda, yabancı basından da birçok gazetenin adı anılır. *İllustrasyon* isimli resimli Fransız gazetesi, *Le Mond Illustré* isimli gazete; İngilizlerin en meşhur resimli gazetesi *Grafik*, Avusturyalıların *Kikiriki* isimli, resimli mizah gazetesinden bahsedilir⁴⁹. Yazar bu pasajı kaleme alırken ülkede satılan yabancı gazetelerin muhtevisiyatını ve hangi millete ait olduğunu öğretmek istercesine bir tavır takınmıştır demek doğru olacaktır.

Ahmet Mithat, eserinde edebiyat temasının akışını desteklemek amacıyla güncel edebî değerleri, basın ve yayın organlarını, önemli edebiyat simalarını romanına dâhil etmiştir. Bunlardan birisi de yazılışını anlattığı romandır. Yazarımız Müşahadat’ın kaleme alınışının romanını yazmaktadır ve çeşitli çevrelerin, eserin yazılışını duyduğunu okuruna anlatır:

⁴⁶ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 227.

⁴⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 190.

⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 105.

⁴⁹ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 44.

“Dört beş aydır doğrudan doğruya taalluk peyda ederek meşgulü olduğum şu roman bazı ahabab meyanında da şüyü bulmağa başlamış idi.”⁵⁰

Edebiyat teması, Müşahadat'ta önemli yere sahip temalardan biridir. Batı etkisinde gelişen edebiyatımıza dair verileri kullanan, romanlarla ilgili fikirlerini beyan eden, güncel yazın hayatına ışık tutan bu tema yazarımız tipik niteliklerinden biri olarak okuru yönlendirmek ve eğitmek amacı ile de kullanmıştır. Kendi yazarlığı, eserleri gibi kişisel verilerini temanın kullanımına sunan yazarımızın eserinde kullandığı şu pasajı çalışmamıza dâhil ederek, sanat ile alakalı diğer temaların incelenmesiyle devam edebiliriz:

“Romancılık. Yigirmi senedir iştigal ettiğim sanat. Yalnız yazdıklarımı tamamen okuyan bir adam çok roman okumuşlardan addolunur. Ben yazdığım kadarının belki otuz mislini okumuşum. Eserlerim sahâyîfînde tasvir ve tahrir eylemiş olduğum hayalâtın belki üç yüz mislini tasavvur etmişim de sırasını getirerek safha-i tahrirde tasvir edememişim. Yazdığım şeylerin birçoğu cidden sahihü'l-vukudur.”⁵¹

Romanda sanat teması çerçevesinde edebiyata dair olanlardan sonra en dikkat çeken tema, müzik konusudur. Müzik, Ahmet Mithat ve dostlarının toplantılarında icra ettikleri, üzerine konuştukları bir sanat dalıdır.

Bu dost meclisinde Agavni piyano çalabilmekte, Siranuş hem çalıp hem söylemektedir. Müzik teması, genelde batı müziği ve piyano çerçevesinde ele alınır. Yazarımız Ahmet Mithat, Doğu-Batı medeniyetlerini birbirlerine yaklaştırma fikrini müzik temasına da yansıtarak, dostlarıyla Batı ve Doğu müziğini birbirine yaklaştırmaya çalışan icralarla deneysel bir çalışma gerçekleştirmektedir:

“Müsameratımızda bir medar-ı iştigalimiz de müzika idi. Alafranga müzika ile alaturka müzikanın yekdiğerine takribi tecrübelerinde bulunuyor idik. Kendi kendimize rast ve nihavend makamlarından alafranga taklidi şarkılar romanslar yapıyor idik. Bunlara alafranga armoni kaidesince basolar koyuyor idik.

İki kadından birisini primadonna diğerini kontralto ve biz iki erkekten birimiz tenor diğerimiz bariton yahut baso adderek piyano da dört elle çalarak âdeta dinlenilebilecek korolu ve armonili parçalar yapıyor idik.”

⁵⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 245.

⁵¹ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 41-42.

Yazarımız kaleme aldığı bu pasajla müziği adeta bir bilim dalı kabul ederek, ona ait tüm terimleri, icrasına dair özellikleri kendisinin de dâhil olduğu bir ortam içerisinde işlemiştir. Bu pasajda dikkat çekici husus, romanında işlediği bir temaya ait terimleri kullanarak, hem bir dost meclisi tasviri yapması hem de bu samimi ortam aracılığı ile hayat felsefelerinden biri olan “harmanlanmış medeniyetler” fikrini bir şekilde hayata geçirmesidir.

Müzik teması ile ilgili dikkat çeken pasajlardan biri de içerisinde müziğe dair birçok terim bulunduran bir pasajdır. Yine aynı dost meclisinde kadınların piyano çalıp şarkı söylemesi ile başlayan eğlence ortamı alaturka müzik ile alafranga müziğin farklarına dair sohbetle devam eder. Ardından yazarımız kadınlardan alaturka müzik icrası ister:

“Bu da diriğ olunmadı. Fakat asıl meşkleri alafranga olmak ve Osmanlı müzikasına alafranga bassoları pek de tatbik ve tevfiğ edememek cihetiyle alaturkaları ol kadar şayan-ı istima değil idi. Zaten çaldıkları şeyler de birkaç meşhur peşrevler ile notaya çekilmiş birkaç adi şarkılardan ibaret olup öyle kârlar besteler semailler gibi alaturka müzikamızın tabakat-ı âliyesine çıkışulamıyor idi.”⁵²

Romanda müzik temasının kullanılışı açısından önemli bir mesele de, yine Siranuş’un müzik icrasına dayanır. Siranuş evlere giderek dersler verir. Burada piyano çalışı, sesinin güzelliği gibi hünerleriyle herkesi kendine hayran bırakır. Bu durum, bir kadının müzik icra etmesi, çalışma hayatına katılması açısından da değerlendirildiğinde son derece mühim ve modern bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

Görüldüğü üzere Ahmet Mithat, müzik temasını romanında müziğin icrası, terimleri, Batı-Doğu müziklerinin birbirlerine yaklaştırılması gibi çeşitli konularla zenginleştirerek okuyucusuna sunmuştur. Romanda baskın olanın alafranga müzik olduğunu vurgulamak da doğru olacaktır.

Batı etkisi ile yurdumuza giren güzel sanat dallarından biri de resimdir. Ahmet Mithat da Batının sanata, edebiyata, bilime ve medeniyete dair olumlu yönlerini her zaman destekleyen bir yazar olarak, resim sanatını desteklemiş ve Müşahadat’ta da kullanmıştır.

Daha önceden bahsetmiş olduğumuz üzere Siranuş’a babasından vasiyet niteliğinde bir zarf kalmıştır. Bu vasiyeti saklayan Seyit Mehmet Numan, artık vakti geldi diye düşünüp, vasiyeti yazarımız aracılığı ile Siranuş’a gönderir. Genç kız zarfı açtığında “yağlı boya ile tasvir edilmiş, on iki santimetre eni ve yirmi santimetre kadar boyu olan bir muşamba

⁵² Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 85.

üzerinde elbisesinin göğsü bükme harçlı, eğri kılıçlı, kılıç kayışının tokası çıpalı, iri fesli, pala bıyıklı, iri gözlü bir zabitin resmedildiğini” görmüş.⁵³ Resim karşısında yazarımız ve Siranuş oldukça şaşırmışlar, bir müddet susup kalmışlardır. Yazarımız resmin usta bir ressamın elinden çıktığı konusunda emindir.

Bunun üzerine yazarımız resim konusunda okuru ile söyleşmeye başlar. Resmin ne kadar güzel bir sanat olduğunu belirtir, tarihte iz bırakmış insanların resimlerini gördükçe, hayallerimizdeki halleriyle gerçek görünüşlerini kıyaslayıp, şaşırp mutlu olduğumuzdan bahsederek ekler:

“Tarih-i Osmanîmiz sahayifinde iştihar eyleyen eazım hakkında bunun mümkün olmaması merreten ba’de uhra teessüfümüzü mucib olmuş ahvaldendir.”⁵⁴

Yazarımızın üzüldüğü konunun tarihimiz ile ilgili olması şaşırtıcı değildir. Ahmet Mithat, okurunu resim sanatı ile barıştırmak, resmi okuruna kabul ettirmek için böyle bir yol seçmiştir. Yine aynı sayfada, “İslam’ın vazife olarak sapmış bir dine ait her eseri ortadan kaldırması” ile resim sanatı anılmıştır. Yazarımız okuyucusuna, İslamiyet’in karşı olduğu durumun resim değil, kendinden önceki dönemin zihniyeti olduğunu aktarmak amacındadır. Yazarımız kendi geleneğine uygun davranarak resim temasının kullanımını da okuruna mesaj iletmek amacıyla kullanmıştır.

Bunun yanı sıra resim sanatı ve Ahmet Mithat’ın adını bir arada anınca, Osman Hamdi Bey’den de bahsetmek zorunludur. Yazarımız Bağdat yıllarında ünlü ressam ile aynı evi paylaşarak, onunla derin bir bağ kurmuştur. Yazarımızın resme olan ilgisinde de bu dostluğun izlerini görmek mümkündür.

Romanda anılan güzel sanatlar, yazarımızın hayatında da izleri olan, edebiyat, resim ve müziktir. Bunun yanında eserde tiyatro da kendine yer bulmuş, Konkordiya Tiyatrosu ise dönemin önemli mekânlarından biri olarak anılmıştır. Mekân güncel olması sebebiyle önemlidir. Yine güncelliği ile temanın akışına katılan gazeteler, yazarımızın kaleme aldığı romanlar ve hâlâ icra etmekte olduğu mesleği, sanata dair temaların işlenişine eklenmiştir. Yazarımız sanat ve edebiyata dair temaları, canlı ve didaktik bir tarz ile okuyucusuna sunmayı tercih etmiştir.

⁵³ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 287.

⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 289.

1.2.2. Eğitim

Eğitim ve öğretimin, bireyden topluma uzanan geniş çerçevedeki yeri şüphesiz ki tartışılmaz. Ulusal anlamda kalkınmanın, gerçek anlamda birey olabilmiş toplum fertleri yetiştirmenin; gelişim, kalkınma, ilerleme gibi olguları gerçekleştirebilmenin temel anahtarı eğitimidir. Çalışmamızın bu bölümünde, yazarımız Ahmet Mithat'ın Müşahedat isimli romanında eğitim temasına ait kullanımlarını, eğitime dair fikirlerini paylaşacağız.

Öncelikli olarak söylenmesi gereken şey, yazar-kahramanımızın romanında kullandığı eğitim temasının muhteviyatı, eğitime dair kişisel görüşleri ile doğrudan bağlantılıdır. Eserlerini, fikirlerini aktarmak için araç olarak kullanmayı seven yazarımızın bu tutumu, eğitim için de geçerlidir.

Eserlerinde eğitime dair ilk kullanım, Batılı tarza uygun eğitim hayatı yaşamış bireylerden oluşan şahıs kadrosudur. Müşahedat'ta Siranuş ve Agavni, yabancıların eğitimleriyle ilgilenen okullarda okumuş, edebiyat, müzik gibi alanlarda kendilerini yetiştirmiş, okumayı seven, kültürlü karakterler olarak çizilir.

Yazarımızın idealize ederek işlediği tipik Türk-İslam genci Refet, küçük yaşlardayken iki muallim tarafından eğitilir. Babası oğlunun mülkiye memurluğu yapmasını arzulamaktadır:

*“Bu arzu ile oğlunu mekteb-i rüşdiyeye verdikten maada birisi Arabî ve Farisî ve diğeri Fransızca tedris için hanesinde iki de muallim bulunduruyor imiş. Bunlar sabahları mektebe gitmezden evvel ve akşamları mektepten geldikten sonra çocuğu müzakereye çekiyorlar imiş.”*⁵⁵

Yazarımız, Refet'in rüştiyeden mezun olarak diplomasını aldığını da okuyucusuna sunduktan sonra, Refet özelinde “bireyin kendini eğitip, kişisel gelişimine özel ilgi göstermesi” mevzusunda fikir beyan eder. Öyle ki Refet, Agavni ve Siranuş sayesinde Fransızca bilgisini ilerletmiş, hatta mirasyedilik ifasında bir fayda da sağlayarak Rumca öğrenmiştir.

Refet'in kişisel gelişimi, edebiyat temasında da bahsettiğimiz üzere, Batılı tarzdaki ve Doğu edebiyatına ait eserleri okuması, gazetelere aşina olmasıyla devam eder. Öyle ki Refet,

⁵⁵ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahedat*, 1307, s. 79.

en başlarda arzuhalcilik sandığı yazarlığı, zamanla en kıymetli mesleklerden biri olarak görmeye başlamıştır. Bu aşamada yazar-kahramanımızın payını da yadsımamak gerekir.

Ahmet Mithat'ın romanlarında, eğitim temasına ait dikkat çeken unsurlardan biri de kızların eğitimi meselesidir. Yazarımızın, kızların eğitimi konusundaki hassasiyetini İnci Enginün şöyle aktarır:

*“Ahmet Mithat Efendi kadın eğitiminin önde gelen savunucusudur. Romanları, denilebilir ki baştan sona bu konunun dile getirilmesiyle doludur. Kızını, cariyesini okutmak için ona ders verenler (bunlar o devrin baba örnekleri), mürebbiye tutanlar var, fakat bu kadınlar işlek zekâları ve güçlü kalemleriyle ev içinde eşlerinin istediği sohbetleri ona sağlayan, çocuklarına ilk öğretmen olmakla yetinmiyorlar.”*⁵⁶

Romanda, kızların eğitimi teması ilk olarak Siranuş ile yazarımızın sohbetinde karşımıza çıkar. Yazarımız Siranuş ile gerçekleştirdiği bu ilk sohbete Fransızca başlamış ve Türkçe devam etmiştir. Siranuş'un dil kullanımı hakkındaki şu pasaj da oldukça dikkat çekicidir:

*“İlk başladığımız muhavereyi Fransızca başlamış olduğumuz hâlde sonraları işi Türkçeye döktük. Teslim ederiz ki bu kadının Fransızcası hakikaten en müteeddib ve müteallim bir Fransız kadından fark olunamayacak derece-i mükemmeliyette bulunduğu gibi Türkçesinde de azca bir Ermeni şive-i telaffuzundan başka kusuru yoktur.”*⁵⁷

Siranuş'un bu denli kusursuz bir Fransızca konuşması şaşırtıcı değildir. Siranuş'un eğitimine verilen önem, babasının ölmeden önce kızının eğitimine önem verilmesini istemesi ile başlar. Bu pasajın devamında, Osmanlı sınırları içindeki okullara dair bilgiler veren, yabancıların eğitimi hususunda fikirler sunan, kızların eğitimin nasıl gerçekleştiğini belirten, eğitim sistemi ve işleyişine dair de bilgiler sunan kısımlar mevcuttur. Öyle ki, Siranuş küçük yaşlarda yatılı kız mektebine devam etmeye başlamış, ilk sınıflardan itibaren okulun en başarılı ismi olmuş, öğretmen ve mürebbiyelerinin takdirlerini toplamıştır. Siranuş on üç yaşını bitirip, on dördüne geldiğinde Ermeni Patrikhanesi'nin de desteğiyle yalnız Fransız dili ve edebiyatında ilerlemek için Madam C.'nin pansiyonunda kalarak, eğitimine devam etmiştir.

⁵⁶ İnci Enginün *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 2, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s.69.

⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 35.

Eğitim hayatı üzerine konuşulan bir diğer isim de Agavni'dir. Agavni'nin babası Kolariyo, iyi bir aileden gelmekte ve kızının eğitimine de önem vermektedir. Agavni henüz küçük yaşlardayken babasının isteğiyle, eğitimi için, ... Rahibeleri'ne emanet edilmiştir.

Ardından Agavni, on altı yaşından sonra Madam C.'nin pansiyonuna gönderilir. Yazarımızın Madam C.'nin pansiyonuyla ilgili verdiği ilk bilgi, bazı yabancı aileler tarafından kızlarına edebiyat eğitimi vermesi için tercih edildiği yönündedir. Kızlar bu yaşlı kadının yanında leylî yani yatılı kalırlar.

“Madam C pek çok senelerden beri İstanbul'da ikâmet eder bir muteber muallimedir. Hatta yaz mevsimleri hulûl eyledikde şakirtlerinin familyalarından çoğu Büyükdere ve Tarabya taraflarında ise oralarda, yok Büyükdere'de ise orada bir hane tutup kendisi de sayfiyeye çıkar. Zira leylî pansiyonerleri sekizi onu tecavüz itmez ise de neharî şakirdanı her zaman yigirmi beşten otuzdan aşağı kalmaz. Kendisi Fransız edebiyatını güzel tedris eder. Birkaç ay müddet şakirdanını tedristen münkati itmemek için bu gayretli muallime dediğimiz vechle sayfiyelere de gitmek mecburiyetinde bulunur. Hatta Boğaziçi'ne gitmiş ise Ada'daki ve Ada'ya gitmiş ise Bogaziçi'ndeki şakirdlerini büsbütün başlamaz da. Haftada bir iki gün mutlaka gidip bir yoklama eder ve öğrendiklerini unutmamaları için şakirdanına vesaya-yı şedidede bulunur.”⁵⁸

Madam C. ve pansiyonunun işleyişi hakkında açıklayıcı bilgiler veren yazarımız, bu eğitimci kadını ve verdiği eğitimi kesinlikle destekler bir tavırla okuruna sunar.

Yazarımız eserinde eğitim temasını, bireyin gelişimi için mutlak suretle gereken bir aşama olarak kabul ederek, özellikle kızların eğitilmesi konusuna eğilmiştir. Eğitimleri ile yüceltilen kadınlar, aileleri tarafından eğitim konusunda desteklenen Agavni ve Siranuş, hatta romanın ilerleyen kısımlarında Siranuş'un öğretmenlik yapması bunun en açık örneğidir. Yazarımız eğitim temasını okuyucusuna sunarken, eğitimin gerekliliğini ve eğitimin yüceltilmesini esas alarak, temanın akışını bu görüşler çevresinde şekillendirmiştir.

⁵⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 105.

1.2.3. Ticaret, İş, Kazanç ve Ekonomik Konular

Ahmet Mithat, yaşamı boyunca belli başlı meseleler ile hemhâl olmayı seven bir muharrirdir. Bu meselelerden biri de ekonomi ilmi ekseninde gelişen, ticaret, iktisat, kazanç ve çalışma hayatıdır. Ahmet Mithat, bu konular üzerine düşünen, fikirler ve yöntemler üreten hatta bu çevrenin ayrılmaz bir parçası olarak yaşamını sürdüren bir kişidir. Müşahedat'ta yüceltilerek kaleme alınan iş ve iş hayatına dair kavramları incelemeden önce, Ahmet Mithat'ın çalışma geçmişine kısaca değinelim.

Bilindiği üzere, Tanzimat yazarları genelde yüksek bürokrat sınıflardan gelen, yaşamları boyunca da aynı yaşam standardını devam ettiren kimselerdir. Ahmet Mithat ise çağdaşlarından farklı olarak, geçimini zor sağlayan bir ailenin çocuğudur. Küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatının içinde bulunmuş, aile geçimine katkı sağlama vazifesini üstlenmiştir. Ahmet Mithat yazarlık mesleğini sürdürürken dahi, aktif olarak çalışma hayatının içinde olan, üreten bir kimse profili çizer. Öyle ki, kalem işçiliğinden kazandığı para ile geçimini sağlamak, belli bir gelir seviyesine yükselmek gibi adımları başarı ile atmıştır. Bunun yanında bireysel girişimleriyle, edebiyattan başka iş kollarında yer almıştır: Sırmakeş suyunu şişeletip satmış, kurduğu çiftlikte ilk defa modern kuluçka makinesini kullanıp, modern arıcılık yöntemlerini harfiyen uygulamış ve çiftlikte ürettiklerini satarak para kazanmıştır. Bununla beraber kurduğu bu iş kollarında birçok çalışanı istihdam etmiştir.

Ahmet Mithat'ı, çalışma hayatını yakından tanıyan, alın teri, geçim derdi, iş yaşamı, özel girişim, üretim gibi kavramları yaşayarak tecrübe etmiş bir yazar olarak düşündüğümüzde eserlerinde de bu konuları işlemesi son derece önemlidir. Aslında, eserlerinde işlediği ekonomik eksenli temalar da, okuruna kendi deneyimlerini, çalışma geçmişini, ticari zekâsının niteliğini sunduğu bir mecra olarak düşünülebilir.

Müşahedat'ta, ele alınan ekonomik konular şahıs kadrosuna dâhil edilen işveren konumundaki tüccarlar ve onların yanlarında çalıştırdıkları işçiler; yazarımızın gündelik hayata dair gözlemlerinin sonucu olarak sunulan hamallar, kayıkçılar, sebze satıcıları gibi farkı sınıflardan çalışanlar; iş hayatına atılmasıyla mutluluğu perçinlenen Siranuş ekseninde gerçekleşen, çalışmamıza yön verecek önemli detaylardır.

Ahmet Mithat, Müşahedat romanındaki iktisadi-ekonomik minvaldeki temalarını ele alırken en dikkat çekici konuma Seyit Mehmet Numan'ı yerleştirmiştir. 'Seyit Mehmet

Numan' adı verilen bölümde, Mısır asıllı tüccar aracılığı ile ekonomiye dair fikirlerini okura sunmuştur, demek doğru olacaktır.

Yazar-kahraman Ahmet Mithat, Seyit Mehmet Numan ile Refet, Siranuş ve Agavni üçlüsünün sürekli bu bilge kişinin adını anmalarından dolayı tanışma isteğine düşer. Ardından ihtimam göstererek, kendi yazısı çirkin diye başkasına yazdırdığı bir mektup hazırlar ve bunu Seyit Mehmet Numan'a ulaştırır. İhtiyar adamdan aynı özende bir cevap gelir ve nihayet ikili, Seyit Mehmet Numan'ın mağazasında görüşürler. Yazarımız adamdan oldukça etkilenir ve onu "ticarete dair bilgisi yüksek, ticaretin hemen her kolunda iş tutmuş, Mısır'dan Marsilya'ya, Triyeste'ye, Londra'ya kadar pamuk satan, dışarıdan İstanbul'a pirinç getirten, bu pirincin bir kısmını Rusya'ya satan, bununla beraber yağ, un, çeşitli kumaşlar ve bezleri gemilerle Ege'deki adalarından, Fransa'dan tutun da Anadolu içlerine kadar dağıtan bir tüccar" olarak tanıtır. Yazarımıza göre onun alâmet-i farikası işlerinin bir kronometreli saat gibi işlemesi ve derin bir ticaret zekâsının bulunmasıdır.

Seyit Mehmet Numan, okura ilk tanıtıldığı andan itibaren ticaret ekseninin genişliği ve çeşitliliği, işlerindeki düzen ve güvenilirlik açısından, yüceltilen bir karakterdir. Tüm bu sebeplerden dolayı da yazarımızca Seyit Mehmet Numan 'büyük adamdır':

*"Büyük adam her meslekte bulunabilir. Yani insanın kendi mesleğinin büyük adamlarından addolunması için emsaline nispetle muttasıf olması lâzım gelen evsaf-ı bergüzideye nailiyeti o adamı büyük adamlardan ad ettirebilir. Fakat büyüklük dinilen şeyin mesalik-i saireden ziyade meslek-i ticaret erbabı meyanında bulunabileceğini bulunduğunu bulunmak lâ-bü'd ve lâ-cerem olduğunu inkâra mecal olamaz."*⁵⁹

Yazarımız bu açıklamayı Osmanlılar arasında ticaretin gereken ilgiyi görememesi, ticaret ile ilgili yeterli donanımına sahip olunmaması gibi sebeplerden dolayı yapmıştır. Bu açıklamasının hemen ardından şöyle bir temennide bulunur:

*"İnşallah bizde de fikr-i ticaret tevessü ve ona malûmat taammüm eder de bizden sonraki romancılar ticaretin ehemmiyetini tüccarın büyüklüğünü bu suretle karilerine anlatmayı hâsılı tahsil ve malûmu i'lâm addederler."*⁶⁰

Seyit Mehmet Numan özelinde değerlendirilen konulardan biri de memuriyet meselesidir. Çok başarılı bir memuriyet görevi icra eden yazarımız, kısa zamanda çalışkanlığı

⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 128.

⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 129.

ile Mithat Paşa'nın gözüne girmeyi başarsa da memuriyet fikrine hep uzak kalmıştır. Ahmet Mithat'ın memuriyete bakış açısını Orhan Okay şöyle özetler:

*“Ahmet Mithat için memuriyet birtakım bilgiler kazanılacak, sonra da diploma alır gibi bitirilecek bir mektepten daha fazla bir şey değildir. O asıl çalışma ve kazanma zevkini aylık maaşta değil, yaptığı işin karşılığı olan ücreti almakta bulacaktır. Otuz üç yaşındayken yazdığı yarım kalmış hatıralarında (Menfâ, 1877) Rusçuk yıllarını anlatırken kullandığı birkaç cümle onun hayat ve iş felsefesini açıklar: İçindeki çalışma hırsı sebebiyle memuriyete yanaşmamakta, memur olarak alacağı paranın iş karşılığı değil, sırf bir lütuf olduğuna inanmaktadır. İdeali ise elinin emeğiyle yaşamaktır.”*⁶¹

Ahmet Mithat, memuriyet hakkındaki fikirlerini sunmak için şöyle bir kurgu gerçekleştirir. Seyit Mehmet Numan, gençliğinde kendisine gelen memuriyet teklifini reddeder. Yazarımız, Seyit Mehmet Numan'a memuriyeti niçin reddettiğini sorar ve Seyit Mehmet Numan, aslında özel teşebbüs ile para kazanmayı istediğini ima eden cümleler kurarak, geçimini devletin hazinesinden sağlamak istemediğini söyler ve İstanbul'daki hâkim fikrin ise bu yönde olmadığını belirtir:

*“Gördüm ki yetmiş iki buçuk millet buraya dolarak ve mevarid-i servetin her birini birisi yakalayarak temettuat-ı vefire ile serian zengin oluyorlar da İstanbulluların bunları kıskanmaları şöyle dursun hakayık-ı ahvalden haberdar oldukları bile görülüyor. Anlar daha sabavetden kurtulmaksızın devair-i devletde birer sandalye edinmeye müsaraat gösteriyorlar.”*⁶²

Bu serzenişin devamında, Seyit Mehmet Numan bu koltuk sevdalılarının hiçbir görgü, bilgi ve yetenek edinmeden hareket etmelerinden yakınarak, yetişen memurların da nitelik açısından durumunu ortaya koymaktan geri durmaz.

Yukarıdaki alıntıda dikkat çeken iki husus vardır. Birincisi İstanbul'a gelen yabancıların çeşitli teşebbüsler ile zengin olmasıdır. Bu teşebbüslerin yabancılar arasında kalmasıyla da dönemin ticaret piyasası, tamamen yabancıların tekeline girmiş ve uzun yıllar boyunca da böyle devam etmiştir. İkinci husus ise İstanbul'daki halkın, özel teşebbüsten uzak kalarak, daha 'konforlu' ve 'kolay' kabul edebileceğimiz memuriyeti tercih etmesidir. Orhan

⁶¹ Orhan Okay, *Edebiyat ve Edebi Eser Üzerine*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 159-160.

⁶² Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 133-134.

Okay'ın yukarıda alıntıladığımız görüşleri ile birebir uyum gösteren bu pasaj, yazarımızın özel teşebbüsü desteklediğinin de önemli bir kanıtıdır.

Özel teşebbüs konusuna dikkat çekmek ve okurunu bu konuda bilgilendirmek isteyen yazarımız, Avrupa'daki bir uygulamayı anlatarak, bu meseleyi örnekler. Öyle ki Avrupalı zenginler büyük fabrikalar açarak, toprağı işleyerek, ticaret kumpanyaları oluşturarak hem kendilerini hem de devletlerini, milletlerini zengin etmeye başlamışlardır. Bununla beraber Mısır'daki aileler de, geçimlerini ziraat ve ticaretle, son dönemlerde ise, sanayi gibi iş kollarıyla geçimlerini sağlamakta olduklarından bahsedilir. Bu fikirlerin İstanbul halkında henüz hâsıl olmadığı aktarılır, elinde çiftliği olan İstanbullu zenginlerin dahi çiftliklerinden kazanç sağlamak yerine, bu alanları mesire alanı olarak kullanmayı yeğlediklerini açıklanır.

Yazar-kahramanımız, Seyit Mehmet Numan bu sözleri söyledikten sonra hemen ihtiyar adamın ellerinden öper ve “Sevda-yı Say ü Amel”, “Taksim ve Teşrik-i Mesaî” ve “Tercüman-ı Hakikat'te kaleme aldığı ekonomi, ticaret ve iktisat merkezli birçok eseri” Seyit Mehmet Numan'dan esinlenerek yazdığını belirtir. Bu hamleyi romanına eklemesini ise inandırıcılığını artırmak olarak açıklayabiliriz.

Ahmet Mithat, Müşahedat'ta ekonomi ve kazançla ilgili temaları işlerken, ilginç sayılabilecek bir konuya da parmak basar. Yine Seyit Mehmet Numan aracılığıyla, işveren olma, zenginliği paylaşırma ve istihdam sağlama mevzularına değinerek, Avrupa'daki bir uygulama üzerinden bu meseleyi açıklar. Öyle ki Avrupalı zenginler büyük fabrikalar açarak, toprağı işleyerek, ticaret kumpanyaları oluşturarak hem kendilerini hem de devletlerini, milletlerini zengin etmeye başlamışlardır. Bununla beraber Mısır'daki aileler de geçimlerini ziraat ve ticaretle, son dönemlerde ise sanayi gibi iş kollarıyla geçimlerini sağlamakta olduklarından bahsedilir. Bu fikirlerin İstanbul halkında henüz hâsıl olmadığından bahsedilir, elinde çiftliği olan İstanbullu zenginlerin dahi çiftliklerinden kazanç sağlamaktan ziyade, mesire alanı olarak kullanmalarından dem vurulur.

Ahmet Mithat'ın özel teşebbüs konusu kadar saygı duyduğu bir diğer konu da alinteri ve emektir. Farklı meslek gruplarını anarak nitelendirdiğı iş ve kazanç konuları, zorlu iş şartları ve gündelik hayatın içinde çalışan kesimi anlatmaktan hoşlanan yazarımız, bu kesimi gözlemlemeyi de insanın düşünce dünyasını genişletmesi ile bağdaştırır:

“Gezmeye çıkmak âlemin her yerinde mutad olan ahvallerdendir. Meselâ bugün işiniz yoktur yahut işleriniz müsaiddir de gezmeye çıkarsınız. Mesela semtiniz Hocapaşa ise şöyle

Edirnekapısı'na ya Fatih'e veyahud Eyüb'e doğru alıp yürüyüverirsiniz. Yigirmi otuz adımda bir kere bir dükkânın önünde durup ya orada satılan tuhaf tefâriki temaşa edersiniz veyahut o dükkânda mesela tesbih yapan veyahut bıçak bileyen kitap ciltleyen potin diken sanatkârı epeyce müddet seyri dersiniz.

Niçin? Bu sanatlara çırak mı olacaksınız? Hayır! Böyle gezmeye çıkmaktan maksadınız ahval-i âlemi görerek fikr-i hikmetinizi tenvirdir.”⁶³

Yazarımızın evinin yakınlarında bulunan Hünkâr İskeleyi'ndeki çalışanlar da, oldukça ilgi çekici bir dille anlatılır. Bunlar arasından bahçıvanların kıyafetleri tasvir edilir, bahçıvanların ayakları çıplaktır, ancak ayaklarının altı yazarımızın tabiriyle kösele gibi olduğundan, ayak tabanlarına bir zeval gelmez, bacakları da oldukça kuvvetlidir. Ancak çoğu bahçıvan oldukça dertlidir:

“Kimisi hala geçen seneki gübre parasını verememiş. Kimisi bu sene bağçe sahibinin peşin istediği kirayı nereden bulup verebileceği hususunda mütehayyir. Bazısının öküzleri ihtiyar ve zayıf ise de değiştirmekten âciz. Bazısı patlıcan tarlalarını hazırlamak zamanı gelmiş çatmış olduğu halde henüz yanaşma bulamamış olmasından dolayı meyus.”⁶⁴

Tüm bu verilerin ışığında, yazarımız Seyit Mehmet Numan aracılığı ile okuruna, iktisadî meseleler, ticaretin yaygınlaştırılması, tüccar sınıfı, çalışma ve üretmenin saygınlığı, emek övgüsü, memuriyetin karşısında özel teşebbüsün yüceltilmesi gibi konulardan aldığı destekle temasını kurgular.

Bunun yanı sıra yazarımızın yücelttiği karakterlerden Refet'in düzenli ve erdemli bir iş hayatı sürdürmesi, Siranuş'un iş hayatına atılarak, evlerde muallimelik yapması, çalışma fikrinin desteklenmesiyle açıklanabilir. Üretkenliği ve çalışkanlığı ile tanınan yazarımız, romanındaki bu temayı da kişisel görüşleri ve karakterinin ışığında hazırlamıştır, diyebiliriz.

⁶³ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 48.

⁶⁴ Ahmet Mithat Efendi a.g.e., s. 52.

1.2.4. İstanbul ve Çevresi, Mekân Kullanımı, Gündelik Hayat

Yazılı ve kurmaca bir metini oluşturan unsurlardan birisi de mekândır. Romandaki mekân kullanımı ve önemi hakkında Mehmet Tekin şunları söyler:

“Mekân unsuru bir ‘tanıtım’ veya ‘takdim’ sorununun ötesinde işlevsel bir özellik taşır. Romancı mekân unsurunu:

a) olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak,

b) roman kahramanlarını çizmek,

c) toplumu yansıtmak

d) atmosfer yaratmak

cihetinde kullanılabilir ve o, olayları şekillendirirken bunlardan birini devreye soktuğu gibi birkaçını da dikkate alabilir. Aslında bunların hepsinin temelinde yatan gerçek, anlatılanlara ‘sahihlik’ havası kazandırma endişesidir. Romanın ‘sahihlik’ havası kazanmasında, diğer elemanlar gibi, mekânın da inkâr edilmez payı vardır.”⁶⁵

Roman için mekânın kullanımının öneminin farkında olan yazarımız Ahmet Mithat, gündelik hayattan kesitler sunduğu mekânları dikkatlice seçer ve canlı, samimi, sıcak bir biçimde ele alır. Okuyucusunu eğitime yönlendirme gibi hedeflerini hayata geçirmeye hizmet eden mekân kullanımı, Müşahadat’ta da oldukça önemli bir yere sahiptir. İstanbul ve çevresi, kafeler, oteller, mesire yerleri, tüm canlılığı ve Batılılaşmış dokusuyla Beyoğlu çokça mevzubahis konusu edilir.

Romanda iç mekân tasvirleri nadiren kullanılmış olsa da, oldukça dikkat çekicidir. Siranuş’un Beyoğlu taraflarında bulunan odası, detaylı bir şekilde tasvir edilen mekânların başındadır. “Garni” denilen dayalı döşeli bu oda, hem detaylarıyla anlatılması, hem de Beyoğlu’nda yaşayan yabancılar tarafından tercih edilmesi bakımından önemlidir. Siranuş, Ahmet Mithat’ı ilk karşılaşmalarında misafirhanenin salonunda karşılar. Yazarımız bu misafirhaneyi şu sözlerle tasvir eder:

⁶⁵ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı: Romanın Unsurları I*, Ötüken Yayınları, Ankara 2001, s. 129.

“Merdübanun üst başı üç metre arzı ve altı metre kadar tulü olan müstatil bir sofa olup sokak cihetindeki dört penceresi güzel perdeler ve pencerenin önleri kanepeler koltuklar ve zemini bir Uşak kaliçesi ile mefruş idi.”⁶⁶

Siranuş’un konakladığı, Beyoğlu’ndaki misafirhanedeki bu oda, hem temanın kullanımı hem de romanın akışı açısından son derece önemlidir. Yazarımızın dostları ile toplanıp romanını şekillendirdiği, kimi zaman piyano çalıp şarkı söylediği, kimi zaman sanat ve edebiyata dair sohbetler ettiği bu oda, adeta canlanıp bir kimliğe büründürülerek okura sunulur. Siranuş’un odası Batılı tarzda döşenmiş, piyano ve kitap gibi eşyalarla donatılmış olması bakımından dikkat çekicidir:

“Bu oda hem yatak ve hem ikâmet odası hâlini cem eyleyen mefruş odalardandır. Fakat yatak bir alkov içinde saklı olduğu ve önü mükellef bir perde ile mestur bulunduğu için alafrangada yatağını göstermeyi ayıp sayanları da mahcup etmez.

Oda Beyoğlu’nda birinci derecelerde mefruş olan odalardandır. Bir kadını rahatlandırmak için lâzım olan şeylerin kâffesini camidir. Piyanoya varıncaya kadar. Bir tarafta da karmakarışık bir hayli kitaplar yığılmış.”⁶⁷

Görüldüğü gibi Batılı öğelerle donatılmış ve Batılı tarzda döşenmiş, genç bir kadının tek başına yaşadığı bu daire, canlı ve gerçekçi bir biçimde tasvir edilmiştir. Yazarımızın simgeleştirdiği bu oda temanın kullanımı hakkında ipuçları sunan bir görevdedir. Öyle ki, bu oda tasvirinden hareketle, yazarımızın Beyoğlu’na yerleştirdiği bu mefruş oda, klasik ev, konak gibi yaşam ortamlarımızın karşısında yer alan Batılı tarzdaki yaşam alanlarını temsil eder niteliktedir.

Müşahadat’ta dış mekânlar, iç mekânlardan daha çok kullanılmıştır. İstanbul ve çevresinden ibaret olan mekânların yanı sıra, Karnik’in serüveni anlatılırken bahsedilen bazı yabancı iller, ülkeler de vardır ancak bunlar sadece isimlerinin anılması ile romana dâhil olduklarından tema çerçevesinde değillerdir.

Romanda anılan dış mekânlardan ilki Beykoz’dur. Bilindiği üzere yazar-kahramanımız Beykoz’da yaşar. Beykoz’dan vapura binen yazarımız, vapurla Kandilli dolaylarına kadar dört iskeleye uğradıktan sonra doğruca İstanbul’a ulaşır. Beykoz civarları romanda belirli bir tasvir ile ele alınmadan, yazarımızın yaşadığı semt olarak okura sunulur.

⁶⁶ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 34.

⁶⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 44.

Beykoz dolaylarında, özel ehemmiyet gösterilen mekân ise Hünkâr İskeleyi'dir. Bu yer, romanda şöyle tasvir edilir:

*“Beykoz’da Hünkâr İskeleyi malûmdur. Bunun ismi ‘iskele’ olduğuna bakıp da Limon İskeleyi, Yemiş İskeleyi, Zeytun İskeleyi filan gibi geceli gündüzlü yüzlerce kayıklar, sandallar, salapuryalar, mavnalar, çekdirmeler, gemilerle meşgul yerlerden zan itmezsiniz ya? Burası letafetce İstanbul civarında emsali gerçekten nadir olan Hünkâr Çayırı’nın medhali olup buraya yalnız erbab-ı teferrüc ve tenezzühün süslü kayıkları, sandalları, istimbotları filanları yanaşır.”*⁶⁸

Beykoz تنها oluşuyla yazarımızı cezbetmiş bir mekân konumundayken, onun tam karşısında tüm çekiciliği, kalabalıklığı ve canlılığı ile Beyoğlu yer alır. Beyoğlu’nu Orhan Okay şöyle anlatır:

*“Bizans’ın pek rağbet etmediği, fetihten sonra iskân edilmeye başlanan bu semt, on altıncı yüzyıldan itibaren yabancı elçiliklerin yerleştiği, buna bağlı olarak da zamanla Avrupaî otel, kahvehane ve eğlence yerlerinin kurulduğu bir bölgedir. Bu özellikleri taşıyan çekirdek bölge şimdiki Tünel’den başlayarak Taksim’e kadar bütün İstiklal Caddesi’ni (Cadde-i Kebir) ve iki yanındaki Haliç’e ve Boğaz’a inen varoşları içine alır. Ahmet Midhat’ın yaşadığı yıllarda ise, Tanzimat hareketlerinin de etkisiyle Avrupa malları satan mağazalarına, sarraflarına, yabancı dilde gazete basan matbaalarına, tiyatro ve çalgılı gazinolardan en düşük eğlence yerlerine kadar İstanbul’un çok renkli bir cephesini oluşturmaktaydı. Beyoğlu, Ahmet Midhat’ın kiler de dâhil, o günden bugüne Türk romanının vazgeçemediği bir mekân olmuştur.”*⁶⁹

Beyoğlu’nun, Müşahadat’taki işlevsel kullanımı oldukça dikkat çekicidir. Dönemin getirisi olarak, Batılı tarzdaki toplumsal her türlü olay, olgu ve durum bu semtte gerçekleştiğinden, yazarımızın bu mekânı seçmesi şaşırtıcı değildir. Romanın şahıs kadrosunun tamamına yakını da yabancılardan seçen yazarımız, dönemin yabancılarının yaşam alanı olan Beyoğlu’nu da yine aynı mantıkla kullanmıştır. Orhan Okay’ın yukarıda alıntılıdığımız pasajında da anlattığı üzere, elçilik binalarının Beyoğlu’nda yer alması ve Batılı tarzdaki birçok sosyal mekânın da burada bulunması sebebiyle yabancılar, bu semtte yaşamayı yeğlerler. Bu sebeple Beyoğlu, bir yüzü ile modern, lüks ve ihtişamlı bir mekânken, diğer yüzü ile de düşmüş, ahlaki açıdan eksik ve yerilen bir merkezdir.

⁶⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 49.

⁶⁹ Orhan Okay, *Edebiyat ve Edebi Eser Üzerine*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 158.

Roman kahramanlarından Siranuş ve Agavni'nin burada bir misafirhanede yaşıyor olması, Beyoğlu'nu romanın merkez mekânı hâline getirmiştir. Yazarımız dostlarıyla görüşmek için sık sık Beyoğlu'na gelip gider, buradaki mekânlarda zaman geçirir. Yazarımız Beyoğlu'ndan Müşahadat okuruna ilk defa şu pasajla bahseder:

*“Köprü geçildi. Aziziye Karagolu önüne varıldı sağ tarafı Havyar Hanı ile mahdud olan Karaköy Caddesi'ne müntehi bulunan o kısa güzel sokağa girildi. Fakat Galata cihetine yani sağ tarafa dönülmeyip sol tarafa dönülerek Tünel'e doğru yüründü.”*⁷⁰

Yazarımız bu pasajda gayet ciddi bir üslup takınarak, sanki roman okuyucusu bu semti, pasajda bahsedilen sokakları karış karış biliyormuşçasına bir eda ile anlatır. Bahsedilen sokakların gerçekliği ise tartışılmaz. Ahmet Mithat'ın bu tavrı ise oldukça dikkat çekicidir.

Beyoğlu'nun okura aynı hava ile sunulduğu bir başka pasaj daha vardır. Yazarımız, bu pasajda da Refet'i takip etmektedir. Refet, Galatasaray dolaylarına doğru yürüyerek, Beyoğlu sokaklarından geçer:

“Ben zihnimde bu kararı verdiğim zaman Refet dahi o zamanlar Bonmarşe mağazası olan mağaza önünden Galatasaray'ına doğru teveccüh itmiş idi. Artık daha ziyade vakit kaybetmeyerek hemân arkasına düştüm.

...

*Fakat Refet Galatasarayı meydanına gelir gelmez tahminim vechle sağa sapıp Yeni Çarşı'ya inmedi. Hatta ileri doğru yürüdüğü halde sola teveccühle İngiliz Sarayı'na doğru da gitmedi. Doğrudan doğruya Taksim yolunu tuttu. İngiliz Eczahanesi'ne doğru ilerleyip gidiyor.”*⁷¹

Pasajda anılan Galatasaray, Bonmarşe mağazası, İngiliz Eczanesi, İngiliz Sarayı, Taksim-Beyoğlu için simgeleşmiş isimlerdendir. Bunun yanı sıra, her iki alıntıda da yazarımızın bir takipte olduğunu, üsluptaki ciddiyetin de bundan kaynaklı olabileceğini belirtelim.

Mekânlarla ilintili temanın kullanımında, dikkat edileceği üzere, gerçek mekânlardan bahsedilir. Beyoğlu'na dair bu mekânlardan biri de Luxembourg Kahvesi'dir. Bu mekân, Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinde oldukça popüler olan, oldukça geniş ve büyük, sık

⁷⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 29.

⁷¹ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 299.

ve lüks mekânlardan biridir. Edebiyat camiasının toplanma merkezlerinden biri olan bu eğlence mekânı, yazarımızın da Siranuş'tan haber beklerken oturup kahve içerek, dünyadan çeşitli gazeteleri okuduğu mekân olarak karşımıza çıkar. Yazarımız bu kahvehaneyi de okurun malûmuymuş gibi anlatıp, tasvir etmeden sadece ismen anar.⁷² Bu mekân, daha sonralarda Ahmet Cemil'in en sevdiği kahvehanelerden biri olarak Halit Ziya tarafından, "Maî ve Siyah" adlı başyapıtta da kullanılacaktır.

En az Luxembourg Kahvesi kadar popüler olan mekânlardan Concordia Tiyatrosu da Müşahadat'ta anılır. Bu tiyatro şimdilerdeki St. Antoine kilisesinin yerinde kurulmuş, küçük sahnesi ile daha çok küçük çaplı oyunlara ev sahipliği yapan, ahlakçı çevrelerce çok da tasvip edilmeyen bir mekândır.

Romanda dikkat çeken dış mekânlardan birisi de Eminönü'dür. Eminönü ve civarı; Sarayburnu, Sirkeci ve iskelesi, Yeni Camii, Ohannes Kahvesi olarak ele alınır. Eminönü sebzeciler, küfeciler, alışveriş yapanlar, satış yapmaya çalışanlar ile hınca hınç doludur. Yazarımız Eminönü için:

*"Koca bir memleket! Koca bir panayır! Henüz görmemiş olanlar için hakikaten görmek külfetini ihtiyara seza bir hâl."*⁷³

Görüldüğü üzere yazarımız titiz bir biçimde iç ve dış mekânların kullanımına özen göstererek, İstanbul ve çevresinin tematik açıdan ele alınmasına önem vermiştir. İstanbul ve çevresi Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, bunun yanı sıra anılan Büyükkada, Sirkeci gibi semtler; bir taraftan anılan gerçek hayattan kahvehaneler, tiyatrolar gibi mekânlar temanın 'gerçekçi' bir biçimde kullanımını sağlar. Yazarımız tüm bu mekânlardan bahsederken, okurunu buraları biliyormuş farz ederek anlatır. İstanbul ve çevresi açık, canlı ve samimi bir biçimde ele alınır.

⁷² Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 43.

⁷³ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 56.

1.2.5. Giyim-Kuşam

Ahmet Mithat'ın romanlarında Batılı düşünüşün ve yaşayışın bir sonucu ile aynası olarak karşımıza çıkan unsurlardan birisi de giyim-kuşam, kılık-kıyafet ve bunlarla ilgili temalardır. Yazarımız kimi romanlarında bu unsurların tasvirlerine önem verse de, bazı romanlarında da ihmal etmiştir.

Müşahadat'ta ise bu temaların, bazı karakterlerin kılık-kıyafetlerinin karakteri tanıtmak, karakterin içinde bulunduğu ruh hâlini ve duygu durumunu anlatmak gibi sebeplerle yardımcı unsur olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Müşahadat'ta okura tasvir edilen ilk giyim kuşam öğeleri, Siranuş ve Agavni'ye ait olanlardır. Yazarımız ilk defa karşılaştığı bu kadınları daha yakından tanıtıp, kadınlar hakkında daha fazla fikir sahibi olunması amacıyla, kıyafetleri hakkında da bilgi vermeyi seçmiştir:

“Fistanlar gayet açık yeşil renkli grondan idiler. Garnitürleri ondan biraz koyuca dantelalar ile kadifeden intihab olunmuşlar idi. Gündüzlük fistanlar dekolte olamazlar ise de boyunlarındaki madalyonlar birer çıplak sadr-ı sîmîne sarkıyorlar idi. O zamanlar kısa kol moda idi ise de bu fistanların kolları modadan daha kısa idi. Eldivenler dahi lüzumundan pek çok kısa olarak bilekler âdeta bütün bütün çıplak idi. Şapkalar matmazellere mahsus olan kurdelasız şapkalardan olup fakat esmer için müteehhil kadınların takındıkları kurdelalardan birisi şapkaya merbut olmasını çeşm-i müdekkik arzu ediyor idi de fıkdanını nevakısdan sayıyor idi.”⁷⁴

Paragrafın devamında yazarımız, şapkaların renkli yapma çiçeklerden birer kuş yuvası ile donatıldığını söyleyerek ön tarafında da kuşun oturtulduğundan bahsetmektedir. Ardından da şemsiyelerinin ve ayakkabılarının da elbiseleri ile aynı renk olduklarını belirtir.

Bu paragrafta dikkat çekici olan, romanın ilerleyen bölümlerinde de daha detaylı tanıtılacak olan bu kadınlara dair ipuçlarıdır. Öyle ki, giydikleri gösterişli kıyafet esmer kadına, yani Siranuş'a oldukça hafif ve avam gelmişken, Agavni için yaşlı işi gelmiştir. Yazarımızın kendince dillendirdiği bu çıkarım, Siranuş'un romanda bir ahlâk timsali olarak sunulması ve Agavni'nin ise, daha serbest ve sefahatine düşkün bir kadın olması ile alâkalıdır.

⁷⁴ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 17.

Yazarımız okurunu, sonradan görme bir erkeğin kılık kıyafeti hakkında da bilgilendirmek istemiş ve romanın ilerleyen bölümlerinde ismi geçecek olan, bir kibarzade gibi davranan ve Kirkor olan ismini “Gregor” olarak tanıtan şahsın kıyafetlerini bizlere detaylandırmıştır:

*“Gözde gözlük elde eldiven ve baston yelek ilikleriyle cepleri arasında altun kordon boyun bağı üzerinde nohut kadar incili iğne ve son moda elbise filanla pek de süslü bir adam idi.”*⁷⁵

Ahmet Mithat, Müşahadat’ta toplumun farklı sınıflarında kimselerin kıyafetlerini, onların ahvallerine uygun biçimde tasvir etmeyi sever. Yukarıda bahsettiğimiz sonradan görme, kafasına İngiliz seyyahların taktığı, beyaz renkli, kubbeli iri kask takarken, Hünkâr İskelesinde çalışan fakir bahçıvan ise, ağzını toplayıp, kuşağına sıkıştırdığı büyük Sakızlı şalvarıyla, ayakları ve bacakları çıplak biçimde dolaşmaktadır.

Aynı hissiyat ve yöntemle kıyafetleri tasvir edilen bir diğer isim de Siranuş’un babası Tunuslu Ali Osman Topuz’dur. Oldukça iri ve heybetli olan bu subayın kıyafetlerinde şunlar dikkat çeker: “Yarım köy kabağı büyüklüğünde bir Tunus fesi, önü bükme işli ve Macarvari kaytanlar ile ilik düğmeli bir setri, ayağında paçası dar, yukarıya doğru genişleyen Fransız tipi bir pantolon ve tokasının üzerinde çıpa bulunan bir kılıç.”

Anlaşıldığı üzere Tunuslu bir bahriye zabiti olan bu heybetli adam, heybetine yaraşır biçimde giyinmiştir. Heybetine heybet katmak için eklenen kılıç detayı da oldukça dikkat çekicidir ki, romanın bu sahnesinde adamın karşısında duran kilise zangocu oldukça etkilenmiş ve bu zabitten korkmuştur. Ancak dikkat çekici olarak, zabitin üniforması karma bir biçimde, çok ulusludur. Elbette ki Ahmet Mithat’ın bu konu hakkında söylemek istedikleri vardır:

*“Bahriye zabitanından olan bir adamın setrisi Macaristan’ın Uhlan süvarisi gibi kaytan ve bükme mahlûtu ilikli düğmeli olur mu diye istigrah mı ettiniz? O zamanlar üniformalarca münasebet ve âdem-i münasebete şimdiki kadar dikkat olunuyor mu idi ya?”*⁷⁶

Ahmet Mithat, Agavni’nin ölümünden sonra derin bir kedere dalan Siranuş’u yas kıyafetleri içinde tasvir etmeyi de ihmal etmemiştir:

⁷⁵ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 23.

⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 183-184.

*“Tepeden tırnağa kadar siyahlar giymiş ama matem kıyafetinde olan kadınların tepelerinden dizlerine kadar indirdikleri mahud kalın siyah velû yok. Bir ince siyah tül takmış.”*⁷⁷

Görüldüğü üzere yazarımız, kılık-kıyafete dair unsurları, bir ruh halini tasvir etmek amacıyla kullanmıştır. Alışıldığı gibi siyah, ağırbaşlı ve sade bir kıyafet tercih eden Siranuş, yas içinde olduğunu çevresine kıyafetleri ile de beyan etmektedir.

Siranuş’un kıyafetleri romanda en çok üzerinde durulan, giyim-kuşam temasının amacına hizmet eden unsurlardandır. Siranuş, öğretmenlik yaptığı evlerce çok sevilir, hediyelere boğulur. Bu hediyeler ise Paris’ten gelme ayakkabılar, en güzelinden kadın çorabı, eldivenler ve güzel kokulardır. Yazarımız bu güzel kıza her giydiğini yakıştırmakta, onu her haliyle beğenip takdir etmektedir. Öyle ki Siranuş, eli makas tutan birisi olarak tasvir edilir, moda gazetelerinden öğrendiklerini uygulamayı bilmektedir. Böylelikle ‘herkesin terine bulaşmış, kirli, kiralık çarşı elbiselerini’ almak zorunda kalmayıp balo mevsimlerinde kendi kıyafetlerini kendi dikmeyi yeğlemektedir. Burada dikkat çeken husus ise, giyim-kuşam teması üzerinden, üretmenin yüceliğini aktarmasıdır.

Görüldüğü üzere Ahmet Mithat, kılık kıyafete dair unsurları, belli bir durumu, ruh hâlini yahut yaşam tarzını desteklemek üzere, yardımcı öğeler olarak kullanmıştır. Romanın geneli düşünüldüğünde ise, detaylı kıyafet tasvirleri ihmâl edilmiştir.

⁷⁷ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 246.

1.3. Kahramanlar Eksenindeki Temalar

Ahmet Mithat, Müşahedat romanını kaleme alırken şahıs kadrosunu titizlikle oluşturmuştur. Bu şahısların kurgudaki ve romanı meydana getirmedeki görevlerinden ayrı olarak, temalara yön verme gibi önemli bir vazifesi de vardır. Yazar, roman kahramanlarını temaya hizmet ettirerek, onlar aracılığı ile temasını okuyucusuna sunar. Çalışmamızın bu bölümünde de, vazifesi olan tipleri üç başlık altında inceleyeceğiz.

1.3.1. Gayrimüslimlerin ve Yabancıların Ele Alınışı

Osmanlı Devleti çeşitli fetih politikalarıyla büyürken, toplum yapısında da büyük çaplı değişiklikler meydana gelmiş, fethedilen topraklardaki yerel halk hoşgörü ve iyi niyetli yaklaşımlarla kazanılmıştır. Böylelikle Osmanlı, çok uluslu bir devlet haline gelmiş, ‘imparatorluk’ hüviyetine bürünmüştür.

Osmanlı Devleti, çok uluslu yapısını sürdürürken eser vermeye başlayan Ahmet Mithat, sadece Türk-İslâm çevresinin hikâyelerini yazmakla yetinmeyip, dönemindeki genel eğilimin dışına çıkarak, gayrimüslim çevreyi de eserlerine dâhil etmiştir. Yabancıların gündelik problemleri, aşkları, alafrangalığı, yanlış Batılılaşma mevzuu, Beyoğlu ve çevresi, ahlâk ve ahlâk algısı gibi meselelere değinerek, gayrimüslim çevreyi tema olarak kullanır.

Müşahadat’ta ise şahıs kadrosunun büyük bir kısmında gayrimüslimler ve yabancılar kullanılmıştır. Ermeni bir kadın ile -ki bu kadın daha sonra Müslüman olacaktır-, bir Türk gencin aşkı etrafında şekillenen romanın şahıs kadrosu, oldukça kalabalıktır. Eserde Ermeniler’in yanı sıra, Mısırlı bir tüccar, Tunuslu asker, yarı İtalyan yarı Ermeni bir kadın, Çerkes bir eş gibi birçok milletten şahıs yer alır.

Ermeni ekalliyeti, romanda en çok bahsi geçen topluluktur. Romanın merkezindeki isimlerden Tunus asıllı Ali Osman Topuz’un ve Ermeni asıllı bir annenin kızı olan Siranuş, küçük yaşta babası ölünce annesi tarafından büyütülür. Annesi ölünce Ermeni Kilisesi’nin nezaretinde eğitim hayatına devam eden Siranuş, tam bir Ermeni olarak büyümüş, babası Müslüman olmasına rağmen, kendisi Hristiyan olarak yaşamıştır. Siranuş’un konuşmasında hafif Ermeni aksanı hissedilir, ancak bu Doğu kökenli Ermeni kadın, yüzünü Batı’ya dönmeyi başarmıştır. ‘Batı’nın olumlu taraflarını benimseme’ durumu, Siranuş’ta hayat bulmuştur, diyebiliriz. Öyle ki kitap okuyan hatta Ahmet Mithat’tan dahi haberdar olan, piyano çalan, şarkı söyleyen, Avrupalı tarzda giyinip kuşanan, iyi derecede Fransızca bilen bu genç kadın balolara da gider:

“Baloda her türlü adam ile görüşür her arzu eden ile raks eyler idiyse de hiçbir kimse ile büfeye gitmez ve hiçbir kimsenin yanında yüzünü açıp kendini tanıtturmaz idi.”⁷⁸

Siranuş’un yanı sıra yabancı uyruğu ile dikkat çeken bir diğer isim de Agavni’dir. Agavni Ermeni bir anne ile Ceneviz asıllı İtalyan bir babanın kızı olarak dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta eğitim almaya başlamış, yirmi bir yaşına geldiğinde yatılı okuldan çıkarak,

⁷⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 183.

mirasını teslim almıştır. Agavni, yatılı okuldan tabiri caizse kurtulur kurtulmaz eğlence hayatına düşerek hafifmeşrep bir yaşantı sürmüştür. Tıpkı Siranuş gibi iyi eğitilmiş, kaliteli giyinen ve iyi standartlarda bir hayat süren bu kadın, asil bir aileden gelmez. Ne var ki Agavni, kendisini bir İtalyan'dan ziyade, bir Ermeni olarak kabul eder ve İtalyan pasaportunu yırtar:

*“İtalya tâbiyeti demek ne oluyor? Babam Antonyo Kolariyo’nun bile terk-i vatan etmesi üzerinden kırk yıl geçmiş. Hem bu kavanin-i medeniyte beni kendi babamın kızı tanımadığı hâlde neden İtalyan olacak imişim? Ben Maryam’ın kızı Agavni’yim.”*⁷⁹

Görüldüğü üzere bu iki kadın, eğitimlerine ve kişisel gelişimlerine gösterdikleri özen ile Batılı yaşayan ekalliyetlerdendir. Özellikle Siranuş, sahip olduğu yüksek karakter açısından da yüceltilmiştir.

Romadaki Ermeniler arasında dikkati çeken bir diğer isim ise, Karnik’tir. Fazıl Gökçek, Yeni Türk Edebiyatı Dergisi’nde yazdığı makalede Karnik’i şöyle değerlendirir:

“Müşahadat’taki bir diğer alafranga Ermeni ise Karnik’tir. Agavni’nin üvey annesinin, başka deyişle Agavni’nin babası Antuan Kolariyo’nun resmî karısı Novart’ın gayrimeşru çocuğu olan Karnik, yakışıklı ve kurnaz biridir. Siranuş, Agavni vasıtasıyla bir baloda onunla tanışır. Arkadaşlıkları ilerler, aşka dönüşür ve evlenmeye karar verirler. Fakat bu ilişkide aşk tek taraflıdır, aslında Karnik servet avcısıdır, evlilik öncesinde Siranuş’un servetini kendi üzerine geçirir ve nikâhtan biraz önce ülkeyi terk eder. Bu arada başka birtakım kimseleri de dolandırmış ve yaşlı bir kadınla anlaşarak onun mücevherlerini ve kocasının paralarını da almak suretiyle onunla birlikte kaçmıştır.

Karnik’in dinine ve milliyetine ihanetini gösteren bir davranışı, Siranuş’un hamisi olan zengin tüccar Seyyit Numan’la ilişkisinde görüşür. Karnik, zenginliği dolayısıyla Seyyit Numan’ın çirkin kızı Feride ile evlenmek istediği için adamın gözüne girmek amacıyla Müslüman olmaya karar verdiğini bildirir. Fakat güngörmüş ve akıllı bir adam olan Seyyit Numan, Karnik’in niyetini anladığı için, dinini değiştirse bile kızıyla evlenemeyeceğini söyler, şayet Siranuş’la evlenmek isterse düğün masraflarını karşılayacağını vaat eder. Karnik bu fırsatı da kaçırmaz; teklifi kabul etmiş görünerek Seyyit Numan’ın parasını da alır.

⁷⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 110.

Görüldüğü gibi Karnik, tipik bir dolandırıcıdır. Bahtiyarlık romanındaki Senai'nin, kayınpederini ve onun adının kullanarak etrafını dolandırıp ülke dışına kaçması gibi Karnik de Siranuş'u ve daha başkalarını dolandırarak kaçır. Şahsi çıkarı için dinini değiştirmeyi bile göze alır. Senai'nin her şeye rağmen sevimli bir tarafı vardır. Karnik ise tamamen kendi yerli kimliğine yabancılaşmış ahlâksız biridir.”⁸⁰

Ahmet Mithat'ın Müşahedat'a dâhil ettiği bir diğer yabancı ise, Mısırlı Seyit Mehmet Numan'dır. Bu kişi, Mısırlılara özgü konuşması ile dikkat çeker. Öyle ki “canım yerine ‘ganım’; pare yerine ‘fare’ veyahut da ‘yâre’” der. Bununla beraber yazarımız “*Mısırlılardaki zekâvet ve sürat-i intikâl asla kabil-i inkâr olamaz.*” diyerek Mısırlılara dair bilgi verir. Mısırlı Seyit Mehmet Numan, Çerkes bir kadınla evlidir. Bilindiği üzere, Ahmet Mithat'ın annesi de Çerkes kökenli bir kadındır. Yazarın, oldukça saygı duyduğu bu zat için Çerkes bir eş seçmesi şaşırtıcı değildir.

Müşahedat'ta bahsedilen bir diğer yabancı kökenli grup da Latin topluluğudur. Eserde, Latin kökenli herhangi bir karakter olmamasına rağmen, yazarımız Kolariyo'yu Maltız kökenli, onun karısı Novart'ı da Latin kökenli sandığı için, böyle bir açıklamada bulunmuştur. Ahmet Mithat, romanda Latinlerin aslen Avrupalı olduklarını, çoğunun İstanbul'un Fethi'nden beri Osmanlı topraklarında yaşadığından, Katolik olduklarından ve İtalyanca ile Rumca konuştuklarından bahseder.⁸¹ Ancak yazarımıza müdahale eden Agavni Kolariyo'nun İtalyan, Novart'ın da Ermeni Katoliği olduğunu söyleyerek, romanda düzeltme yapar. Burada kahramanların romanın yazılış sürecine dâhil olması da oldukça dikkat çekicidir.

Ahmet Mithat, eserine dâhil ettiği ekalliyetin, yeme-içme alışkanlıklarından bahsetmekten de hoşlanır. Örneğin Vartov Dudu'nun pişirdiği yalancı dolma üzerine:

“Son turfanda patlıcanlar ile Vartov Dudu ne güzel yalancı dolma yapmış idi. Malûm a yalancı dolmaların envaı Ermenilere vergidir. Balıkların envaı pişirmek Rumlara vergi olduğu gibi!”⁸²

⁸⁰ Fazıl Gökçek, “Yeni Türk Edebiyatı Dergisi”, *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Yerli Gayrimüslimlerin Alafrangalığı Meselesi*, sayı:1, 2010, s. 59-68.

⁸¹ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahedat*, 1307, s. 90.

⁸² Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 259.

Ahmet Mithat, romanına kattığı yabancıların doğru bir biçimde alafrangalaşmasını takdir ederken, bazı toplulukların ahlâki açıdan çökmüş oluşundan ve bunun toplumumuzu etkilemesinden şikâyetçidir:

*“Ecnebilerin çoğaldıkları yerlerde Avrupa ahlâkı da ahlâk-ı asliyeye galebe ediyor. Suistimalât fuhuş ve rezail artıyor.”*⁸³

Görüldüğü üzere, Ahmet Mithat yabancıların pozitif yönlerinin etkisi ile onlara bir üst kimlik kazandırarak, kendilerini Osmanlı kabul etmiştir. Yozlaşmış ahlâki değerleri bulunanları ise bu üst kimlikten ayrı tutmuş, yergileri ile tavrını ortaya koymuştur. Yabancıların doğru bir biçimde modernleşmesini ise takdir etmiş, onları Batılı yönleri ile olayın akışına eklemiştir. Eserine yön veren, hatta başlı başına bir romanın konusu yahut başkarakteri olan gayrimüslimler yazarımız açısından önemli bir tematik unsurdur.

⁸³ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahedat*, 1307, s. 99.

1.3.2. Kadının Düşmüşlüğü

Ahmet Mithat'ın romancılığının Türk-İslam geleneği çerçevesinde gelişen normatif yapısı, ahlakçı bir çizgide ilerleyen dünya görüşü hasebiyle, romanlarında ahlâki değerler, değerlerin eksikliği ve buna bağlı gelişen yozlaşmışlığı içeren temalar, oldukça dikkat çekicidir. Yazarımız bu temaları, kadınlar özelinde de işlemeyi ihmal etmemiştir.

Müşahedat romanında, ahlâki açıdan düşmüş kadınlardan bahsedeceğimiz bu bölümde ilk anılması gereken isim, Novart'tır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Novart, Agavni'nin babası Antonyo Kolariyo'nun Ermeni Katoliği asıllı karısıdır. İkilinin evliliği, çökmüşlüğü'nün sembolü konumundadır ve adeta okurda ibret uyandırması için kurgulanmıştır.

Kolariyo ve Novart tanıştıktan sonra, yazarımızın tabiri ile “pek afifane bir yakınlık” içerisine girerler. Novart, Kolariyo'yu, tabiri caizse kandırıp tuzağına düşürebilmek için afif gözükmeye çalışır, adamın kendisini öpmesine dahi izin vermez. Novart'ın çizdiği bu imaj, Kolariyo'yu etkiler ve evlenirler. Evliliklerinden bir hafta-on gün gibi kısa bir süre sonra Kolariyo, karısının hamile olduğunu fark eder.

Yukarıdaki paragraf, Novart'ın karakterine dair önemli bir ipucudur. Anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Novart, gayrimeşru çocuğuna bir baba bulabilmek için Kolariyo ile evlenmiş, karakterinin özelliğini de böylelikle ortaya koymuştur.

Novart'ın hamileliğini öğrendikten sonra Kolariyo karısı ile boşanmaz. Bunun sebebi ise Katoliklerde boşamanın olmaması ile alâkalıdır. Yazarımızın bu konuyu dillendirmesi ile ilgili olarak Jale Parla şöyle der:

*“Ahmet Mithat’a göre Müslüman kadının bu camiacı toplumda öylesine ayrıcalıklı bir konumu vardır ki feminizme hiç gerek yoktur. Bir kez Katoliklik’te boşanma yoktur, fakat Müslümanlık’ta vardır; bu da kadına kötü bir evliliğe mahkûm olmama şansı verdiği için iyidir. (Tabii Ahmet Mithat Müslümanlık’ta boşanmanın erkeğin inisiyatifinde olduğu konusunda sessizdir.)”*⁸⁴

Novart'ın hamileliğinin sonucunda bir oğlu olur. Oğlunun bakımı ile ilgilenmektense, modaya uygun giyinip, sokaklarda gezip tozmayı yeğleyen kadın, artık dillere düşmüştür. Çoğu insan onunla görüşmek istememektedir ve böylelikle toplumda ayıplanan birisi haline gelmiştir.

⁸⁴ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.37.

Novart yaptığı ‘ahlaksız’ işleri bir adım daha ileri taşır. Genç kadın ikinci çocuğuna hamile kalır ve bir kız dünyaya getirir. Artık kocasından tamamen kurtulmak isteyen Novart, kötü bir imlâyla, bir başkasının ağzından kocasına mektup yazarak namusunu temizlemek için, intihar etmesi gerektiğini söyler. Kolariyo mektubu yazanın Novart olduğunu anlayınca evi terkeder ve önce bir otele gider, ardında da sevgilisi Maryam ile yaşamaya başlar.

Ahmet Mithat işte bu esnada Novart’ın tam karşısında yer alan, onunla zıt karakter özellikleri bulunan, edepli, namuslu, evladına ve sevdiği adama düşkün, evini geçindirmek için yeterli meziyetleri bulunan, rakip Maryam’dan bahsetmeye başlar. Maryam Agavni’nin annesidir. Müşahadat romanın çatışmalara açık ve çiftdeğerli yapısı, burada da devreye girmiş ve yazarımız okuruna Novart’ın karşısına bir rakip çıkararak, mukayese ortamı hazırlamıştır.

Maryam’ın evladına düşkünlüğü, onun eğitimine önem vermesi önemlidir. Küçük yaşlardan beri iyi okullara gidip, kendini yetiştiren Agavni’nin karşısında bulunan Karnik ve Takuhi ise acınacak durumdadır. Novart’ın anneliği ise oldukça tartışmalıdır:

*“Novart’ın çocukları talim ve terbiye mi edilecek? Heyhat! Büyüğü olan oğlan işte sekiz yaşına girmekte iken hâlâ muallim yüzü görmemiş. Yedi yaşına yaklaşan kız dahi o hâlde. Bunların en büyük hüneri validesinin bezm-i sefahat ve melanetine müdavim olanlara mini mini elleri ile hizmet etmekten ibaret.”*⁸⁵

Novart hem ahlâki açıdan çökmüşlüğü, hem de sahip olduğu insanî değerleri yitirmişliği açısından önemli bir unsurdur. Novart, gayrimeşru çocukları ve yozlaşmış insani değerleri ile ele alınışı, yanlış Batılılaşmış bir Ermeni oluşu, eğitimsizliği, kötü imlâsı, çevirdiği dolaplar, müsrifliği ve sefahat düşkünlüğü ile elle tutulur hiçbir yanı olmayan bir karakter olarak çizilmesi ile gerçek anlamıyla ‘düşmüş’ bir kimsedir. Ayrıca yazarımız, uyandırmak istediği hayret, kınama, ayıplama ve neticesinde Türk-İslâm geleneği ile kıyaslayıp, çıkarımlarda bulunma gibi etkileri okurunda yaratabilmek için de böyle bir karakter yaratmayı tercih etmiştir. Ne var ki, Novart sadece kötü yönleri bulunan, tek boyutlu bir karakter olarak karşımıza çıkmıştır, ‘romanlardaki kötü karakterlerin çok kötü, iyi karakterlerin ise çok iyi olması’ furçasının da bir örneğidir.

Yukarıda alıntıladığımız pasajdan hareketle iyi bir çocukluk dönemi geçirmediğini bildiğimiz Novart’ın kızı Takuhi de, annesi ile aynı kaderi paylaşan bir kadın olarak sunulur. Novart öldüğünde on bir yaşlarında olan Takuhi, Beyoğlu’nda bir ailenin yanına besleme

⁸⁵ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s.101.

olarak verilir. Takuhi büyüdüğü zaman madaması, onu kocasından kıskanmaya başlar ve bu kıskançlığında da haklıdır. Neticede Takuhi, büyüdüğünde bu evden kovulur ve kapı kapı dolaşarak birçok yerde kalsa da, artık dikiş tutturamaz. Huy ve tabiat olarak annesinin kopyası olan Takuhi, evlilik dışı ilişkiden hamile kalır. İki defa düşük yapan Takuhi, üçüncü bebeği de düşürmek isterken, ebenin beceriksizliğinden dolayı ölür. Takuhi'nin bu sonu aslında oldukça acıklıdır. Yazar-kahramanımız ve dostları da bu konu hakkında oldukça müteessir olmuşlardır. Akıllara 'su testisi su yolunda kırılır' sözünü getiren Takuhi'nin hayat hikâyesi, felaketle sonuçlanmış ve genç kadın bir bakıma yaşadığı çocukluğun, daha doğrusu yaşayamadığı çocukluğun bedelini ödemiştir.

Romanda bir dönem sefahat âlemine dalışı, ardından misyonu olan bir aşk ile bu bataktan kurtuluşu ile ele alınan bir isim vardır: Agavni. Genç kadın Madam C.'nin pansiyonundan çıktıktan sonra, İtalyan pasaportunu yırtıp atarak özgürlüğüne kavuşur. Dış dünyanın cezbisine kapılarak, Refet ile aşk yaşayana kadar geçen süreçte bir sefahatin içinde olduğu yazarımız tarafından anlatılır. Ancak Agavni'nin bu 'düşkünlük' sürecinde yaşadıkları okuyucu için muammadır. Çünkü Agavni, hayatının bu dönemlerinin romana dâhil edilmesini istemez ve yazarımız da onu kırmamak adına, bu dönemi okuyucusuna anlatmaz. Okurun Agavni'nin hayat hikâyesini her detayı ile bilmesine rağmen bu dönemin meçhul oluşu yazarımızın Agavni'ye karşı olan hisleriyle alakalıdır.

Bu hisler “*hem zelil hem de ulvi olabilen ve özgür ve özerk olmaya çalıştığı için kayıt altına alamadığı Agavni'ye karşı tutumunda hâkim olan arzusuna mukayyet olamama hali*”⁸⁶ diyebileceğimiz bir hislerdir. Öyle ki yazarımız Agavni'ye iyi hisler beslemekte, onu zaman zaman takdir etmekte, eğlence ortamlarında yaşadıklarını açığa çıkarmak istememektedir. Ancak Agavni'yi Siranuş ile kıyaslamaktan da kendini alamamaktadır. Örneğin, her ikisi de Madam C.'nin pansiyonunda öğrenci iken Siranuş, hem ahlakı hem de çalışkanlığı ile hem arkadaşlarının hem de öğretmenlerinin ilgisin çekmiştir. Ancak Agavni uzun yıllardır talebelik yaptığı bu yerde, Siranuş kadar parlak değildir. Bununla beraber Agavni, o zamanlar özgürlüğünden faydalanmak için can atan bir kadın iken, Siranuş henüz kadınlık sıfatını kazanmamış bir çocuk gibidir. Buna rağmen Siranuş, Agavni'nin hoppalığına karşılık ondan hem daha ağırbaşlı, hem daha çalışkan, hem de daha üstündür.⁸⁷

⁸⁶ Fatih Altuğ, “Merhaba Ey Muharrir”: *Müşahadat'ta Bakış, Ses ve Çiftedeğerlilik*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 115.

⁸⁷ Fatih Altuğ, a.g.e., s. 181.

Agavni, yazarımız tarafından Refet'e olan aşkı, eğitimi, kendini geliştirmişliği, Batılı değerleri iyi taşıması gibi sebeplerle desteklenen, ancak hayatının bir döneminde zevk ve sefaya düşmesi ile yerilen bir karakterdir. Agavni'nin hem olumlu, hem de olumsuz yönlerinin olması ona bir çiftedeğerlilik katmıştır. Bu konu ile ilgili Fatih Altuğ şöyle fikir beyan eder:

“Agavni daha ilk görüşte şen, şuh ve nevcivan olarak tanımlanmıştır. Vaktiyle eğlence âlemlerine düşkün olması da bu tanımlı kuvvetlendirir. Ancak Agavni, Refet'e âşık olunca bu âlemlerden elini ayağını çeker. Ahmet Mithat, Agavni'nin fedakarlığını, ulviliğini bir yandan vurgular ancak daima Siranuş'un karşıtı olarak hafifmeşreplik ve zillet konumunu da muhafaza eder.

Siranuş'un manevi babası olduktan sonraki el sıkışmalarını anlatırken Agavni yine ortaya çıkar. Siranuş'la el sıkışmak mübarek ve mukaddes iken Agavni benzeri biriyle bu türden bir el sıkışma kolayca “müzahrefât-ı şeytaniyye” ve “mülevvesât-ı nefسانيyye”ye dönüşebilir. Agavni ile ilişki tekinsizdir.”⁸⁸

Ahmet Mithat, yarattığı karakterlerden hareketle Batı ve Türk-İslam medeniyeti kıyasını gerçekleştirir. Özellikle düşmüş kadınlar temi, ahlâki konuları da beraberinde getirdiği için oldukça işlevsel bir alandır. Müşahadat'ta da Novart ve Takuhi aracılığı ile bu görev gerçekleşir. Takuhi'nin durumu, İslam topluluklarındaki cariyeler ile kıyaslanır:

“Hele cariyeye istihdamını tervic-i esaretdir diye reddederek beslemeler istihdamını muvafık-ı medeniyetdir diye kabul eyleyen alafrangalık âleminin, besleme bîcareleri meyanında kendisini o sefaletten kurtarabilip de ev bark sahibi olabilenleri güç tahattur edebilecek parmakla sayılabilecek kadar nevadirdendir. Bunların bir takımı Karnik'in hemşiresi Takuhi'ye ve birçoğu validesi Novart'a peyrev olup birçoğu da sefalet âlemlerinde sürüne sürüne yakasını pençe-i vereme vererek eriyip gitmektedir.”⁸⁹

Görüldüğü üzere Ahmet Mithat, romanlarında düşen kadını genellikle ekalliyetten seçmektedir. Müsriflik, sefahate ve eğlenceye dalma, gayrimeşru çocuk doğurma gibi özellikleri olan düşmüş kadınlar, yazarımız açısından Batı ile Türk-İslâm toplumunu kıyaslamak için kullanılır. Bu tip kadınların karşısına çatışmayı kuvvetlendirmek amacıyla

⁸⁸ Fatih Altuğ, “Merhaba Ey Muharrir”: *Müşahadat'ta Bakış, Ses ve Çiftedeğerlilik*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 115.

⁸⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 121.

düzgün, sade, namuslu bir karakteri, rakip olarak çıkaran yazarımız, romandaki kurgu ve olay akışına ait unsurları, böylelikle canlı tutmayı başarır.

1.3.3. Mirasyedilik

Mirasyedi tipler, Tanzimat romanında en çok karşımıza çıkan tiplerdendir. Modernleşme ile beraber ortaya çıkan Batılılaşma olgusu, topluma dalga dalga yayılırken, beraberinde belli başlı sorunları da getirmiştir. Bu sorunların başında Batılılaşmayı yanlış anlayıp, yanlış uygulama gelir. Mirasyedi tipler de, işte böyle doğmuştur.

Ahmet Mithat Efendi, yanlış Batılılaşma meselesini romanlarında işlerken, alafranga, züppe ve mirasyedi tipleri de kurguya dâhil eder. Bunlar arasından en bilindik isim ise Felâtun Bey'dir.

Müşahadat'ta kaleme alınan mirasyedi tip Refet'tir. Babası öldükten sonra ondan kalan mirası, zevk ve eğlencesi uğruna harcamış, çeşitli hovardalıklar yapmış ve en sonunda tüm varlığını tüketmiştir. Hayatına Agavni'nin girmesiyle toparlanan Refet, mirasını yöneten ve babasının en yakın dostu olan Seyit Mehmet Numan ile barışarak onun hizmetini görmeye başlamıştır ve en önemlisi ise tamamen uslanmıştır. Refet'in roman boyunca yazarımız tarafından idealize edildiğini ve onun Refet'e karşı büyük sempati beslediğini belirtmek gerekir. Ahmet Mithat'ın Refet hakkında söylediği şu sözler önemlidir:

*“Ben kat'iyen umarım ki Refet Bey böyle başkalarına ibret olacak mirasyedilerden değildir. Pederinden kalan serveti mahv dahi etmiş olsa, iki eliyle bir başına derman bulabilecek erbab-ı kabiliyetdendir.”*⁹⁰

Refet'in mirasyediliği, çok boyutu olmamasına rağmen çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Çünkü Refet'in mirasyediliği çağdaşları olan diğer kahramanlardan farklıdır. Refet'in, alışık olduğumuz mirasyedilerden üç farkı vardır. Nitekim Refet:

- 1) Batı özentiliği sebebiyle mirasyedilik batağına düşmemiştir; alafranga, züppe ve Batı özentisi değildir.
- 2) Mirasyedilik çerçevesindeki hovardalığını hayatının sadece bir döneminde gerçekleştirmiş, ardından pişman olmuş ve misyonu olan bir aşk ve kendi ulviligi ve akli melekeleri sayesinde bu bataktan kurtulmuştur.
- 3) Mirasyedilik batağından kurtulduktan sonra, ideal bir Türk-İslam genci kimliğine bürünmüştür.

⁹⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, 1307, s. 69.

1.4. Münferit Temalar

1.4.1.Ölüm

Müşahadat'ta belli bir kategoriye koyamadığımız münferit temalar da vardır. Bunlardan biri de ölüm temasıdır. Roman boyunca birçok karakterin belli sebeplerle, yahut yazarımızın tasarısıyla ölmesi, çalışmamız açısından önemlidir.

Müşahadat'ta en dikkat çekici ölüm, şüphesiz ki Agavni'nin ani ölümüdür. Genç, güzel ve hayat dolu bu kadın, üzücü bir biçimde can vererek roman kurgusundan çekilmiştir. Agavni'nin ölümündeki esrar ise son derece mühimdir.

Romanda geriye dönüşlerle anlatılan bu ölüm sahnesini hatırlayalım:

Yazarımız ve dostları bir Cuma günü, Fenerbahçe'ye gitmek için sözleşirler. Refet, Siranuş ve Agavni sabahtan buluşma noktasına gidecek, yazarımız ise işlerini hallettikten sonra onlara katılacaktır. Yazarımız işlerini halletmişken, önce Refet ardından da Siranuş gazeteye gelir. Bir gariplik olduğu ortadadır; öyle ki Refet mosmor kesilmiş, hüngür hüngür ağlamakta, Siranuş'un ise beti benzi atmıştır ve perişan haldedir. Yazarımız büyük bir telaşa kapılır, fenalaşan Siranuş ile ilgilenir ve bu esnada Refet, biraz olsun kendine gelebilmiştir ve yazarımıza Agavni'nin boğulduğunu söyler.

Bu sekansın ardından Refet'in anlatımı ile Agavni'nin boğulması okuyucuya aktarılır. Olay şöyle gerçekleşmiştir:

Refet, Siranuş ve Agavni vapura binmek üzeredirler. Refet önde, kadınlar arkada ilerlerlerken, Refet Siranuş'un çılgınlığını duyar ve hızla geriye döner. Olay yerine vardığında Agavni ile iki erkeğin denizde boğuştuklarını görür. Agavni boğulmuş yahut bayılmış haldedir; erkeklerden Yahudi olanın boğazını sıktığından, Yahudi de kendini kurtaramamaktadır. Burada akışa bir ara vererek, Yahudi meselesine dönmek gerekir.

Yazarımız eserinde Yahudi uşak bahsini Feride ile beraber bir kere daha gerçekleştirmiştir. Feride'nin işlerini yaptırdığı bu uşak, onun Refet'e yazdığı mektubu da misafirhaneye getiren şahıstır. Yazarımız, Refet'in anlatımı sırasında da Yahudi bir erkeğin olaya müdahil olduğunu öğrendiğinde çok şaşırır, rengi bile atar.

Yahudi erkeğin işin içine dahil olması ile hem okuyucunun nezdinde, hem de yazarımız açısından olayın seyri değişir. Yazarımızın şüpheli tavrılarından, olayın ertesi günü

iskeleye gidip, olayın şahitlerinden bilgi almasından, okur, olayın basit bir boğulma hadisesi olmadığının farkına varır. Nitekim yazarımız dedektif misali sürdürdüğü araştırmalarından sonra, tayfadan öğrendiği Yahudi'nin eşkâliyle, Beyoğlu'ndaki misafirhanenin uşağından aldığı eşkâl birbirini tutunca, yazarımızın şüpheleri iyice kuvvetlenir. Mesele Agavni'nin cesedinin bulunması ile kapanır. Bunca şüphe yürüten, dedektif gibi araştırmalar yapan yazarımızın bu düşümü çözmeden bırakması ise, bir zaaftır.

Agavni'nin cesedi bir balıkhanede tutulmaktadır. Doktor muayenesinden sonra kolunda ve boynunda çürükler olduğu da anlaşılmıştır. Yazarımızın, Agavni'nin naaşı hakkında kaleme aldığı şu pasaj son derece dikkat çekicidir:

*“Kızcağız çırpıplak olduğu için üzerine bir çuval atmışlar. Çünkü biraz şişmiş olduğundan vücudu elbisesine sığmayarak patlamış çıkmış.”*⁹¹

Yazarımızın Agavni'nin cansız bedenini oldukça gerçekçi bir tavırla anlatması dikkat çekicidir. Nüket Esen yazarımızın bu yaklaşımını şöyle değerlendirir:

*“Aslında bu tam da Ahmet Mithat'ın natüralist romanlarda çok eleştirdiği ‘gerçek diye çirkinliklerin aktarılmasına’ kendisini kaptırmasıdır.”*⁹²

Bu yoruma katılmamak ise elde değildir. Bedendeki çürükler, ölü bir beden in çıplaklığı ve şişmesi gibi durumlar, oldukça rahatsız edici unsurlardır. Üstelik Müşahedat'ın genel akışındaki sevecen, babacan ve sıcak ortama da ters düşmektedir.

Agavni'nin ölümünden sonra dikkat çeken bir diğer ölüm de Feride'nin vefatıdır. Agavni öldükten sonra hastalanan Feride, toparlanamayarak ölür. Feride'nin vefatı ile eşdeğer sayabileceğimiz bir diğer önemli olay ise, Karnik'in idama mahkûm edilip hücreye kapatılmasıdır. Romanın esas kahramanlarına çeşitli kötülükler yapan bu iki yan karakter, nihayet cezalandırılmış ve yaptıklarının bedelini hayatları ile ödemişlerdir.

Romanın geriye dönüşsüz akışında Refet'in annesi ile Seyit Mehmet Numan da ölmüştür. Refet'in annesinin ölümünün etki alanı çok dar olmuş, yalnızca bir bahis konusu edilmiştir. Seyit Mehmet Numan'ın ölümüyle ise roman sonlanmıştır.

⁹¹ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahedat*, 1307, s. 239.

⁹² Nüket Esen, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 130.

III. BÖLÜM

1.SONUÇ

Türk Edebiyatı'nın, batılı anlamda değişim sürecinde tuttuğu yeni yolun ifadesi hükmündeki Tanzimat Edebiyatı'nın en önemli şahsiyetlerinden birisi olan Ahmet Mithat'ın Müşahedat isimli romanından hareketle oluşturduğum çalışmamın sonucunda, roman ile birtakım verilere ulaştığım, açıktır.

Müşahedat romanına yön veren temaların, yazarımızca nasıl işlendiğini anlatmaya gayret gösterdiğim Yüksek Lisans Bitirme Tez'imde, üzerinde durulan ilk tema aşk, evlilik ve ailedir. Aslında en basit biçimde düşündüğümüzde, 'bir aşk romanı' diyebileceğimiz Müşahedat, aşk temasının işleniş bakımından oldukça önemlidir. Yazarımızın aşk temasını ele alırken, yabancı bir kadın ile Türk-İslam geleneğine mensup bir erkeği bu aşkın kahramanları olarak seçerek, ahlakçı tutumunu göstermiştir. Bunun yanında aşk ilişkisindeki çatışmayı ve ikirciği artırmak için, üçüncü şahısları devreye sokmayı ve "ibret-i alem için çökmüş evlilikleri" okuruna sunmayı tercih etmiştir. Sıkı dostluk bağları ile birbirlerine bağlı olan kahramanlarımızı düşündüğümüzde, arkadaşlık ve dostluk temasının varlığı da roman açısından son derece önemlidir.

Romanımızda işlenen temalardan bazılarının Batılılaşma etkisi ile hayatımıza girdiğini söyleyerek, bunları 'Batılı Temalar' başlığı altında topladığımızı belirtelim. Bu temalardan ilki ve belki de en önemlisi, sanat ve edebiyattır. Yazarımızın, romancı Ahmet Mithat kimliği ile kurguya dâhil oluşu, edebiyat temasının romanın hemen her aşamasında karşımıza çıkmasını sağlamıştır. Çeşitli romancıların ve yazarımızın çeşitli romanlarının, dünya basınından gazetelerin anıldığı bu temanın eserdeki işlevi son derece önemlidir.

Eğitim teması, Tanzimat geleneği olarak romanda yer bulmuştur. Yazarımızın bu tema özelinde, üzerine eğildiği mesele ise, kızların eğitimi konusudur. Romanın esas karakterleri olan Agavni ve Siranuş'un modern tarzda gördüğü eğitim, kadınların kişisel gelişimlerine verdikleri önem, okudukları kitaplar, üst seviyelerdeki Fransızca bilgileri son derece önemlidir.

Batılı tarzda giyim kuşam romanda belli kahramanlar çevresinde gerçekleşmiş ve genel olarak ihmal edilmiştir. Batılılaşmanın merkezi olan Beyoğlu ve çevresi ise, tüm canlılığı ile kaleme alınmış, özellikle yazarımız Beyoğlu ve çevresinde bulunan mekânları kullanırken, okuru sanki bu mekânları biliyormuş gibi davranarak tasvirlerden kaçınmıştır.

Ayrıca kahramanların belli karakter özelliklerinden doğan bazı temalar da çalışmamızda anılmıştır. Örneğin düşük ahlaki değerleri olan Novart, düşen kadının en belirgin örneğidir. Yaşadığı evlilik dışı ilişkiler ve bu ilişkilerden dünyaya gelen çocuklar çökmüşlüğü'nün sembolleri olarak karşımıza çıkar. Yine Refet'in bir dönemler düştüğü sefahat âlemi ve bunun getirisi olarak ortaya çıkan mirasyedilik teması ise son derece ilginçtir. Çünkü yazarımız, dönemin geleneğinin aksine züppe, yanlış Batılılaşmış bir mirasyedi profilinden ziyade, olumladığı ve pişman oluşu ile yücelttiği bir mirasyedi yaratmıştır. Romanda üzerinde durulan kişilerden bir diğeri de yabancılar ve gayrimüslimlerdir. Kahramanların neredeyse tamamına yakını yabancıardan seçilmiştir ve gayrimüslimler tüm etnik nitelikleri hatta pişirdikleri yemekleri ile romana konu edilmişlerdir. Yazarımızın yücelttiği karakterlerden, Ermeni asıllı Siranuş'un romanın sonunda Müslüman oluşu da hayli dikkat çekicidir.

Romanda varlığını hissettiren münferit bir tema vardır: Ölüm. Romanın akışı boyunca ölen karakterlerin yanı sıra, esrarlı ve ani bir biçimde roman sahnesinden çekilen Agavni ve onun boğulması mevzuu da, oldukça ilgi çekicidir. Yazarımız, ölüm temasını bir cezalandırma aracı olarak kullanarak, kötü karakterlerin canları ile bedel ödemesini de kurgulamak suretiyle ölüm temasının işlevselliğini arttırmıştır.

Çalışmamı gerçekleştirirken ele aldığım her bir tema, bunların ele alınışı, yazarımızca değerlendirilişi ve gündelik hayattaki tezahürü, en başta kişisel gelişimime ardından edebî bilgi birikimime katkı sağlayarak, akademik anlamda ilerleme kaydetmemi sağlamıştır. Büyük ve önemli kalem Ahmet Mithat'ın eserinde kullandığı her tema, motif ve düşünüş, Tanzimat dönemini anlamada, usta kalemi çözümlemeye son derece önemlidir. Konusu bakımından edebiyatımızda ayrı bir yeri olan Müşahadat'ı gerek kurgusal boyutu ile gerekse tematik eğilimleriyle kavrayabilmek, tez çalışmam boyunca verdiğim emeklerin en önemli karşılığı olmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmet Mithat Efendi, *Müşahadat*, İstanbul 1307.

AYDIN Mehmet, *Meşhur Olan Fakir Çocuklar*, Ant Yayınları, İstanbul 1959.

ESEN Nükhet, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

ESEN Nükhet, Erol KÖROĞLU, *Merhaba Ey Muharrir*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006.

ENGİNÜN İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

GÖKÇEK Fazıl, “Yeni Türk Edebiyatı Dergisi”, *Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Yerli Gayrimüslimlerin Alafrangalığı Meselesi*, sayı:1, 2010.

KUDRET Cevdet, *Türk Diline Emek Verenler: Ahmet Mithat*, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, Ankara 1962.

MORAN Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

OKAY Orhan, “Ahmed Midhat Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, c.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989.

OKAY Orhan, *Edebiyat ve Edebi Eser Üzerine*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

OKAY Orhan. *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975.

ÖZÖN Mustafa Nihat, *Türkçede Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

PARLA Jale, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

TANPINAR Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

TEKİN Mehmet, *Roman Sanatı: Romanın Unsurları 1*, Ötüken Yayınları, Ankara 2001.

ÖZ GEÇMİŞ

30 Mart 1991 Beyoğlu doğumluyum. İlk ve orta öğrenimimi İstanbul’da tamamladım. Bu yıllarda başlayan edebiyat sevgimin önderliğinde 2009 yılında, Beykent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne yüzde yüz burs ile kaydolma hakkı kazandım. Lisans mezuniyetimden bir yıl sonra ise akademik kariyer hedeflerim doğrultusunda Beykent Üniversitesi’nin Türk Dili ve Edebiyatı Lisansüstü Programı’na başladım.

Edebiyatımızın güzide bir alanı olan Yeni Türk Edebiyatına duyduğum ilgi neticesinde kendimi bu alanda geliştirmeye çalıştım. Bu esnada çeşitli şirketlerde redaktörlük, editörlük, metin yazarlığı, veri girişi uzmanlığı gibi görevler üstlendim.

Özel ilgi alanlarımı edebiyatı bir bilim ve sanat olarak kabul etmemi sağlayan, edebiyatları kuramları ve edebiyatın teorisi ve eleştirisi gibi alanlar oluşturmaktadır. Dünya halklarının ortak mirası olan romanları da bunların arasına dâhil edebiliriz.

MERVE GALİÇ MURATOĞLU